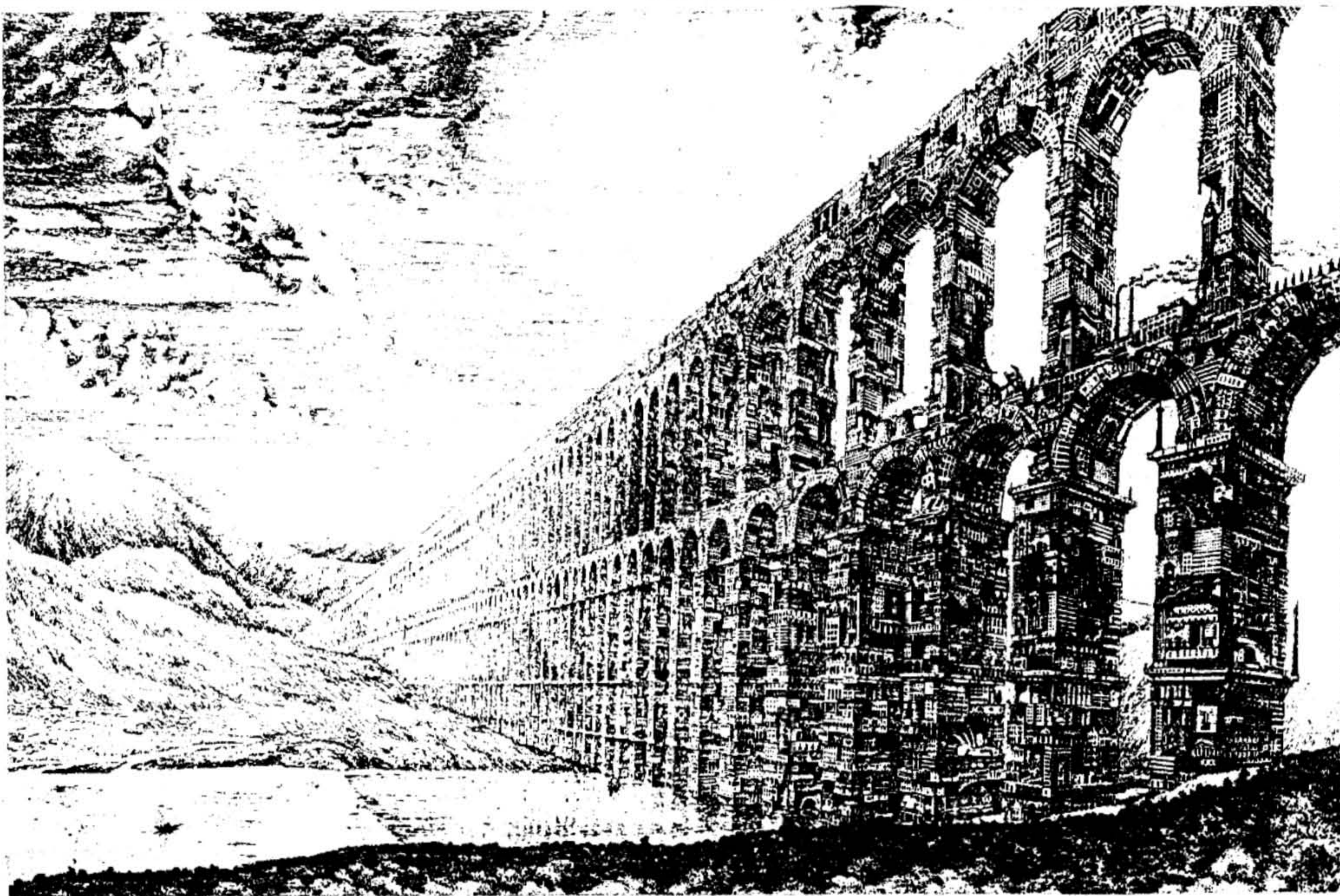

БЕЛАРУСКІ БРЭМЭРХАФЭН

ПАЛАЦ. Эса пра Гомель. У межах аднаго горада доўжаць свой даўні дзялёг графскі Палац, чыгуначны Вакзал, стараверская Слабада і Дом камуны. Яны то спрачаюцца, то змагаюцца паміж сабою, то знаходзяць паразуменьне...

ХАМ. Прэзідэнцкія выбары паказалі, што ў беларускім народзе, як у любым іншым, жыве стыхія натоўпу. Калі яна пераважае сабою культуру і мараль, тады не народ абірае сабе прэзідэнта, а натоўп — крыкуна... Інтэрвію Славаміра Мрожака «Пакліканьне хама» і артыкул Валянціна Грыцкевіча «Таталітарны чалавек».

ВДЗЬМАРКА І ДОЖДЖ. Самы «скандальны» літоўскі раман 1993-га году быў забаронены для шырокага продажу за адкрытае апісаньне эратычных сцэнаў. Самы «цнатлівы» ўрывак з рамана — у гэтым нумары «НН».

БОСЬНЯ. Нататкі з ваеннага зьезду Таварыства пісьменьнікаў Босьні і Герцагавіны называюцца «У жалезных абдоймах братэрства». Падзагалюкі: «Да чэтнікаў ці да ўсташоў», «Кама-Сутра па-сэрбску», «Урбіцьд», «Хто робіць зло?».

АРЛОЎ. Пра Лёндан.

НАСТУПНЫ НУМАР. Рэдакцыя мяркуе прысьвяціць яго акупацыі. Пастаюць праблемы: што ёсьць акупацыя Беларусі паводле «сусьветных стандартаў» па працягу гісторыі і сьнянны?

Апавяданьне

ЖАЛОБНЫ МАРШ

Уладзімер Сьцяпан

Віцька Жытнік і Васіль Маршын біліся двойчы...

Біліся люта, але іх расьцягнулі. Калі б нікога не было побач, бойка магла скончыцца ня выбітымі зубамі, сінякамі й падранай вопраткай, а сьмерцю — у гэтым упэўнены, бо добра ведаў абодвух...

І Віцька, і Васіль былі музыкамі. Гралі на трубах, ці, як яны казалі, на «трупах». Грошы зараблялі на пахаваньнях: правялі ў апошні шлях чалавека — і па дваццаць пяць рублёў у кішэні. Заробак як заробак... Нехта робіць труны, нехта пячэ хлеб ці круціць гайкі, а нехта павінен граць Шапэна — рабіць «жмура».

Спачатку, да першай бойкі, яны працавалі ў аркестры, якім кіраваў Лявон Барталамеевіч Боршч, — чырванатвары, вялізны, як капа, заўсёды пры галыштуку й капелюшы, на лёгкім падлітку, пяцідзесяцігадовы барабаншчык. Парадак пры ім быў яшчэ той — пахавальнай камандай можна было ганарыцца, яе ведалі ва ўсёй ваколіцы.

Лявон Барталамеевіч — кіраўнік духавога аркестру — загінуў, замерз...

Ён ляжаў на дне сьвежазакананага долу, які падрыхтавалі руплівыя сваякі для старой Машніхі, бо доктар паабяцаў, што больш за дзень старая не працягне. А Машніха, на злосьць доктару, суседзям і сваякам, пра жыла яшчэ тыдзень і памерла ў самыя студзеньскія маразы. Як усе клялі старую й яе руплівых сваякоў — не перадаць.

Маразы былі лютыя, муштукі прымярзалі да вуснаў, а палыцы да кляпанаў. Музыкам, як належыць у такіх выпадках, добра налівалі, інакш на могілкі йсьці яны не згаджаліся. І праводзіць у апошні шлях загадчыка прыёмнага пункту шклотары — Эдуарда Радзевіча — давялося б бяз музыкі, пад скавытаньне завесі й энк дзьвюх дачок і жонкі.

Эдуард Радзевіч засліўся на Стары Новы год ва ўласным гаражы... Залез на канот

наюткага «Запарожца», прычэпіў да бэлькі скуруны пас — і ўсё...

Малодшая дачка Радзевіча вучылася ў адной клясе са мной і Васілём Маршыным. Праўда, гэта было даўно, і яна ўжо двойчы пасьпела выскачыць замуж і нарадзіць дзіця. Вось што дзіўна — кожны раз загадчык пункту шклотары даваў за дачкой новыя «Жыгулі»: першая машына была вышнёвая, а другая васільковая — прыгажэйшая, як лічылі ў гарадку...

Золата, якое шукалі міліцыянты, вядома, не знайшлося, хоць і шукалі з сабакам. Людзі сьмяяліся, бо хто ж шукае золата з сабакам. Ды й Радзевіч не ідыёт, каб трымаць яго пад палушкай ці ў прыбіральні — разумны быў мужчына. І каб не зрабілі канфіскацыю — засліўся.

Вось на пахаваньні Радзевіча музыкі й выпілі. З дому пайшлі на могілкі, а там выпілі яшчэ — загрузілі ў аўтобусік інструмэнт, а на Лявона Барталамеевіча й забыліся, хутчэй бы з гэткай сычоўжы да стала трапіць.

А кіраўнік пахавальнай каманды, калі згледзеў, што музыкі зьехалі, рушыў праз могілкі, напасткі, і зваліўся ў глыбокі дол. Бо старая Машніха хацела ляжаць глыбака, каб сабакі не раскапалі капец ды не расьцягнулі косткі па сьвеце. Не паверыце, але такое на нашых могілках было.

Лявон Боршч жыў адзін, і хапіліся яго толькі на наступны дзень, калі апоўдні трэба было йсьці да «жмура» — хаваць старую Машніху. Хапіліся — ды не знайшлі, бо адны казалі, што ён быў на хаўтурах, другія ж сьцьвярджалі, што не было...

Віцька Жытнік стаў за барабан, а астатнія выконвалі звыклую справу. Мароз, завея... людзі нават не павыходзілі на балконы, каб падзівіцца на жалобнае шэсьце, якое па-спартоваму хутка прайшло праз гарадок, да засьнежаных могілак.

А вось на могілках усе прысутныя й ахнулі. Лявон Боршч, прыцярушаны сьнегам, ляжаў у куточку долу, падкурчыўшы ногі й схавашы рукі пад пахі. Ён так замерз, што яго не змагі разаміць, і давялося класьці ў гарачую ванну, каб зьняць вопратку й каб выпрастаць нябожчыка.

Хавалі кіраўніка духавога аркестру аж на чацьветры дзень пасьля таго, як знайшлі. А старую Машніху пахавалі позна ўвечары, амаль уначы, бо прыехала міліцыя, пачалі разьбірацца, шукаць «канцы», дапытвацца... Але выкапаць новы дол у такі мароз справа цяжкая, і таму старую хуценька паклалі на месца Лявона Боршча, закідалі мерзлай зямлёй — і хутчэй да стала.

На хаўтуры зьбеглася, хоць і было позна, ці не палова жыхароў гарадка. Усім было цікава, як ды што: хто згледзеў першы, як ляжаў, ды яшчэ шмат розных пытанняў хвалявала й патрабавала абмеркаваньня, бо ня кожны дзень такое здараецца...

У аркестры пачаліся сваркі й разброд. Спрачаліся, каму лічыцца кіраўніком, а галоўнае — хто будзе дзяліць грошы, бо хто дзеліць грошы, той і ёсьць сапраўдны кіраўнік.

Што Віцька Жытнік, што Васіль Маршын — талент мелі роўны, калі так можна пра такую далікатную матэрыю — талент. Але гэта, калі глядзець збоку, а вось кожны з музыкаў лічыў сябе непараўнальным і непераўзыйдзеным. Тады яны не счэпіліся, а толькі ляліся ды абражалі адзін аднаго. Лявон Барталамеевіч гэткага б вэрхалу не дапусьціў, даў бы кожнаму па шыі дый выкінуў за дзьверы, і скуголь потым, прасі прабачэньня... Ды не было ўжо Лявона Барталамеевіча ў пакоі аркестру, а быў толькі яго вялікі чорна-белы партрэт у жалобнай рамцы, ды лустэрка, завешанае кавалкам кумача. І глядзеў з партрэту мужчына з сытым тварам, які аздаблялі баксінбарды, на

Працяг на старонцы 4

ТАТАЛІТАРНЫ ЧАЛАВЕК

Валянцін Грыцкевіч

ЭТЫКА ЦІ ПАЛІТЫКА?

Час таталітарызму становіцца ўспамінам. Ад гэтага таталітарызм не перастае быць праблемай для асэнсавання. І наша абавязковая задача — зразумець тое, што мы лічым перажытым.

Цяпер у нас выпрацоўваюцца новыя навыкі душэўнага складу і спосабу мыслення. Камунізм, які знікае ў імгле, служыць нам для таго, каб зваліць на яго заганы і паскудзтва нашага грамадства. Але ж гэтыя заганы складаліся раней. Камунізм толькі паспрыяў іх праяўленню.

Узяць, напрыклад, такі феномен, як падпарадкаванне этыкі палітыцы, што адкрывае ўладам шлях для злоўжыванняў. Так, Асвятніцтва XVIII стагоддзя ўпэўніла нас у тым, што людское вераванне ў дабро і зло ў культурным і гістарычным плане адноснае. Аднак у гэтым ёсць небяспека. Ці магчыма сцвярджаць, што розніца паміж вегетарыянцам і канібалам — толькі справа густу? Пры прыняцці шмат якіх рашэнняў усё ж прыходзіцца браць пад увагу маральную цану. Распаўсюджваць цяжкія нават да фанатызму азначае выступаць у абарону несправядлівасці.

Вучэньні эўрапейскіх кантынэнтальных філзафаў выходзяць з агульнасці «Бог, гісторыя, права» (у адрозненне ад ангельскай школы, у якой адпраўны пункт — чалавек, а ягонае палітызаванасць добра не прыносіць, нягледзячы на яе неабходнасць). Чалавек як асоба ў кантынэнтальнай філзафіі знікае. Прызнанне за гэтай агульнасцю вядучай ролі хавае ў сабе пагрозу таталітарызму.

Таталітарныя сістэмы прад'яўляюць чалавеку высокія, парю непасильнага этычнага патрабавання. Толькі нямногія могуць справіцца з імі, вытрымаць іспыт пеклам.

Нармальныя крытэры чалавечага супольнага жыцця: прыстойнасць, сумленне, шчырасць, — разглядаліся пры таталітарызме толькі ў іх клясамым адлюстраванні. Камунізм быў нечым падобным да хваробы. Тое, што робіцца сёння, ёсць заканамерная рэакцыя на гэтую хваробу.

Філізаф Ханна Арэнт у сваіх «Каранях таталітарызму» (1951) пісала, што падзеньне таталітарнага рэжыму не пакідае іншых слядоў, апроч вычарпаных нацый, эканамічнага хаосу, палітычнай пустэчы і духоўнай табула рэза (свядомасці чалавека, які не валодае, у сілу адсутнасці знешняга пачуццёвага вопыту, якімі-небудзь ведамі, напрыклад, навародка).

БЯСПРАЎЕ, ЖАБРАЦТВА, ЖОРСТКАСЬЦЬ

Таталітарызм прынес незвычайны вопыт зла. Ягонае сутнасць застанецца незразумелай, калі мы абмажзем гэты лад бяспраўем. Зь бяспраўем чалавецтва сутыкалася шмат разоў. Няшчасці, што вынікаюць ад яго, вядомыя добра. Але таталітарызм перарастае падобнае бяспраўе.

Мы не зразумеем прыроды таталітарызму, калі будзем бачыць у ім выключна эканамічны крызіс і ягоныя вынікі. Умоваю занявольнення грамадства ёсць сыхванне яго на нізкі ўзровень існавання. Як лічыць пісьменьнік Р.Капусцінскі, зніжэнне ўзроўню жыцця — агульная яго дэградацыя, пагаршэнне яго якасці, памяншэнне выгодаў і памнажэнне небяспекаў пры гэтым — рэчы зусім невыпадковыя. Гэта вынікі палітыкі тых, хто імкнецца ўмацаваць сваё панаванне. Ім вядома, што чалавек аслаблены, чалавек, змораны барацьбой з тысячай перашкодаў, які жыве ў свеце жаданняў, што ніколі не выконваюцца, лягчэй паддаецца маніпуляцыям, падпарадкоўваецца без супраціву. Барацьба за існаванне — занятка, які адмае шмат часу, паглынае і вычэрпвае. Стварыце такія антыўмовы людзям, і ўлада гарантаваная вам на дзесяцігоддзі!

Насаджалася ўбства матэрыяльнае і духоўнае. Беднасць вымотвала і падаўляла чалавека, рабіла яго больш пакорлівым, узаўляла адчуванне непаўнаваартасці. Чалавек з абмежаванымі патрэбамі нават не здагадваецца пра існаванне належных яму па праву рэчаў, якіх можна патрабаваць і за якія можна змагацца.

У падобным грамадстве татальнай галечы спадарожнічае татальнае бяздзейнасць. Спосаб жыцця тут — зусім не барацьба з прыродаю, не актыўная вытворчая дзейнасць, не безупынная праца ў поце чала, а наадварот, мінімальнае выдаткаванне энэргіі, сталае імкненне нічога не рабіць. Філзафія, якая апраўдае такія паводзіны, — фаталізм. Чалавек адчувае сябе не ўладаром абставін, а іх рабом.

Менавіта цяжкасці жыцця пры таталітарызме і пасля яго: транспарт, чэргі, ушчыльненыя кватэры, — ахоўваюць жыхарства такіх краін ад таго, каб яны задумаліся аб сэнсе жыцця, аб яго жаху, аб тупіку каханьня, аб непазнавальнасці самага кахання і блізкага чалавека. Калі людзі задумваюцца — яны жакнуцца. Бо экзистэнцыйны тупік, які на Захадзе мастацтва і філзафія пасьпелі даследаваць і апісаць, у іх яшчэ

наперадзе. Таму сапраўднае нармалізацыя жыцця можа абярнуцца для такіх людзей катастрофай. Бяздзейнасць — адзіна годнае чалавека становішча толькі тады, калі гэтая бяздзейнасць суправаджаецца працаю духу. Тады чалавеку прыходзіцца задумацца ўжо не аб тым, дзе ён знайшоў кавалак хлеба, але і пра галоўнае і нявырашанае: пра канечнасць існавання.

Да капрызаў гісторыі, які і да капрызаў прыроды, такі заняволены чалавек ставіцца аднолькава. Для яго адно й тое — што зьмена ўлады, што навадненне. Для яго гэта перамена натуральная. Ён робіць усё, каб прыстасавацца да іх, і таму тут спробы бунту рэдкія. Бо крыніца мяцежнай сілы — не няшчасці, якія суправаджаюць галечу (яна хутчэй прыгнятае, чым распяляе энэргію пратэсту), а жывая і незалежная свядомасць, што ўпэўненая ў сваёй рацыі. Таталітарызм абяцае ліквідаваць нястачу ў краінах, дзе ён яшчэ не захапіў уладу. Але ўяўляе сабе, што нястача сама па сабе можа быць ліквідаваная — гэта значыць не звяртаць увагі на ўсё гістарычны вопыт. Нястача акрэсліваецца патрэбнасцямі. А людзкія патрэбнасці могуць расці бясконца — усю памяць бабулю з казкі пра залатую рыбку!

Таталітарызм вызваліў у людзях незвычайную жорсткасць, якая ў канечным разліку засноўваецца на таямнічай схільнасці чалавека да зла. Гэта добра паказаў у сваёй жорсткай прозе Шаламаў. Толькі ў выніку чагосьці такога маглі паўстаць канцэнтрацыйныя лягеры і лягеры знішчэння, сістэмы грамадскага кантролю, устаноў, што выпрацоўвалі хлусьню, урэшце, невядамае дагэтуль перманентнае забойства людзей.

Камуністычная, як і іншая фашысцкая таталітарная мэнтальнасць, адпавядае натуре пэўных тыпаў людзей. Яна спрадвечная. Яе можна прасачыць па ўсёй гісторыі. Гэта адзінаўладства, нянавісць да грамадства, дзяленне яго на антаганістычныя часткі, тэрор, дэмагогія, нігілізм. Атрымліваецца разумовы хаос, які ствараецца ў такіх умовах і вядзе да прымітыўнага мыслення. Выхаваны такім чынам фанатызм выклікае ў чалавеку больш энэргіі, чым дабрывае і максасць. Таму фанатыкам лягчэй навізаць іншым сваю волю і дамагчыся ўлады.

У пэўных пластах нашага грамадства карэніца такі тып субкультуры, паводле якой прымяненне фізычнай сілы ў вырашэнні канфліктаў — доблесць. Выхаваныя яшчэ з дзяцінства ў бацькоўскай сям'і, такія ўяўленні застаюцца ў чалавека на ўсё жыццё.

ЗЬМЯШЧЭННЕ МАРАЛЬНЫХ КАШТОЎНАСЦЯЎ

Паняцці добра і зла былі выкаранены з свядомасці савецкага чалавека. І цяпер нам хочацца пераскочыць праз нялёгкую працу выхавання свабоды, праз цяжар развіцця саміх сябе. На працу жыцця адважыцца цяжка. Але толькі гэта й ёсць свабода.

Прага сувэрэннасці асобы шукае пацверджання ў мінулым. З кожным этапам так званай перабудовы і пасляперабудовы, з кожным крызісам паслякамуністычнай улады рассяваюцца межы і крыніцы паходжання перамен у грамадскім жыцці. Думка адстае ад гэтага. Прымхі аперэдажыць аналіз і здаровы сэнс. Духоўны землятрус аказаўся непрадбачаны для многіх людзей. Мала таго, народ не прывычаўся да прапанаваных яму дэмакратычных вартасцяў, тым больш, што прышчэпленне іх на Беларусі паспяхова наладзілася кіруючымі пластамі грамадства, якія паказалі, што здолелі фармальна абыйсціся без КПСС і без СССР.

Сённяшняе неўспрыняцце значнай колькасцю жыхарства дэмакратыі тлумачыцца тым фактам, што пры Хрушчове і Брэжневе не забівалі. Гэта для малодшых за маё пакаленне людзей застаняла папярэдняга жахі Сталіна.

Большавікі праіснавалі за кошт бясплатнай працы і ганьлі сыравінай даволі доўга. Савецкі Саюз выразаў у космас, распрануўшы да ніткі народ. Народу за гэта ўдзячна была пакінутая адсутнасць выгодаў, магчымасць неабмежавана піць горкую да страцы арыентацыі ў часе й прасторы. Народу навізалі такія фантомныя зьявы, як сацыялістычнае спаборніцтва, стаханавскі ці гаганавскі рухі, якія старанна апыталі гісторыкі КПСС і марксісцка-ленінскія філзафы. Народу пасьпелі прышчэпіць рэальную дэвальвацыю працы, веру ў сацыяльную абароненасць, звужэнне часовага гарызонту, зайздрослівыя эгалітарызм, калектыўны эгаізм і арыентацыю на пасрэднасць.

Мы мелі такія неінтэлігентныя правядыроў, што горшых можа не было б адшукаць толькі

дзе-небудзь ва Ўгандзе ці Экватарыяльнай Гвінеі, а можа, на Гаіці. Новая кіраўнічая кляса паступова стала агранічна аднароднай, убогай знізу даверху з той пары, калі былі знішчаныя больш-менш здольныя і адуканыя кадры. Вышэйшы розум сістэмы ніяк не дасягаў узроўню, прыдатнага да вырашэння гістарычных задач. Гэта не выпадковасць, а заканамерны вынік развіцця.

Кіраўнічы пласт ні палітычна, ні інтэлектуальна ня быў здольны выравацца з таго кола, якое сам накрэсліў вакол сябе. Ён быў засяроджаны на адной мэце і патрабаваў задавальнення сваіх нястрыманых, маніакальных патрэбнасцяў, нібы наркаман. Тыя, хто быў здольны зразумець рэальны стан рэчаў, адрываліся, знішчаліся, абвешчваліся ворагамі менавіта за гэтую здольнасць.

Грамадства было дэведзенае да нізкага ўзроўню ведаў, да абмежаванасці бачання свету, каб лягчэй было ім кіраваць. Для людзей не існавала іншага свету, апроч таго, у якім яны нарадзіліся. Іх не выпускалі за межы краіны. У свядомасці такіх людзей лёгка насадзіць стэрэатыпы, спрончае бачанне свету без духоўных каштоўнасцяў.

Спачатку знішчалі тых, хто ствараў такія каштоўнасці. Потым тых, хто ведаў ім цану і ведаў, што менавіта знішчаныя раней людзі іх стваралі. Калі страчвалася здольнасць да ацэнкі, тады ніхто ўжо не разумее, што тое, што ён робіць, завецца варварствам.

ДЭФАРМАЦЫЯ ПАМЯЦІ

Мэтаю сістэмы быў усеагульны кантроль за дзейнасцю і думкамі людзей. Парушаліся ўзаемаадносінны чалавека з часам. Чалавек пры гэтым губляў арыентацыю і разгубляўся.

Вобраз мінулага дэфармаваўся з пункту гледжання палітычных і ідэалагічных патрэбнасцяў. Тым больш, што свядомасць фармуецца ня толькі гісторыі (якія дапамагалі містыфікаваць гісторыю), але і пісьменьнікі і публіцысты, ідэалогі і палітыкі, агітатары і прапагандысты, якія харысталіся набуткам спрэпаранай гістарычнай навукі ў духу сваіх уяўленняў.

Як пісаў гісторык А.Некрыч, партыйная ўстанова заключалася ў тым, каб ствараць новую калектыўную памяць народа, дашчэнтну выкінуць успаміны пра тое, што адбывалася ў рэчаіснасці, выключыць з гісторыі ўсё тое, што не адпавядала, ці проста абвешчана гістарычнай прэтэнзіі камуністычнай партыі.

Гэтая ўстанова ўголас нідэ не выказвалася. У мафіёзных структурах (а партыя адпавядала такой структуры) рашэнні апрацоўваліся ў імглістую форму, не фармулююцца выразна. Таму нікога з завадатарыў скаліць за руку немагчыма. Падначалены сам адгадвае думкі свайго шэфа, ніколі не выказваўся напярэці.

Ачыстка калектыўнай памяці праводзілася перш за ўсё шляхам фізычнага знішчэння жывых сведкаў гісторыі. Сістэматычны тэрор знішчыў паслойна інтэлігенцыю — захавальніцу народнай памяці, уключаючы ўсіх прадстаўнікоў буржуазных партыяў. За імі пайшлі эсэры, потым марксісты-меншавікі і, урэшце рэшт, марксісты-большавікі. Пасля гэтага пачаліся рэгулярныя чысткі срод новага пакалення гуманітарыяў. І кожны раз народ пазбаўляўся ад часткі ягонага калектыўнай памяці, ад часткі ягонага гісторыі. Замест гэтага насаджалася памяць пра тое, чаго на самой справе не было, — штучная памяць.

Мінулае ці адмянялі, ці вярталі, і чалавека пакідала бачанне ў ім трывалай апоры. Улада спыняла час, бо рух часу хаваў у сабе перамены. У чалавека скрадалі час і памяць. Было ўсё роўна, што гаварылася, што абвешчвалі яшчэ ўчора. Хлусня становілася непакаральнаю.

Толькі з упадкам камунізму мы вярнуліся ў свет гісторыі. Гэта можа гучаць дзіўна, бо, уласна кажучы, марксізм быў аглядам гістарычнага свету, пабудаваным на разуменні чалавека, які ўпісаўся ў гістарычны працэс, і на дэтэрмінізме, які гэтым працэсам кіруе. Але калі камунізм стаў пануючым і адзіна слухным светалаглядом, ён увёў сапраўдную фэадальную стабільнасць, затрымаў гісторыю.

Г.Гэрлінг-Грудзінскі лічыць, што яшчэ навіна адбыцця апошняга, камчатковага барацьба між злодзеймі памяці і абкрадзенымі імі нацыямі, грамадствамі і асобамі.

Малюнак Андрэя Скідана

Ларыса Раманава

***

На аброчным крыжы мой ручнік вісіць.
Не ручнік то — мая душа ляціць
Бліжэй к каменю, бліжэй к беламу...

***

Ізноў вясна прыходзіць.
І сьнег на вуліцы спывае ў мора,
якое дзесь пад горадам жыве,
імя якому — «ўчора».

Заўсёды ўчора за сьпіною.
І я іду, нясу яго з сабою —
зь вясны — у лета,
з восені — ў зіму.
Няма пачатку,
і няма канца яму.

Абапал берагоў —
бязладзьдзе сінняй ночы.
І нехта тут крычыць,
і птушка тут прарочыць.

Здымак Анатоля Клешчука

СТРАЧАНЫ СОРАМ

Ад таго часу, калі Зянон Пазыняк папракаў Алесь Гуркова першымі Глёбусавымі «дамавікамі» ў альманаху «Літаратура-1» (маўляў, нягожа нацыяналісту распаўсюджаць парнаграфічныя творы), прайшло пяць гадоў. Цэлая эпоха ў сусьветным прыгожым пісьменстве, пазначаная, з аднаго боку, глянцым усьведамленьнем таго, што ўся рэчаіснасьць ужо засвоена сродкамі літаратуры, з другога — вынаходніцтвам гіпэртэксту (ад Павіча да кампутарных раманаў, дзе на кожнае слова й кожны сэнс існуе пэўнае мноства варыянтаў і вытлумачэньняў), з трэцяга — жанравым спрашчэньнем, вяртаньнем да аптымальнае праявінае формы — паказкі (перакладаньня гэтым словам «анекдот», В.Ластоўскі меў на ўвазе не сучаснае значэньне (досьціп, пікантны жарт, трапіны зьдэк), а колішняе — кароткі «вусны» аповед, выкладзены на паперы). 66 паказак Глёбуса, трапляючы ў гэтую агульную жанравую заканамернасьць, сьведчаць адначасова, што беларуская літаратура толькі пачынае зазіраць у жытую рэчаіснасьць, за межы свае вузкае сацэралістычнае рэзэрвацы.

Людзі кажучы: не для газэты, не для дзяцей, не для чужых вачэй, — і робяць усім вядомыя рэчы, перажываюць усім вядомыя сытуацыі й пачуцьці. Людзі спакушаюцца, займаюцца фізычным каханьнем, ходзяць у выбірально, п'юць гарэлку, ванітуюць, пакутуюць у родах, па-ўсякаму памяраюць... І ўсе гэтыя праявы чалавечага існаваньня ня менш уплываюць на асобу чалавека, чым праца каля станка ці змаганьне з фашысцкім ворагам. Назавем гэтую тыповую сфэру чалавечага існаваньня прыбліжным словам «інтым». Інтым — гэта ня толькі сэкс, але ўсё, пра што

Адам Глёбус. Дамавікамэрэя. — Менск: Вільня-Беласток: ВАДППР, 1994.

гаворыцца давяральна, г.зн. шчыра. Гэта і ёсьць уласна шчырасьць — давяральная размова пра патаемнае й сарамнае. Такой давяральнай размовы й шукае чытач у літаратуры. Калі ж браць беларускае прыгожае пісьменства, дык там шчырасьць, як правіла, — гэта пафасны альбо сэнтымэнтальны тон, ня больш. Г.зн., што ўласна шчырасьць ў беларускай літаратуры няма.

Іншая рэч — літаратура замежная, ад Бакача да Мілера. Мы чытаем яе, суперажываем, задумваемся пра сваё жыцьцё, але яе аддаленасьць — геаграфічная, моўная, часавая, сацыяльная, нацыянальная — дазваляе нам як бы захоўваць уласную цнатлівасьць. Нават калі гэта перакладзены на беларускую мову Сартр: тут «страчае сорам» толькі мова, а ня мы самі. Хоць заўважым, што калі мова «страціла сорам», інакш кажучы, спазнала шчырасьць, — то ў гэты момант яна выказала сваю поўную здатнасьць да жывога жыцьця.

У 66-ці паказках Глёбуса няма нічога аномальнага, вычварнага, спецыфічнага (парнаграфічнага), аўтар не пераходзіць мяжу тыповага. Ён разбурае табу беларускай савецкай літаратуры, але пры гэтым застаецца ў межах прыгожага пісьменства, разам зь героямі й рэаліямі, якія добра вядомыя кожнаму беларускаму пісьменьніку, але пра якія ня піша беларуская літаратура.

За гэтыя пяць гадоў ніхто на Беларусі не стварыў гіпэртэкст. Але тое, пра што я пішу, здаецца, для нас ня менш істотнае. Я маю на ўвазе прызнаньне нармальнасьці нармальнага — таго, за што ў 1989 годзе Зянон Пазыняк папракаў Алесь Гуркова.

Крыт.

ЖАЛОБНЫ МАРШ

Працяг са старонкі 1

сваіх вучняў і падначаленых і разгублена, крышку здзіўлена ўсьміхаўся поўнымі вуснамі-кіўбаскамі.

Не далі пабіцца хлопцам альтыст з басістам — стаялі між імі й слухалі лаянку... Так і не абралі ў тыя дні музыкі сабе кіраўніка.

А перад самым пахаваньнем цельпукаваты й няўкладны Васіль Маршын зьнёс трубу свайго канкурэнта — і ня змог Віцька Жытнік граць на пахаваньні, а толькі глуха й незадаволена бухаў у вялізны барабан і шалёстка ляскаў літаўрамі. Ня клеілася музыка, не атрымалася жалобны уздыхаў у каманды «жмуравікоў», уздыхаў, пад якія лёгка ліюцца сьлёзы й спакайней б'ецца сэрца...

Не атрымлівалася музыкі — і не магло атрымацца, бо не было паразуменьня й суладнасьці, безь якіх ня можа йснаваць аркестар.

Калі адгучалі прамовы, і зямля схавала ў халоднай глыбіні чырвоную труну, а людзі пачалі разыходзіцца й пакідаць засьнежаныя могількі — спыніў іх высокі й чысты голас трубы. Каля часовага кумачовага помніка, які патанаў у стракатых вянках парафінавых кветак, стаяў, шырока расставіўшы ногі і ўзняўшы трубу, як тую бутэльку, Васіль Маршын... І гучала музыка Шапэна, але ня ў звыклым выкананьні каманды «жмуравікоў», а па-сапраўднаму, так, як мог граць кароль танляцоўкі — Васіль Маршын.

Спалохаліся людзі й здзівіліся басіст з альтыстам, і ціха дакрануліся адна да другой медныя талеркі, падхапіў мэлёдыю альт, а за ім бас, і падтрымаў іх вялікі барабан...

А на саракавіны, відаць, перавярнуўся ў труне Лявон Боршч, бо на могільках пабіліся Васіль зь Віцькам, павыбівалі зубы, павыдзіралі валасы й бакенбарды, якія хлопцы пасьпелі адгадаваць, каб нагадваць настаўніка й выглядаць больш паважна... паадрывалі гузікі на вопратцы й звалілі помнічак, бо качаліся па вянках і капцы, як мядзьведзі...

Першы прыбег у пакойчык аркестра Віцька Жытнік. Акрываўлены, зь пенай на вуснах, схопіў Васілёву трубу, бразнуў яе аб падлогу й пачаў таптаць, як

парожнюю кансароўку, як ненавіснага ворага, як бліскучую зьмяю...

А каштавала тая труба вялікія грошы, здаецца, ці ня трыста рублёў аддаў за яе Васіль лінінградкаму джазісту.

Была яна даўняй Васілёвай марай — марай, якая здзейсьнілася.

Аднойчы ў школе, здаецца, у чацьвертай класе, а можа ў пятай, выклікала Васіля да дошкі настаўніца сьпеваў і прымусіла прасьпяваць нейкую рэвалюцыйную песьню...

Васіль быў сарамлівы й зацятый падлетак, а пра тое, што ён можа сьпяваць, ніхто не падазраваў. Настаўніца ўзяла акардыён, разьвела мякі й пачала граць. Васіль маўчаў. Настаўніца паўтарыла ўступ. Васіль моўчкі крывіўся. Настаўніца раззлавалася, а ён сказаў, што яна няправільна грае, і таму пад такі акампанэмент сьпяваць нельга.

Кляса зьнерухомела й сыцялася ў напружаным чаканьні скандалу. Дзяўчаты апусьцілі вочы, а хлопцы пахавалі рукі пад парты.

— Ты жартуеш? — прасіпела настаўніца.

— Не жартую. Вы няправільна граеце...

— А калі ты такі разумны, то пакажы, як трэба! — яна бразнула акардыён на стол. — Ну, я чакаю! — у голасе гучала такая пагроза, што ў мяне па сьпіне пабеглі мурашкі.

— Я ня буду граць, я пасьвішчу...

— Што?

Васіль апусьціў вочы й пачаў насьвістваць рэвалюцыйны марш.

Ён прасьвістаў той марш ад першага да апошняга такту. Ён прыстукваў далонямі па стале, прытупваў, прыкрываў далоньню рот і пашчоўкваў пальцамі.

Здавалася, што грае сапраўдны аркестар: чуліся галасы флейтаў, геліконаў, альтаў, чуліся нават літаўры — гучала музыка.

Настаўніца страціла мову й колькі хвілінаў маўчала, засяроджана разглядаючы свае чаравікі.

— А што ты можаш яшчэ?

— Магу «Песьню індзейца», магу «Пахавальны марш».

«Песьню індзейца» мы пачулі, а вось ад Шапэна настаўніца адмовілася.

Гэта яна завяла Васіля ў музычную школу, дзе на той час вучыўся Віцька Жытнік, які марыў пра саксафон, джаз, белы зь іскрамі строй, лякавыя чаравікі, аркестар, ярка асьветленую сцэну, на якой ён, Віктар Жытнік — саліст.

Але давалося ім граць у музычнай школе не на бліскучых трубах, бо не было такіх выкладчыкаў, а на баянах, і хадзілі падлеткі па гарадку, згінаючыся ад цяжару футаралаў-скрынёў.

Дырэктар музычнай школы заўсёды незадаволена моршчыўся, калі яго вучні сьпяшаліся пасьпя заняткаў у аркестар Палаца культуры да Лявона Баршча. А вось той адчуваў, што падабаецца падлеткам, ведаў іх патаемныя мары і памкненьні й дазваляў граць на тых інструмэнтах, якія хлопцы абіралі самі.

І Васіль, і Віцька з раласьцю схопілі срэбныя трубы й пачалі перавучацца.

Між імі пачалася нябачная барацьба за лідэрства ў духавым аркестры.

Лявон Барталамеевіч гэтым ганарыўся, бо ў душы быў пэдагогам, але саборніцтва стрымліваў і скіроўваў на больш настойлівыя заняткі. Празь якія два гады ён ужо браў маладых трубачоў на пахаваньні.

А пасьпя войска хлопцы гралі на танцах, на вясельях, больш — на «жмурах». Заўсёды яны былі пры справе, пры грашах і нападлітку — бо нябожчыкі зьяўляліся калі не ў гарадку, то побач — у суседніх мястэчках ці вёсках, так што бяз працы аркестар не сядзеў...

Пасьпя першай бойкі Віцька адкупіўся ад Васіля залатым пярсцёнкам з чырвоным каменчыкам. Адкупіўся праз музыкаў, а сам з аркестру сыйшоў, бо не давалі яму той знішчанай трубы, абразаві і таленту. Дый сапраўды, ня могуць існаваць адначасова два роўныя таленты ў маленькім аркестрыку.

Жытнік зьехаў у Менск, граў у нейкім рэстаране, потым пры пахавальным бюро,

але там ён ня быў першы й таму ня вытрымаў і вярнуўся...

Прыехаў не адзін — прывез змрочнага, злоснага «баксэра» з крывавамі вачамі — такіх крывагогіх сабак у гарадку не было.

Віцька хадзіў па вуліцах, а побач пазвоньваў ланцугом Джэк і кідаўся на кожнага, хто набліжаўся да гаспадары. Нават вахцёрка не змагла, а хугчэй збаялася затрымаць Жытніка, калі ён з сабакам зайшоў у Палац культуры й падняўся па мармуровых сходах у пакойчык духаваго аркестру.

Віцька здэкваўся з Васіля Маршына. Джэк злосна гыркаў і хрыпеў, ірваўся з ланцуга. Музыкі ціснуліся да сьцен і прыкрывалі трубамаі й футараламаі ніз жывата.

Потым Віцька навязаў Джэка да радыятара, выцягнуў з кішэнні пляшку армянскага каньяку й прапанаваў выпіць. Музыкі пагадзіліся й выпілі, пасьпя выпілі яшчэ й яшчэ, бо дзень быў вольны — «жмура» на сеньня не прадбачылася, а танцы ў гарадку ладзілі па суботах і нядзелях. Сядзелі да позьняга вечара і, здавалася, памырыліся. Успаміналі Лявона Барталамеевіча, школьных гады, пахаваньні, вясельлі й танцы. Джэк гучна жаваў ліверку, якую шчодрка кідалі на падлогу лагодныя мужчыны, зрэдку незадаволена гыркаў і спр баваў грызці мэталева ланцужок.

А празь дзень, калі Віцька Жытнік прыйшоў граць «жмура», аказалася, што музыкі зьехалі гадзіну таму, па яго ніхто не зайшоўся. Віцька пакрыўдзіўся, раззлавваўся й разам з Джэкам перастрэў п'янаватую каманду на ганку Палаца культуры.

Бойка адбыла на пляцы — імгненна й жорстка. Віцьку павалілі, заламалі рукі й пачалі мясіць нагамі. Можа, яго й забілі б, але Джэк, навязаны да афішы з запрашэньнем на танцы, парваў ланцуг і кінуўся на дапамогу гаспадару. Сабаку музыкі ў разьлік ня бралі, бо не заўважылі: было цёмна, а ліхтары, як заўсёды, не працавалі.

Джэк моцна пакусаў Васіля Маршына й немаладога барабанчыка — Антона Пігулеўскага.

БАІМСТВА ЖЫЦЬ

Раўналежнасьць Беларусь—Ірляндыя сёньня калі не актуальная, то прынамсі, вельмі папулярная. Вось і на вокладцы гэтай кніжкі зьмешчаныя абрысы радзімы півя «Гінеэ».

На слова «выспа» кожны чалавек мае сваю сталую асацыяцыю. Для некага гэта Эйрэ, для іншага — Таймыр. Выспа Міры Лукшы — Беластоцкі край.

У кніжцы дзевяць апавяданьняў. Страшных апавяданьняў. Чытаючы іх, разумееш, што беларуская літаратура нараціла адчула на бліжэньне канца стагодзьдзя, больш за палову якога яна правяла ў салодкім ідылічным сьне. Прачнулася, пабачыла рэальны стан рэчаў і спужалася. Паніка — вось асноўная прыкмета веку, які праз колькі гадоў мусіць пакінуць нас.

Апавяданьні Міры Лукшы не вызначаюцца асаблівай напружанасьцю сюжэту або стылістычнымі вышукамі. На першы погляд, звычайная шараговая беларуска-савецкая кніга пра вёску. Толькі васьмь яе стрыжань... сьмерць. Сьмерць працягвае гэтыя крыху наўняны й шчырыя творы.

НОВАЯ КНІЖКА

Плынь гістарычнай фактуры, што абрынулася на беларускага чалавека, ужо робіць яго неўспрымальным да такой інфармацыі. Час, калі чыталі ўсё «па гісторыі», пераходзіць у час калі «па гісторыі» не чытаюць нічога. Спрыяе гэтаму й адсутнасьць у масавага чытача сыстэмы ўзвешчанаў аб гісторыі (у дадзеным выпадку — аб гісторыі Беларусі).

Міра Лукша. Выспа. Апавяданьні. Беласток, 1994, 60с.

Старыя паміраюць ад старасьці. Моладзь проста баіцца жыць і ні ад каго (ад сябе ў тым ліку) гэтага не хавае. Маладыя баяцца зьехаць у іншы сьвет, баяцца ўзяць на сябе адказнасьць даць жыцьцё іншым. З гэтага панічнага страху шукаюць выйсьце. Адзінкі парываюць гэты вузел самагубствам. Але гэта адзінкі. Эгісты. Астатнія працягваюць жыць далей, ня ведаючы, як пераступіць накрэсьленае крэйдай кола, не жыўць — топчуцца на адным месцы. Ніякага руху, ніякага развіцьця, нават — імітацыі.

Не абыйшлося тут без прасталінейнага нацыянал-рэалізму. У апавяданьні «Коця-Коця» хлопец і дзеўка, што маюць адзін да аднога самыя што ні ёсьць цёплыя пачуцьці, застаўшыся сам-насам, пачынаюць размаўляць пра беларускую культуру.

Гэты эпізод выклікае ўсьмешку. Але гэта толькі эпізод.

Чым далей наш календар будзе набліжацца да лічбы 2000, тым больш на нашых кніжных паліцах будзе зьяўляцца кніг, напоўненых фаталізмам.

Андранік

Лойка П.А. Гісторыя Беларусі: Вучэбны дапаможнік для 7-е клясы сярэдняй школы / У аўтарскай рэдакцыі. — Менск: Народная асвета, 1993. — 191 с.

Нейкая важная зьява можа быць не заўважаная ўвогуле, калі яна не сэнасыійная. А прапанова чарговага агрэсіўнага сюжэту зьнішчае адчуваньне экстрэмальнасьці тае надзеі. І праўда, калі найбольш пісаць пра справядлівыя войны, іх урэшце рэшт можна перакруціць — і будзе «іншая» справядлівасьць. Такім чынам, паўстае праблема

тае трансляцыі гістарычнай веды, што робіць вартасным успрыняць гэтай інфармацыі. Сыстэма трансляцыі ёсьць дынамічнаю сыстэмай, але дзейнічаць яна пачынае на базавых узроўнях. Гэта значыць, з народнай адукацыі.

Адчуваецца, што Павал Лойка мусіў выбіраць з трох магчымых прынцыпаў апаведу:

- праз падзеі (уласна храналягічна);
- праз асобы;
- праз мастацкае асэнсаваньне.

Аўтар жа вырашыў спалучыць усе гэтыя прынцыпы й таму стварыў складаную тэкставую структуру. У лінейны храналягічны апавед зроблены аўтаномныя ўстаўкі: «Галасы мінулага» (цытаваньне аўтэнтычных дакументаў), «Постаці гісторыі» (кароткія біяграфіі), «Вачыма пісьменьніка». Тое, як гэта выглядае ў тэксце, можна лічыць аўтарскім вынаходніцтвам.

Традыцыйна для новай беларускай гістарыяграфіі вялікая ўвага нададзена тэрміналёгіі. Ужо зацятая спрэчка «Літва — Летува» аўтар пазбягае праз вяртаньне й актыўнае паслугаваньне тэрмінам «літвіны» ў дачыненні да супольнасьці ВКЛ. «Літоўцы» разумеюцца хутчэй «па-сёньняшняму». Такіх «патэнтаваных» прапаноў Павал Лойка робіць нямала: ВАЕННА-АБАРОНЧАЕ АБ'ЯДНАНЬНЕ зямель ВКЛ у XIII—XIV стст. і ДЗЯРЖАЎНА-ПАЛІТЫЧНАЕ АБ'ЯДНАНЬНЕ грамадства Вялікага Княства ў XV—XVI стст.; вызначэньне перыяду канца XVI — першай паловы XVII стст. як часу РАЎНАВАГІ СІЛАЎ і ПЕРАХОДНЫ ПЕРЫЯД ад часоў дамінацыі ва Ўсходняй Эўропе ВКЛ у XV—XVI стст. да панаваньня Расеі, «якое пачалося ў XVIII ст. і захоўвалася да нашых дзён». Выкладзены ў сыстэме Вучэбнага дапаможніка для 7-е клясы, гэтыя прапановы набываюць на-

візну й дазваляюць пазбавіцца фаталістычных паглядаў марксызму на гістарычны працэс. Затое даюць адчуваньне дынамізму.

Усё ж трафарэтнаю апынулася частка тэксту аб Адраджэньні й Гуманізме XVI — пачатку XVII стст. — «адбываецца адрыў ад сярэднявечча ва ўсіх сферах чалавечага жыцьця... ідзе пераацэнка каштоўнасьцяў». За гэтым сьцьверджаньнем хаваецца разумьне прагрэсу як працэсу Хуткасьці. Мы ж скажам, што нам важнае — мінімізацыя стратаў.

Асобны сюжэт з гісторыі дадзенай кніжкі — напады на яе ў цяперашнім Вярхоўным Савеце. Досьць рэдка падручнікі робяцца прадметам экзальтаваных прамоў у парламентах. Што ж выклікала такія атакі? Павал Лойка наўмысна імкнуўся вытрымаць баланс, зусім ня зьвёўшы гісторыю Беларусі да супроцьстаяньня з Масковіяй. Падобна, што камуністых найбольш напалохла тое, як гісторыя Беларусі апынулася па-за расейскім абшарам, як яна пачала разглядацца на школьным узроўні ў рэгіянальным кантэксце.

Да наступнага навучальнага году кніга выходзіць як паўнаватарсны падручнік. А пакуль яна ўжо згадваецца сярод «лепшых беларускіх кніжак паваеннае пары» ў анкетаваньні «НН» «Беларуская гістарыяграфія 1945-1991, 1992-1994».

Алег Дзярновіч

Ақ амя ўсіх непрыемнасьцяў, якія пачаліся на наступны дзень, Васіля й Антона прымусілі штодня хадзіць у балніцу, дзе на працягу месяца ім рабілі блючыя ўколы ў жываты, бо й дактары, і музыкі думалі, што «баксёр» Джэк — шалёны.

Бойка на пляцы была другой і апошняй. Духавы аркестар сабраўся празь месяц і яшчэ паўгода граў на пахаваньнях. А потым высьветлілася, што ў Васіля Маршына — язва страўніка. Відаць, таннае віно, самагонка й цыгарэты зрабілі сваю справу. Васілю зрабілі адну апэрацыю, а праз два месяцы — другую й апошнюю. Ён паміраў цяжка: ссох, шырокі твар зрабіўся дыктавы, валасы вылезьлі так, што здавалася — на падушцы ляжыць чэрап з вушамі. Васіль плакаў і не хацеў паміраць... А за дзень да сьмерці паспакайнеў, прасіў, каб на яго пахаваньні граў на трубе толькі Віцька Жытнік. Як ён прасіў — так і зрабілі...

Віцька плакаў і граў Шапэна... А пасья таго пахаваньня ніколі больш ня браў у рукі трубу. Кінуў музыку й пайшоў працаваць на завод — «круціць гайкі», бо нехта павінен займацца й гэтым.

Я не лічыў і не лічу, як музыкі з духавога аркестру, што Віцька звар'яцеў, але нешта ў ім зьмянілася.

Зімой Віцька завёў свайго Джэка да скарняка Дышлевіча й за дзьве пляшкі гарэлкі замовіў зімовую шапку.

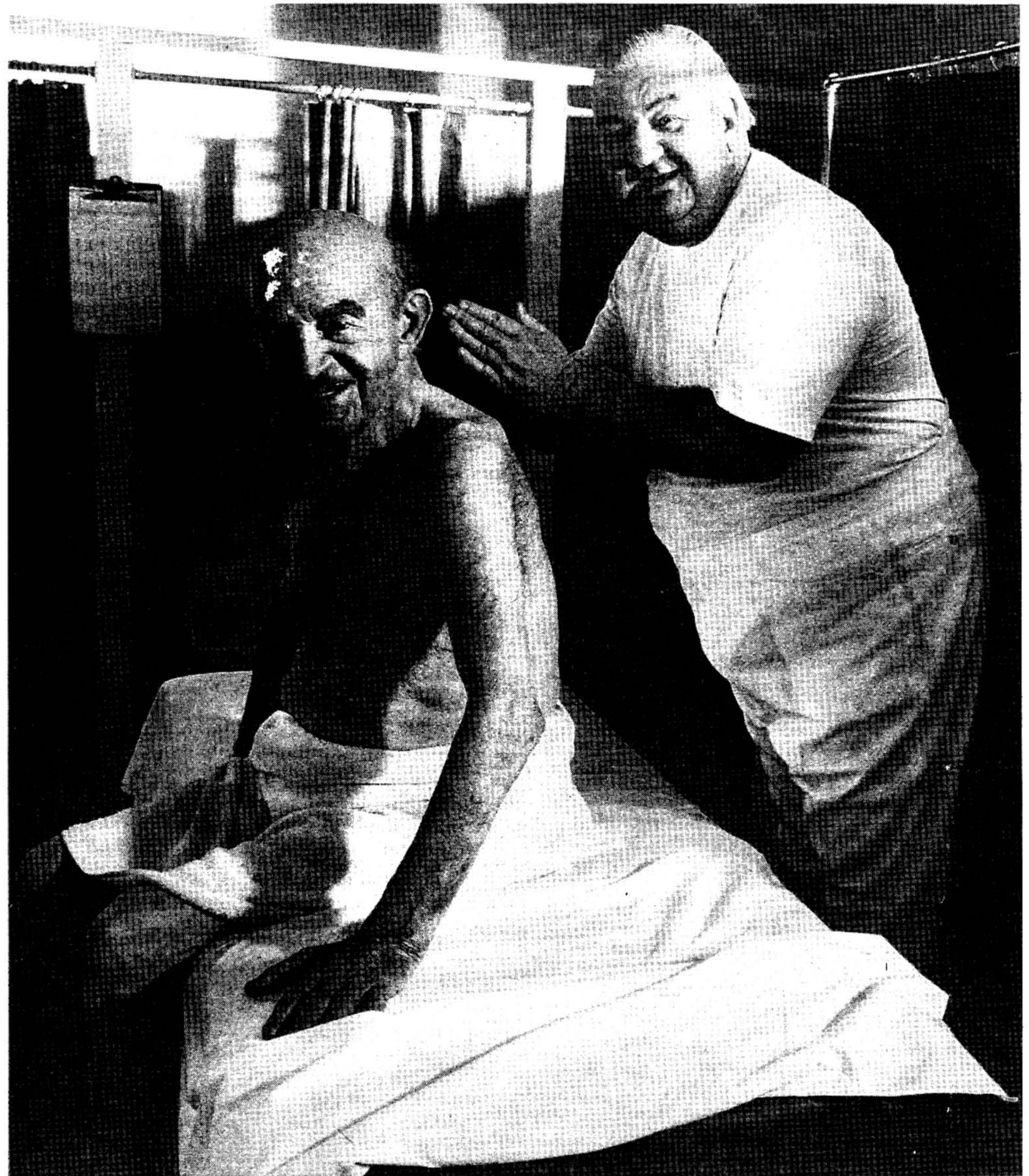
Ён сказаў, што Джэк хворы й хутка здохне, а ён вельмі да яго прывязаўся й хоча мець памяць.

Кульгавы Дышлевіч зрабіў адмысловую шапку, і яшчэ той зімой Жытнік хадзіў у ёй па гарадку.

Людзі дзівіліся, крадком паказвалі на яго палыцамі, але ўголас нічога не казалі — баяліся...

Праўда, былі й такія, хто пляваў услед Жытніку й наракаў на ягоную нялюдзкую жорсткасьць...

Віцька папраўляў шапку-вушанку, кідаў у адказ: «Нічога вы не разумееце...» — адварочваўся й павольна крочыў па сваіх справах.

«АПОШНІ» УСХОДНЕ-ЭўРАПЕЙСКИ ПРАЕКТ ІМПЭРЫІ

На сканчэнні 70-х гадоў ХХ ст. была сфармуляваная міжнародная навуковая праграма на публікаванню кнігі Мэтрыкі Вялікага Княства Літоўскага...

Між тым Мэтрыка звычайна знаходзілася ў цэнтры ўвагі цэнтралістычна схем. Калі надыйшоў час замацаваць этнапалітычную аднароднасць Рэчы Паспалітай...

Рэалізацыя савецка-польскага праекту публікацыі Мэтрыкі прасоўвалася досыць марудна. З таго часу (з канца 70-х) толькі палякі мелі канкрэтныя вынікі: Андэжэй Рахуба ў 1987 г. апублікаваў Кнігу рэгістрацыі...

Lietuvos Metrika — Lithuanian Metrika — Литовская Метрика. — Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994. — Кн. 5: (1427-1506): Užrašymų kn. 5. — p. 402. ISBN 5-420-01071-2.

Маскве й добра вядомая пад назваю Фонд № 389 Цэнтральнага дзяржаўнага архіву старажытных актаў Расейскай Фэдэрацыі. Беларусы здолелі атрымаць мікрафілмы гэтага фонду...

Нельга сказаць, каб зусім нічога не рабілі паўднёвыя суседзі. Кніга запісаў № 13 практычна падрыхтаваная беларускім даследнікам В.Мяньжынскім. Але мы ня ўпэўненыя, што яна можа зьявіцца бліжэйшым часам.

Тое, што кніга рыхтавалася ў рамках менавіта дадзенага праекту, вызначыла панаваньне ў Археаграфічнай прадаме й даведчаным апарце расейскай мовы. Па-расейску перакладзены й лацінскія дакумэнты. Падобна, у будучыні тэксты прадаме й будуць стварацца па-ангельску...

Сама структура выдання была дастаткова падрабозна распрацаваная й жорстка вызначаная ў кнізе, якая выйшла ў 1985 г. у Вільні — «Методические рекомендации по изданию и описанию Литовской Метрики».

слова. На воклады значацца дзьве лічбы «5». Адна зь іх інфармуе, што гэта Кніга запісаў № 5. Але другая «пяцічка» сведчыць аб працягу нумарацыі выдання Мэтрыкі яшчэ ад публікацый пачатку ХХ ст. калі выйшла чатыры кнігі архіву канцэлярыі ВКЛ. Такая скразная нумарацыя — адзін з прычынаў праекту.

Самае ж галоўнае, што ўсе дакумэнты друкуюцца на мове арыгіналаў, і нека сама адпадае праблема іх культурнай ідэнтыфікацыі. Тут адчувальныя й падыходы самога

«ТАТАРЫ ІЎЯ ПРАЦУЮЦЬ У КАЛГАСЕ»

Фэнэмэн ісламу ў Беларусі, нягледзячы на маргінальнасць, вабіць даследнікаў. Не паставіла тут кропку і зьмястоўнае выданьне «Беларускія татары: мінулае і сучаснасць» С.Думіна і І.Канапацкага. Наадварот, зьявілася патрэба ў спецыялізаваных выданнях па гісторыі, мове, тэалёгіі...

На 96 старонках можна было б распавесці пра ўсе беларускія мячэты, хаця б мімаходзь спыняючыся на кравянаўчых цікавостках. Ад спецыяліста ў архітэктуры можна было чакаць пераліку помнікаў, раскрыцця іх стылёвых асаблівасцяў, параўнаўчага аналізу.

Аўтар пачынае ад Чынгісхана, нагадваючы экспрэсыўнай лексыкай вядомыя раманы В.Яна. Чатыры з васьмі раздзелаў — гэта спроба распавесці пра антрапалёгію і прагісторыю ледзь ня ўсёй Эўразыі, пра Батухана, Мухамеда, Яна III... Нарэшце сьцьвярджаецца, што «... татары Беларусі зьяўляюцца продкамі кіпчацкіх плямёнаў Паўночнага Прычарнамор'я, Крыма, а таксама некаторых народнасцяў Сярэдняй Азіі».

Але вось і мячэты... Пасля хрэстаматычных звестак пра мусульманскія бажніцы наогул зьмешчаны пералік мячэтаў ВКЛ. Але — ні ў храналёгічным, ні ў альфавітным парадку.

Э.Банёніса — у літоўскай анатацыі пазначаны мовы, на якіх ёсьць тэксты ў кнізе, у тым ліку «sen. balt.», што значыць «стар. бел.» Гэтае кніга так і ня стала ілюстрацыяй да імперскага сюжэту. Увесь рэгіён загаварыў на «sen. balt.»

Мэтрыка — цікавы прыклад грамадзкага кнігаабмену. Літоўскія кніжкі ўжо тры гады не трапляюць на Беларусь. Але ў Менску ёсьць ужо шмат людзей, якія маюць менавіта гэтае выданьне.

Алег Дзярновіч

А.І.Лакотка. Бераг вандраваньняў ці адкуль у Беларусі мячэты. — Менск: Навука і тэхніка, 1994. 96 с.

Пасля бажніцаў, што былі да 1795 г., пераходзім у... 30-я гады ХХ ст.

А вось і аналіз мастацтвазнаўчы. «Асаблівасьцю мячэтаў Беларусі й Літвы быў падзел унутранай прасторы на дзьве часткі: мужчынскую й жаночую. На думку аўтара, гэта «асаблівасьць». Але ж адсутнасць такога падзелу рэдка сустракаецца ў мусульманскай практыцы ўвогуле.

Аўтар угледзеў у івейскім мячэце «зухаватасць», адцёныне «узорнасці» (?). Што тады можна было б сказаць пра мячэт Мухамеда-Алі ў Каіры? «... мінарэты праз зыходныя прапорцыі і формы званіць... набылі дадатковы дынамізм, узьнёслаць», — піша А.Лакотка. А хіба мінарэты на ўсходзе былі дзе-небудзь статычныя і прыземленыя?

Наогул, кніга выйшла мала прыдатная для спецыялістаў, ня толькі праз блытанасць апаведу (як і ілюстрацыйнага дадатку, дзе здымак івейскіх татаруў пач. ХХ ст. трапіў паміж выявамі кайрскага і кардоўскага мячэтаў), прэтэнзію на ўсеабдымнасць, але і праз інфармацыйны перакос у бок толькі двух, няхай сабе і вельмі значных, помнікаў — Даўбуцкага і Івейскага мячэтаў, а таксама праз адсутнасць сур'ёзнага навуковага апарату. У бібліяграфіі не знайшлі месца артыкулу самога А.Лакоткі ў часопісе «Мастацтва», працам І.Луцкевіча, Я.Станкевіча, А.Антановіча, згаданай кнізе «Беларускія татары...» і нават Карану. Ці энцыклапедыя «Скарына і яго час» тут прыдатная больш?

Фундаменталіст

ПАЛАЦ

Працяг са старонкі 2

мог уратавацца, да таго ж калектывісцкая «каробачка» архітэктура сапраўды стварыла новага чалавека, які ахвотна страляў.

БАГЕМА

Сацыялістычная мадэль прымітыўна-лягерная: рабочыя й сяляне працуюць, нічым не валодаючы, інтэлігенцыя (таксама без нічога) арганізуе іхню працу й ўслаўляе яе. «Вярхушка» сочыць, каб іншадумцы ў час ізаліраваліся або адстрэльваліся.

Адно з галоўных у мадэлі — яе нязьменнасць, застыласць, блізкасць да сьмерці, паколькі найбольш лаяльнымі да нязьменнасці й застыласці заўсёды былі мерцвякі.

Таму наша багема не зусім тое, што ў іншых краінах. У часы самага багемнага стану майёй душы мне цяжка было параўноўваць сябе, напрыклад, з бадзякамі Манмартра.

Мы ніколі ня мелі такой, як у іх, лёгкасці да перамены месцаў, бо ў краіне жорстка вытрымліваўся рэжым прапіскі.

Тая самая французская багема жыве як бы бяз продкаў. Пакідаючы грамадства, яна пакідае й бацькоў. Мы, наадварот, любілі сваіх бацькоў. І ў мяне, і ў Баброўскага, і ў Міколы Трухана — тэатральнага рэжысэра яны былі й ёсьць, што называецца, ад зямлі. Не ад сыстэмы. Чалавек, мала зьвязаны з сыстэмай і яе лягерай ідэалёгіяй, успрымаўся тады як бясспрэчна сапраўдны.

У Францыі багема рашуча адмаўляецца ад дзяржаўнай службы. Мы не адмаўляліся, бо гэта, зноў жа, азначала крымінал.

Не лічылі мы сябе, у адрозьненне ад бадзякаў з Манмартра, вялікімі геніямі.

То, можа, мала падставаў гаварыць пра багему?

Тады цяжка растлумачыць стан душы.

Нейкія падставы ёсьць.

У нашых умовах нават людзі з прэтэнзіямі на багемнасць жылі, хоць бы часткова, двайным жыццём.

На працы мы выглядалі дзяржслужачымі з усімі знешнімі арыбутамі «саліднасці», пасыла ж як бы здыралі зь сябе ўніформу, запівалі й наогул разбэшчаліся. Менавіта

таму ўжываю слова «багема», што амаль усе нашыя спробы нешта зрабіць у літаратуры й мастацтве замыкаліся на дэнным жыцці, на імкненьні ўшчапіцца ў дэпартаменты літаратуры й мастацтва. Сыстэма ня дужа прапускала, «адчуваючы» ня тое, каб зусім нелялінасьць, а не зусім лялінасьць. Крыху й пускала... Наша ж вечаровае, начное жыццё мала пералівалася ў творчасць, больш зацэклівалася на размовах, п'янках, прыгодах. Па вечарах і начах мы не андэграфунд рабілі, а стваралі самы галоўны, самы геніяльны твор багема — яе саму.

Яшчэ адно сіло сыстэмы: пакуль зразумеш, што літаратура й мастацтва маюць вельмі малое дачыненне да літаратуры й мастацтва, а андэграфунд бліжэй да іх, — усё, маладосць праішла.

Без Баброўскага й Трухана я ў Гомлі больш бы пісаў. Калі б не звяр'яцеў ад адзіноты.

Ёсьць спакуса ўспомніць што-небудзь веселейшае. Як пілі пасярод Сожа — бутэлькі й шлянкі стаялі на ленапластавай пліце, а мы плавалі вакол яе, утрымліваючы кожны ў руцэ па піражку. Як зьбіраліся наняць цыгануў зь гітарамі й справіць дзень нараджэньня Баброўскага на чаўнах. Як правялі «парад» на цэнтральнай плошчы. Трухан узыйшоў на трыбуну, міма яго прамаршавала адна калёна, другая... Баброўскі камандаваў «парадам» і адначасова, як мастак, афармляў калёны — былі пакінутыя пасля параду транспаранты.

Трухан выкрываў лёзунгі за партыю, за саліднасць працоўных. Раптам зьявіўся міліцыянт — да Трухана. Той павярнуўся:

— У чым справа, таварыш міліцыянт?

— Вы парушаеце грамадзянскі парадок. Я вам счас, бя...

Яшчэ адзін з нашай кампаніі ўзьлез на трыбуну:

— Хто тут брыдкаслоўіць?

Падняўся й Баброўскі:

— Чаму парушаеце субардынацыю, старшыня?

Пасля слова «субардынацыя» міліцыянт «ізвінікнуў» і пайшоў сваёй дарогай.

У рэшце рэшт успамінаць пра тое, як некалі было вясёла, даволі сумна...

ЦЕНІ АВАКУМА Й НІКАНА

Расейскі раскол XVII стагоддзья пачынаўся з рэвізіі Ніканам царкоўнага абраду. Гэта — на паверхні, у глыбіні ляжала іншае. Паводле Ключоўскага, многія сьцьвярджалі тады, што «вычарпаны запас творчых сіл народа й даярослага разуменьня, што даўніна ня дасьць прыгодных урокаў для сучаснасці, і таму ў яе нечаму больш вучыцца, за яе нечага больш трымацца».

Паварот часткі расейцаў да Захаду быў спробай вырашыць унутраны расейскі крызіс. Супраць тых, хто застаўся з Авакумам, на пазыцыях даўніны, «свайго Усходу», улады разгарнулі рэпрэсіі. Многія стараверы, пераадолюючы мяжу Расейскай дзяржавы й Вялікага княства Літоўскага, эмігравалі. На Гомельшчыне іх прыцягвалі густыя лясы, невялікія падаткі і, як казалі б мы сёння, талерантнасць уладаў. Адно з пасяленьняў старавераў узнікла ў паўвярсьце ад гомельскага замка (яшчэ не палаца) і называлася яно Слабадой.

Удумаемса, які тут парадокс! Людзі з арыентацыяй на «свой Усход» уцякалі да нас. Фактычна, сэнс гэтай зьявы адваротны: стараверы не ўцякалі, а ўмацоўвалі свае перадавыя рубяжы, накіроўваючы дэсант на Запад. Ці не таму раскол у Расіі не пераадолены дасёньня?

Мне здаецца, стараверы ўскладнілі беларускую гісторыю. Асабліва на Гомельшчыне. Ёсьць асяродзьдзе для прапаведзі «единого славянского пути».

Разумею, чаму мой край хутка пасля таго трапіў у межы імперыі, якога духу у стараверскай Ветцы набіраўся Ямелька Пугачоў. Саперніцтва беларускага й расейскага на Гомельшчыне вострае. Здарэцца, і ў адным чалавеку.

Ды я не даводжу, што праявы расейскай культуры абавязкова варажыя беларускай. Ці варагуюць культуры наогул? Проста палітыкі няшчыра выкарыстоўваюць іх здабыткі.

Так, зьяўленьне ў Гомлі палаца звязана з уключэньнем Гомельшчыны ў імперыю. Але ж значэньне самога палаца... Тут ёсьць містычны сэнс. Палац пабудаваны як бы ў піку Слабадзе зь яе прыхільнасцю да даўніны, кансэрватызмам, гаспадары палаца найчасцей мысьлілі шырока, арыентаваліся на культуру ўсясьветную, зьбіраючы й творы мастацтва, і нават дрэвы ў парк з далёкіх краін.

СУПРАЦЬПАСТАЎЛЕНЬНІ

..... гомельскі палац супрацьстаіць ня толькі Слабадзе, але й дому камуны. Ён, палац, і гістарычны, і эстэтычны цэнтар горада.

Уявіце сабе вуліцу, на адным канцы якой, на высокім стромым пагорку над Сожам, палац, а на другім — вакзал, як вышэйшае дасягненьне (зразумела, чыгунка) ужо не эстэтыкі, а тэхнічнай культуры. Вуліца раней называлася Замкавай. Яе ў рэшце рэшт перайменавалі ў праспэкт Леніна і, каб назва адпавядала зьместу, недалёка ад палаца, на цэнтральнай плошчы, паставілі помнік правадыру, а недалёка ад вакзала — дом камуны, фактычна таксама помнік яму ж.

На паўдарозе ад палаца да вакзала або (як каму больш зручна) ад помніка да Дома камуны знаходзіцца гастраном «Космас» зь віна-гарэлачным аддзелам. Працуюту тут апавяданьне С.Дубаўца «Памёр Баброўскі»: «Гэты смутак — такое сьветлае паучыццё... Рэдкая нагода адчуць, што й ты — Космас, а не сьмярдзючая блышчыца ў бязьмежным сусьвеце. Чамусьці сьрод нашых убогіх гастраномаў у кожным беларускім горадзе трапляецца і гэты — «Космас».

Для нас з Баброўскім гастраном быў яшчэ й па дарозе ад працы да майстэрні. Тут часыцяком і куплялася выпіўка.

Мне блізкае такое абыграваньне: чалавек — Космас, зайшоў ў «Космас». І далей: ты чалавек, калі зойдзеш або калі ня зойдзеш? Там, дарэчы, я купляў шампанскае для самай прыгожай дзяўчыны.

НАСТАЛЬГІЯ ПА ГОМЛЮ

Сяргей Паўлоўскі

Пакаленьне, якое цяпер можа й мае што сказаць пра Гомель, згадвае найперш сваё савецкае дзяцінства, у якім Горад быў сьведкам першых юначых настрояў ды сытуацыі. Трэба, каб менавіта так падалі сонечныя промні, так сталі будынкі й такі дачуваўся пах, — і ты зноў перажывеш тое, што запыла так моцна, бо было ўпершыню. «Вобразы мілія роднага краю...» Той час — ужо мінулае эпоха, але тут мала чаго дадае ці адбірае яе палітычны зьмест, крыху больш — антураж: пляноры, сьціплае даволі жыцьцё, савецкі калектывізм... Юначыя вобразы розных пакаленьняў тут не такія кантрасныя й непадобныя, як

у іншых гарадох. Бо эпохі амаль не зьмяняюць павятра Гомля.

Вялікія гарады Заходняй Беларусі зьведалі савецкі час, як канфліктны з папярэднім. Яшчэ нядаўна быў «польскі час» — такі непадобны да гэтага, — ён нагадваў пра сябе і ўваходзіў у «вобразы роднага краю».

Вялікія гарады Усходу... У Віцебску чулася роха нядаўняе культурнае рэвалюцыі. Магілёў аж распырала ад уласнай багатай гісторыі, Менск быў горадам-зездам усіх гэтых спецыфікаў, горадам на ростанях.

Паніжаныя рангам Мазыр, Полацак, Бабруйск, Пінск, Маладэчна... як бы звыкаліся з роляй мястэчак.

Мне здаецца, што самая чыстая і пранікнёная настальгія па дзяцінстве — у гомельцаў. Тут пасылаваены час бяз злому і без дамешкаў вырастаў з эпохі энкавэда, а тая — з дарэвалюцыі. Нішто не тырчала, нішто не замінала дзіцяці фіксаваць рэальнасьць у чыстым выглядзе. Калі Горадню нельга было адчуць без таго, каб патрымаць у рукох старую польскую кніжку, а Магілёў — бяз кніжкі дарэвалюцыйнай, дык Гомель даваўся з тымі кніжкамі, якія чытаў кожны савецкі школьнік. «Корціка» і «Палескіх рабінзонаў» было зусім дастаткова, каб пачувацца ў Гомлі сваім. Старыя «графскія разваліны» і вуліцы купецкіх дамоў былі зусім легальнымі рэаліямі. Нічога, што б выламвалася як «не сваё», не было. А большыя веды пра

мінуўшыну не прыносілі сэнасацыйнага адкрыцця й не рабілі перавароту ва ўяўленьнях. «Вобразы» Гомля натуральна разьвіваліся, напаяніліся і ўскладняліся зусім не на шкоду сабе.

Я зразумеў гэта, калі гаварыў з Аляксандрай Уласавай, жонкай рэдактара колішняй «Нашай Нівы». Яна, каронная жыхарка Гомля, уся належала той, дарэвалюцыйнай эпосе, але ў гутарцы пра тую эпоху ёй нічога ня трэба было ўдакладняць. Магчыма, таму, што яе веданьне ні ў чым не супярэчыла маім стэрэатыпам?

Пасьля доўгае адсылі Уласава вярнулася ў Гомель у 1946-м. «Застала адныя руіны». Але мне здаецца, што нават ваенныя разбурэньні не паўплывалі на вобраз Горада. Тут не адчуваеш пэрыядычнасьці гісторыі, яе напластаваньняў. Тут незвычайна аднародны грунт.

У літаратуры Гомель пакуль — толькі поле для паэтаў, а не аб'ект адлюстраваньня. Тут існуе немалая рускамоўная літаратура, прадстаўленая ці не цалкам жыдамі. Цудоўныя паэты, што праўда, заставаліся існаваць у аматарскіх гуртках, бо шліх як у Менску, так і ў Маскве быў для іх перакрыты. Зрэшты, яны й не выўлялі літаратурнага кар'єрызму. Адзін дзіцячы тутэйшы паэт Шварц выдаў у Маскве некалькі кніжак. Але ж таксама — ня больш, чым «для сябе». У Горадзе, які аб'ектыўна быў пляцоўкай для талентаў першае велічыні, яны пачувалі на сабе гніт правінцыйнага статусу. І тутэйшы

якога не задавальняла самадастатковасьць багемы, які хацеў выбіцца ў літаратурныя людзі, непазьбежна пакідаў Гомель.

Пры першых павевах легалізацыі беларушчыны тут зьявілася цэлая плейма «выхадцаў». Што праўда, і ў Гомлі яны былі пераважна прышлыя з тутэйшай правінцыі. Але «выйшлі» адсюль.

Можна шмат казаць пра мясьціны, падзеі й творы, зьвязаныя з Гомлем, але ўсё адно літаратурныя традыцыі Горада застаюцца неакрэсьленымі. Тут, як нідзе, адчуваецца мэтафізычнасьць літаратурных фікцыяў, і зусім няма кічу літаратурных традыцый, як зрэшты і культурных традыцый ўвогуле. Выходзіць літаратурная газета з канадакаю назвай «Атава», жыве сама сабою багема, пішуць ціхія пісьменьнікі...

Час ад часу настальгія па дзяцінстве бунтуе тутэйшую моладзь. Археолог Макушнікаў шукае гомельскую Сафію, гораца кажучы пра адметнасьці краязнаўцы... Але Горад не даецца стэрэатыпу.

Ён і кічу індустрыялізацыі не даецца, хоць набудавана тут заводаў процьма. Але ўсё нежак ня так. Спрабавалі зрабіць зь яго «горад камбайнабудуўнікоў». Але колькі ні мучылі — не атрымалася. Яшчэ раней хацелі зрабіць сталіцаю лесу. Менск быў галоўнай балотнай стан-

цыяй, а Гомель — лясной. Але й з гэтага нічога ня выйшла.

Найбольш выразна адчуваецца тут прысутнасьць чыгуначнікаў. У свой час Горад і пачаў расьці, калі тут правялі чыгунку. Ёсьць інстытут інжынэраў чыгункі, і адчувальна павага да гэтае прафэсіі. Нават гарадзкі фальклёр называе Гомель Бадэн-Бадэнам з-за чыгункі, хоць пабочны назральнік зьвязаў бы гэта хутэй з курортнасьцю. Справа ў тым, што вакол Горада ходзіць дачны цягнік-дзізэль, на якім абазначаны маршрут «Гомель-Гомель»...

Чыгунку правялі ў 1873-м. З таго часу Гомель стаў другім па велічыні горадам Беларусі — з унівэрсытэтам, інстытутамі, у тым ліку дасьледнымі, заводамі, музэямі, тэатрамі, помнікамі... А ўсё адно галоўнай адметнасьцю й прадметам гонару засталася чыгунка. Уявіце сабе які-небудзь Марсэль, які ганарыцца тым, што ў яго ёсьць апэтка, а экскурсія ў Чыкага пачынаецца з паштовага аддзяленьня.

Такая несувмернасьць ідзе ад аднароднай гомельскай глебы. Гомель у душы сваёй так і застаўся павятовым горадам Магілёўскай губэрні, а цэла яго зусім кандыцыйнае для сталіцы, для культурнага цэнтру. Горад-дзіця, горад-пераростак чакае сваёй самарэфлексіі.

У Дубаўца сэнс слова «космас» дваіцца, а мне дагэтуль здаецца, што ўся вуліца-пра-спэкт Замкавая-Леніна хістаецца, як вагі.

Пра адну шалю вагаў я ўжо напісаў, пра другую, на якой палац, трэба зазначыць, што там не пачуеш пахаў дома камуны, там улётку хораша, там пахнуць ружы.

..... прыкладна з 1777 па 1848 гады..... калі ўвесь палац. Спачатку ж для фельдмаршала расейскага Румянцава быў узьведзены галоўны корпус. З купалам, з квадратнай залай, упрыгожанай бела-мармуровымі калёнамі..... Чатырох'ярусная вежа пануе над палацам і паркам. Яна будавалася ўжо пры другім фельдмаршалу — Паскевічу, пры ім разьбіты й парк.

Між двума фельдмаршаламі — Мікалай Пітровіч Румянцаў. Дыплямат, калекцыянер, мецэнат, выдавец. Прыемна ўсьведамляць, што на яго сродкі выданыя дзясяткі кніг, у тым ліку «Белорусский архив» І.І.Грыгаровіча.

Палац як белая песьня, хоць для яго афарбоўкі, акрамя белай, заўсёды выкарыстоўвалася й жоўта-лімонная фарба.

Ня вырваць палац з паркавай прыгажосці, не адарваць яго ад Сожа, не пазбавіцца ад уражаньня, што ён нібы лунае над ракой, над зелянінай схілаў, ня вырвацца з ажурнага павуціннага мастоў праз Сож, праз Кіеўскі спуск, праз ручай Гамянюк (цяпер тут ставок) і яр, не забыцца на бела-сінія колеры й золата Петрапаўлаўскага сабору, на капліцу, абліцаваную сьветлай цэглай, упрыгожаную каляровай маёлкай — яна стварае нежурботны настрой.

Доўгі час мне здавалася, праўда, што палац і дом камуны цалкам нельга супрацьстаўляць. Маўляў, і дом камуны — канструктывіскае ўвасабленьне пралетарскай рэвалюцыі, і палац — з Расеі. Я верыў даведнікам, думаючы, што палац і пейзажы парк усяго толькі помнікі расейскага клясыцызму. Мне гэта прыносіла пакуты.

ПАПРОКІ

Зрабілася ўжо прыкметай ня самага лепшага тону пісаць, што творчыя сілы Беларусі паглыналіся або польскай, або расейскай культурамі.

Польскі замак і расейскі палац застылі на нашай зямлі і, як мне часам здавалася, па-ранейшаму адпампоўваюць зь яе беларускасьць.

..... ня ўпэўнены, праз кожны народ прарастае свая разрыў-трава.

Вось тры кропкі прыцягненьня ў маім дзяцінстве: вёска Харошаўка, дзе нарадзіўся й куды езьдзіў з Гомля да бабулі Алены, палац і Слабада — гэта таксама недалёка ад Сожа, дзе я жыў на вуліцы Фельдмаршальскай (названа ў гонар Паскевіча), суперлягічна перайменаванай пры савецкай уладзе ў Пралетарскую.

Як мне думалася, першасную беларускасьць несла дзіцячаму ўяўленьню вёска. Нават бераг Сожа ў Слабадзе, дзе мы, дзеці, загаралі, быў ужо больш складанай зьявай. Тут стаіць Лынская царква старавераў, а сама Слабада называлася некалі Спасавай (была й такая царква, а яшчэ — Праабражэнская — дом майго дзяцінства пабудаваны амаль на яе камянях).

Сьлут Лынскай царквы як бы скажаў першапачатковы пейзаж, дадаваў яму чужой суровасьці. Гомель — гэта ж поўдзень, паўднёвая мяккасьць, а лік раскольніка з дужа выразнымі вачыма, які лунае над Лынскай царквой, як бы апальвае бераг агнём незнаёмае нам заняцасьці.

На беразе, дзе мы загаралі, было мала зеляніны, адныя дамбы: камяні ды камяні.

А ў парку... На гэтым высокім пагорку стаяў некалі драўляны замак князя Міхала Чаргарыйскага (Замкавая вуліца называў сваёй «помніла» менавіта яго), яшчэ раней — старажытныя абарончыя збудаваньні радзімічаў.

Мо яны павінны былі адлюстравана ў дзіцячай душы? Адлюстравана палац.

Малюнак Андрэя Скідана

Ці супрацьстаяў ён Харошаўцы?

Я разглядаў ручнікі бабулі Алены, убіраў мэлёдыку яе мовы й пытаўся:

— Чаму пра палац няма ні песень, ні паданьняў? Ну, хоць бы згадка якая...

Бачыў у парку камень зь мянушкамі сабак, якіх нібыта атруціла служанка, чуў, што княгіня Ірына заснавала ў Гомлі Ірынінскую лячэбніцу для хворых на вочы, што Паскевічы пасылаў у Амэрыку габрэйскага хлопца вучыцца на доктара, што нейкая дзяўчынка з палаца загінула,

бо ўпала з каня... Ды ці гэта паданьні, песні?

— Нешта, унучак, мы чулі пра палац, ды ніхто з нас песень не складаў. А так чулі дзівосы розныя.

У-у... У бок вежы кідаў я варожыя позіркы. Хоць і адчуваў, як мала мне ручнікоў. Праўда, мэлёдыка бабулінай мовы — гэта спадчына. Ды ці дастаткова? Цудам купіў раманы Фолкнера, з Ленінграда прывезьлі мне зборнік Карта-

Працяг на старонцы 8

ГОМЕЛЬ НА ВЭЗЭРЫ

Гары Куманецкі

Я ўжо ня памятаю, калі першы раз пабываў тут. Раней тут было ня так. Але і ўперад тут віравалі машыны, краны, караблі. Здавалася, каб раз'ехаўся раптам цяжкі, караблі і машыны, напакваўшы нарэшце той цяжар, што ляжыць тут у кантэйнерах, доках, ды па складах — ад гэтага места нічога не застаецца. Апроч старога парку на беразе.

Раней тут не было ні тэлевежы, ні велізарных гатэляў, ні новых мастоў. Усё праплывала ды праяжджала. Сёння тут ноч падобная на дзень, ад зьяўнення вакзальных ліхтароў, пражэктараў над складамі, маякоў, што накіроўваюць жалезныя плыні і ня гаснуць да відна.

Кожны другі банан менавіта адсюль трапляе ў краіну. Сюды іх прывозяць болей, чым дзе ў свеце. Сюды ж прывозяць большую частку нямецкай рыбы. Тут зь яе робяць усё, што толькі можна зрабіць з рыбы. Дзеля гэтага спатрэбіўся цэлы «Інстытут тэхналогіі харчовых прадуктаў і біятэхнічных мэтадаў». Яшчэ раней стварылі Інстытут палярных досьледаў імя Альфрэда Вэгнера. Таго самага, што загінуў у 1930 г. у Грэнляндзі. Круглыя суткі слухаюць тут сыгналы зь бясконца далёкіх ледзяных краёў.

Некалі брэмэнцы, не на жарт усваляваныя абмяленьнем Вэзэра, вырашылі паставіць порт ля самага вусьця, ля мора. У 1826 г., набыўшы кавалак зямлі ў гановарскага (разам і ангельскага) караля, брэмэн пабудавалі сабе новы порт. З тых часоў брэмэрхафэн стаў дарогаю зь вады на зямлю, зь зямлі на ваду.

А ўжо сёння тут самы вялікі кантэйнерны транзыт у Эўропе. Порт для брэмэна стаў портам для Эўропы. Сёння сотні тысячаў машынаў зь Нямецчыны адпраўляюцца з брэмэрхафэна, яшчэ болей сюды завозіцца. Возяць, каб езьдзіць, езьдзяць, каб вазіць.

Ёсць гарады, што ўзьнікаюць, як выспа на раце: вакол віруе плынь, і выспа расьце, расьце, аж пакуль сама ня зьменіць бег плыні... У такіх гарадох усё новае, нават калі ім сотні гадоў. Новыя павевы няспынна абмываюць іх.

Некалі тут панаваў клясыцызм, канструктыўызм, а сёння гэта плячоўка для постмадэрнізму. Той самы палярны Інстытут быў пастаўлены тут мэтрам Освальдам Маціясам Унгерсам. Зрэшты і постмадэрнізм ужо не малады, як і сам Унгэрс.

Раней я не разумеў, што так вабіла ў гэтым месце. Тут няма таго сакраменту, як ва ўзьнёслым Мюнхене ці Кёльне, што нават па вайне, дашчэнтна разьбіты, прымушаў адчуваць незямное. Няма тут ні брэмэнскага снабізму, ні гамбургскай трываласці, ні бэрлінскага цэзарыянства.

Але калі стаіш уначы на пірсе, у тую плоці імжы, калі кожная дзявятая хваля імкнецца даліцаць бэтон пірсу і незадаволеная са скавытаньнем адлятае, разумееш, нашто й ты тут. Каб паглядзець на сотні сонцаў: маякоў, пражэктараў і лятарняў, адчуць сярдзіты і ўпарты жалезны вір разумных машынаў, прыстасаваньняў, ланцугоў і лябёдак, што ня глядзячы назад, падымаюць і кладуць, выціскаюць зямны цяжар. Брэмэрхафэн — атлант.

Адметнасьць яго — гэта сотні аскепкаў адметнасьці, што, як у калейдаскопе, абарачаюцца кожны дзень, пакідаючы мімаходзь каліва смаку, водару, усламінаў. Сустрэчаў і разьвітанняў.

Дзе ж яшчэ можна паставіць Інстытут палярных досьледаў?

У гэтым і ёсць Горад, якога няма бяз порту і чыгункі, бяз самых вялікіх у Эўропе кантэйнерных базаў, вэрфяў, бяз рыбы і бананаў. Бо кожны другі банан...

ПАЛАЦ

Працяг са старонкі 7

сара. Паўнай літаратуры не хапала. Выдавалі яе не мільённымі накладамі, кнігі цяжка даходзілі да маладых людзей, бо партыйная і іншая намэнклятура забірала ўсё «любопытна-іностранное» — для намэнклятуры кнігі з баз везьлі.

Пакуль маё багемнае жыцьцё й сёе-тое з прачытанага далі плён, нацыянальныя пачуцьці канфіктавалі з палацам.

Што ў ім? Бронзавыя бюсты Румянцавых работы італьяскага майстра Каноны, расейскія манэты, панарама Барадзінскай бітвы, барэльф Кутузава... Добра яшчэ, што не Сувораву!

Яшчэ — парадныя шаблі Паскевіча, каміны гадзіннік работы Таміра — прыдворнага майстра Напалеона I, інкруставаны перламутрам столік з партрэтамі фаварытак аднаго зь Людовікаў. Інтэр'еры палаца афармляў Вінцэнта Вінцэнці...

Многае, што надало формы нашым мясыцінам, — ад палякаў: архітэктура Ідзкоўскага і садоўніка Барчынскага. Першаму належыць праект двух мастоў — высокі ажурны празь яр і нізкі каменны празь Гамяюк. Яны на двух узроўнях сыягваюць прастору агромністага яра. Два паясы... Архітэктар аб'яднаў часткі палаца з дапамогай галерэй, пераплянаваў парк. Садоўнік выпісаў і выбіраў для яго дрэвы, кветкі.

А што тут, скажам так, ад іншых?

У палацы вісяць палотны Януарыя Сухадольскага, які нарадзіўся ў Горадні, ды што на іх? Паходы расейцаў на чале з Паскевічам. «Асада крэпасці Абасабад», «Штурм крэпасці Ахалцых», «Злача штандараў ля Джаван-Булака»... Слава фельдмаршалу Паскевічу? Віват расейцам, якія заўсёды імкнуліся пашырыць межы імперыі?

Януарый Сухадольскі удзельнічаў у паўстаньні 1831 году, у яго ёсць такія карціны, як «Вяселье Ягайлы зь Ядвігай», але знаходзяцца яны ня ў Гомлі.

У ВІЦЕБСКУ

Мікола Трухан нарадзіўся ў Плешчаніцах на Лагойшчыне, вучыўся ў Менску, лічыў сябе ўжо сталічным жыхаром. Прыехаў у Віцебскі тэатар акторм, атрымаў неблагую ролю і ўсё роўна спачатку засумаваў. Маўляў, правінцыя. Вырасьць зь мясцовымі студэнтамі яшчэ й студэнцкі тэатар рабіць.

Валодзя Баброўскі вучыўся на мастака й афармляў спектаклі. Паставілі нейкую кампазыцыю на вершы А.Вазьнянскага: якім павінен быць сучасны чалавек?

Гэта ці не вясна 1970-га... Баброўскі адаптаваў да сцэны чорны квадрат Малевіча.

Вельмі сучасна. Сам, ужо жанаты, жыў у драўлянай хаціне.

Неяк наведваў яго Трухан.

Потым, пасля сьмерці Баброўскага, ён успамінаў:

— Бабёр паказаў мне карціны. Я абалдзеў... Стары Віцебск, куточкі... Ён потым ня ўсе карціны прывез у Гомель. Помню каваныя варты... Сцэны з чырвонай цэглай... Быў перададзены той час. Акварэл... На мяне павяяла яшчэ тым Віцебскам.

Трухану далі пакой мэтраў на 25. Жонка яго (таксама першая, як і ў Баброўскага тады) яшчэ вучылася й наяджала зрэдку. Дом стаяў у цэнтры, балькон у Трухана выходзіў проста на левае вуша нязьменнага ў кожным цэнтры правадэра. Трухан узяў у тэатры кніжную паліцу з намаляванымі кнігамі, тахту з «Караля Ліра», пляжныя хрэслы, Баброўскі «забацаў» на сьцяне карціну «Апафеоз пачуцьцяў». Па штурхатурцы. У яе былі ўманцэраваны бутэлька, здымак Трухана, праграма спектакля — усё на фоне рэкламнай прыгажуні.

Калі Трухан паехаў зь Віцебска, тэлежурналісты зьнялі яго пакой і прадэманстравалі глядачам «моральны ўровень распущенага актэра».

Яшчэ Баброўскі на ўсіх фальшывых кнігах вывеў: «М.Трухан. Збор твораў».

А як хадзілі па горадзе! У Трухана было чыста белае паліто, быў чыста белы капялюш, у руцэ — прас, яшчэ той, у які вуглі засыпаюць. Яны ў яго засыпалі грошы на

віно. Баброўскі насіў з сабой бідончык. Навошта? Тады бутэлькі прымалі ва ўсіх крамах.

Адчынялі прас... Даставалі грошы... Куплялі віно... Вылівалі яго ў бідончык... Здавалі бутэлькі... Куплялі закуску...

Да іх ляпіліся розныя людзі. Паламаныя, дапітыя да апошняга, зацкаваныя. Адзін мастак маляваў людзей толькі ззаду, і ўсе яны на яго карцінах ад нечага ўцякалі. Мастак піў віно зь бідончыка, выціраў губы рукавом і шаптаў: «Потым зразумееце». ... ужо ведалі мастакі Баброўскага, у яго быў свой твар... што яму потым перашкодзіла ў творчасці... ажаніўся другі раз, у Гомлі амаль не маляваў.

У Віцебску канцэрты, выставы наведвалі. Быў у кампаніі Чыка — сьпяваў выдатна. Сьпевакі — са сцэны, а ён — з залі. Скандальлі.

І галадалі. Колькі разоў на бальконе каля левага вуша правадэра лавілі сілком галубуў.

..... размовы пра Шагала, пра тое, што яго кампанія ў свой час вычварала. Яшчэ тэма: такі тэатар, які існуе, нікому не патрэбны, вярта б было зрабіць свой.

А які быў той, што не падабаўся?

Трухан:

— Вось «Трэцяя патэтычная» Пагодзіна. Фінальная сцэна. Большасьць акцэраў п'яная. На сцэне шэрагі — «працоўныя». Голас: «Памёр Ільіч! Памёр Ленін!» Музыка: папам... Моцныя акорды. Шышыня. Зноў акорды: па-па-па-пам... Шышыня. «Працоўныя» пакутуюць, некаторыя плачуць. У гэты момант хлопец на сьёмым радзе прагнуўся, таргануў нагой і — па бутэльцы. Недапітая бутэлька піва ў яго стаяла. Абярнуў. А ў зале ж ухлі да сцэны. Бутэлька коціцца: буль-буль-буль... Хлопец на ўсю залу: «Ё... тваю маць!» І тут ужо ўсе «працоўныя» заплакалі, загаласілі. Трасуцца, сьлёзы... *Индевет штыки в караулах кремля!* Я адварнуў пысу. Побач з аднаго боку Жэнька Багданковіч стаяла, а з другога — Шаціла. Яны ў адрубе, толькі за мяне й трымаюцца. Група «Лакаон». Я, праўда, цьварозы быў. Яны прытуліліся: «Коля, ты хоць не ўпусьці нас!» А ўперадзе

стаіць Трус. Ён надзеў на вялікі палец нейкую гульку, склаў за плячамі фігу і матляе ёй. Мне ня столькі з бутэлькі сьмешна, колькі — чамусьці — з гулькі. Пачынаю паварочвацца дадам да залы — Жэнька Багданковіч пачынае падаць. Шаціла яе падтрымлівае і б'е мне пад калені. Заваліліся.

Праз гады, калі Трухан пабыў ужо на стажыроўцы ў Маскве й прыехаў у гомельскі тэатар рэжысэрам, яны зноў сустрэліся.

— Іду з тэатра сумны. Незнаёмы горад, адзінота. І раптам: «Трухан!» Паварочваюся: Баброўскі. Праз паўтадзіны мы пілі ў рэстаране. Потым — у маім нумары ў гасьцініцы, яшчэ пазьней — паўсюль.

ХАТА

Мы з бацькам раскідалі харошаўскую хату й перавезьлі бліжэй да Гомля, на луг, дзе нам далі соткі пад дачны ўчастак.

Мы везьлі тое, у што ператварылася хата, на «Калхідзе» — машыне з даўгім кузавам і прычэпам. Перад лугам у ельніку «Калхіда» доўга буксавала на пашчанай дарозе. Дый луг быў такі... Шмат пяску, мала травы. Мы падкладвалі пад колы рознае шыгалёле.

Шафэр памог нам паскідваць бярвёны й пагнаў машыну ў горад. Над лугам ужо гусьціўся белы туман, скрозь пляскаць і таксама белыя аблокі ўгары прабліскавалі першыя зоркі.

— Сыравата, хоць і пясок, — сказаў бацька. — Дождж быў. Давай во тут шчыльней пакладзем бярвёны й раскінем якую старызну. Як-небудзь пераначуем.

Я перакатаў бярвёны па няроўнаму, патыцканаму каровінымі капытамі пяску.

— Сікась-накась, кось далоў! — прыгаворваў бацька, абмяраючы складным мэтрам карэйшыя бярвёны. — Штось збудуем! Яшчэ й сінгапурчыкі якія на франтоне пусьцім, каб прыгажэй.

— Ня псуі вочы ў цемнаце.

Ён кінуў мэтар і ўзяў у рукі сякеру, пахадаў, стукаючы па бярвёнах абухом. З каторага бярвяна парахня сыпалася, каторыя, смалкі, ажно гулі. Дубовыя штандары дык проста заходзіліся, як званы ў нядзелю.

Тралейбус на край сьвету

Зьміцер Бартошкі

У тая далёкія часы, калі не было «відзикаў» і кампутараў, калі чытаньне кніг сярод «пацаньняў» не лічылі прэрагатываю «прафэсараў», калі Парыж і Лёндан былі не бліжэй за Марс, а Ханты-Мансійск — «вунь за тым узгоркам», — у тая чудовыя часы мы зь сябрам любілі гуляць у гарады. Дзеля гэтага нам хапала ўсяго некалькіх назваў. Тых мэтаў, якія мы ведалі з кніг і сто разоў бачаных фільмаў. Мы траплялі туды, не пакідаючы свайго гораду. Ён ахвотна дазваляў нашай фантазіі рабіць зь ім што заўгодна. Трэба было толькі выравацца з сумнага раёну «Сельмаш» у «горад», а ўжо там...

Нас чакаў Лёндан, прадстаўлены 31-м домам на праспэктэ Леніна. Чаму менавіта ім — наўрад ці адкажу цяпер. Напэўна, зарослы дварык, заціснуты стогодавымі (г. зн. даваеннымі) мурамі дазваляў нам зьвярнуцца адзін да аднаго ня інакш як «Містэр Холмс». Іншы раз наш лёнданскі краўдзі ўпрыгожваў «страшны чалавек». Гэта быў амаль незаўважны дзядок, з адвечным выразам віны на твары й бальмом на вочу. З-за гэтага бальма мы прысталі яму ўсе магчымыя забойствы, і калі яго «змрочая постаць» уладкоўвалася на ўслончыку, гульня набывала смак рызыккі. Мы падсядалі да «забойцы» з двух бакоў і чыталі нэкралёгі ў апошняй «Times» («Гомельскай праўдзе»), позіркам даючы зразумець небараку, што нас зь ім яднае адна «страшная тайна».

Ці ён вырашыў, што мы падганяем яго ў маглу, ці што іншае, але аднойчы ён ледзь не прыпадобіў мяне да сябе...

Наступным нашым прыпынкам быў Нью-Ёрк. Ён клікаў праз вуліцу прынаднымі агнямі на ўсіх 12-ці паверхах галоўнага цывіка турыстычных паштовак, — адзінага на

той час «хмарачоса». Пераходзячы праз праспэкт, мы адначасова пераходзілі на «ангельскую», забяўляючы як сябе, так і мінакоў.

«Джон, дуофуюхэвіэмэн?» Што значыла: ці не пара нам заняцца гэтым банкам? «Кэнмідуюкстэдэй, Майкл» (Абавязкова, але пасля Вялікадня).

Не забываліся мы й на Парыж: «Эйфэлева» вежа гомельскага тэлецэнтру была бачная адусюль. Гэтак працягвалася, пакуль у горадзе не зьявіўся тралейбус з Адэсы.

Звычайны 10-ты нумар з незвычайным кіроўцам, які з свае працы рабіў эстрадны нумар. Барытонам таннага канфэрэнсье з робленым адэскім акцэнтам гэты блазан аб'яўляў прыпынкі, не забываючыся на бліжэйшыя цікавосткі — ці то тэатар, ці піўны бар. Ён пасьпяваў камэнтаваць «дарррэгю», абсыпаючы эпітэтамі тых, хто насмеліўся абганяць ягоны фрэгат, і распавесці апошні анекдот. Зразумела, ніякіх сварак у салёне не ўзьнікала, і мы сталі яго пастаяннымі кліентамі.

Сярод абітальнікаў тралейбуса мы знаходзілі для сваіх сочак і камэнтараў «кадраў» — ад сучаснага нэандэртальца да пераапранутага Папы Рымскага.

Стомлены сельмашавец з шыкоўнымі бакенбардамі час ад часу падазрона азіраўся на прыдуркаў, якія ледзь стрымвалі сьмех, і не ўяўляў, колькі літраў блакітнай крыві ён штовечар разбаўляе «Агдамам».

Але сапраўднай здабычаю для юных хуліганаў былі ня менш юныя пасажыры. Выбраўшы «што прыгажэй», сябра зь невымоўнаю тугою ў вачах пачынаў ёй на вушка замагільным голасам дэкламаваць: «Я вас любілі. Любовь ещё быть может...» Ужо пасля першага радка прыгажуня мяняла колер твару.

З абурэньнем пазіраючы ў белыя вочы «зомбі», які «любил так искренно, так нежно», яна вылятала з вар'яцкага тралейбуса, думаю, без усякага жаданьня «любимой быть другим». Другі, дарэчы, не асьмеліўся б на такі подзьвіг.

Я аддаваў перавагу сталым вясковым кабэцінам з адвечнымі, як цяжкая доля, кайстрамі ў руках. Стаўшы каля цёткі, мы распачыналі прыкладна такі дыялёг: «Даўно адкінуўся?» «Ужо месяц» «А Клык усё кантуецца?»

Я ўсё больш выразна паяліўся на кайстру. Сябра ўсё хутчэй пераводзіў гаворку на «новыя дела». А

кабета ўсё бліжэй пасоўвалася да выхаду. З дынамікаў тым часам неслася: «Уступайте места нашим дорррэгтим и любимым женщинам». І за гэта ўсе «жёншчыны» тралейбуса былі гатовыя ехаць хоць на край сьвету, чым, уласна кажучы, і быў тады «Сельмаш». Пасля «наш сябра» кіроўца кудысьці зьнік. Хадзілі чуткі, што яго звольнілі за празьмерную балбатлівасьць, але хутка й яны растварыліся ў больш звычайнай тралейбуснай ляяцы.

***

Аднойчы я вырашыў, што з горадам, дзе ўсё было ўпершыню, трэба разьвітацца назаўсёды, як раз-

вітваюцца зь першым «дарослым» гарнітурам. Памяняўшы тралейбус на цягнік, я ўбачыў «адваротны бок» Зямлі. Чысты выпадак закінуў мяне ў горад, які мы не шукалі на гомельскіх вулках. Не таму, што цяжка было знайсці, а таму што яго не йснавала для нас, як і шмат чаго іншага...

Я вярнуўся ў горад дзяцінства й заўважыў, што «гарнітур» яшчэ «у самы раз». А прыдуманую мною гульню я працягваю адзін, спадзеючыся адшукаць ці ўбачыць усмешку беларускага места на «статутным» твары «возрождённаго города».

Малонак В.С.

Навошта мы разбурылі хату! Каля цяпельца жыцьцё здалося мне вельмі кароткім. Дзень на дзяцінства, дзень на жонку й дзяцей... Калі на маці й бацьку наглядзецца? А яшчэ ж трэба паўгадзіны на багему — у кожнага яна сваё, колькі гадзін на чыстыя аркушы паперы... Я адчуў, што частка жыцьця зусім абарвалася — харошаўская, тая, што з добрымі, крыху спалоханымі вачыма бабулі Алены. І хаты няма. У ёй нарадзіліся й паміралі мае продкі, тры або чатыры разы яе перасыпалі. Мы ж з бацькам амаль за дзень хату «зніштожылі». Слова бабу Алены.

Паводле закону супрацьпастаўленьняў, мабыць, думкі мае тады былі не пра Харошаўку, не пра бабулю Алену й радовічкі. Думаў я пра сыянога Борхеса, пра бузасайрэскае дзяцінства Каргасара, пра тое, якой маркі была машына ў Камю, пра Сартра, які ў старасці спрабаваў па-маладому бунтаваць. На нейкі момант гэтыя й іншыя творцы апынуліся сярод маіх радовічак, я бачыў многіх з тых, хто некалі жыў на зямлі: Ван Гога, Лятрока, Фолкнера, Стравінскага, Рымскага-Корсакава, Тургенева, Хэменгуэя, Рэмарка, Штаскавіча, Шагала... Быў тут і дыпламат, канцлер расейскі, сын вядомага фельдмаршала й граф Мікалай Пятровіч Румянцаў. Так, і ён, чые парэшткі ляжаць у гомельскім Пэртаўлаўскім саборы, самы знакамты гомелец-расеец, які зьбіраў кнігі й рукапісы, этнаграфію й нумізматэку, мастацтва. Румянцаўскі музэй існаваў спачатку ў Пецярбургу, потым у Маскве.

Я заплюшчыў вочы: карціны Баравікоўскага, Лявіцкага, Кіпрэскага, Веніцыянава, Брулова, Фядотава, Іванова, творы заходне-эўрапейскага жывапісу, гравюры, калекцыі расейскіх вандрунікаў. Цяпер тая фондзі ў Трацякоўскай галерэі, у Музэі выяўленчых мастацтваў імя Пушкіна, у этнаграфічным музэі. Бібліятэка Румянцава стала асновай для самай галоўнай бібліятэкі Расеі.

Мяне заўсёды хвалявала, што многае з сабранага Румянцавым знаходзілася некалі ў Гомлі. Існуе нейкі духоўны сьлед, нейкі магнэтызм... І ад скарбаў Паскевічаў. Мне важна, што М.П.Румянцаў, гэты сапраўдны служка духу, прайшоў па нашай гісторыі без мяча.

— Мо нічога кепскага ён і не зрабіў нам? — спытаўся нехта голасам бабу Алены.

— Рэдкасьць для расейскіх вельможаў.

— Трэба, унучак, людзей паважаць.

— Разумееш, Камю для мяне толькі пісьменьнік, а гэтыя, якія расказвалі на нашай зямлі... — пачаў быў шаптаць я.

— Кладзіся, нечага мармытаць, — азваўся бацька. — Глядзі вунь, што на небе творыцца...

Аблокі сплылі, на небе гарэлі буйныя летнія зоркі. Я доўга ляжаў, глядзячы ў неба, і думаў, што радовічы ніколі не пакінуць мяне. Гэта — мае па праву нараджэньня, няма на што крыўдзіцца і няма асабіста мне чым ганарыцца.

Я засынаў, прачынаўся і зноў засынаў. Хата закадзіравала тое, што адбылося ў ёй больш чым за стагодзьдзе, і цяпер аддавала мне закадзіраванае праз сны.

У сны ўвесь час уклучаўся зусім непадобны да нас чалавек — японец. Жыцьцё яго складалася трагічна, я ведаў яго, ведаў, што ён заб'е сябе у трыццаць шэсьць гадоў. Але ў маіх снах ён ня быў яшчэ пісьменьнікам, а сьніў японскае дзіця. Калі яму было ўсяго дзевяць месяцаў, яго маці звар'яцела. Бабуля Алена падыходзіла да хлопчыка й гладзіла сваёй шурпатай даланьню па галаве...

КАРЦІНЫ

Што я бачыў у яго акварэлях, прысьвечаных старому Віцебску? Была ў іх туга, якую я тады прыкмячаў, ды добра не разумеў.

Баброўскі адчуваў, што трапіў як бы між пакаленьнямі. Я магу ўявіць сабе Баброўскага побач з мастакамі 20-х, сярод «буновых валетаў», недалёка ад Марка Шагала. Гэта як чалавек, не як творца. Магу, здаецца, уявіць яго і далей у будучыні... Што да нашага часу, то ў віцебскіх акварэлях ён зафіксаваў сваю прысутнасьць, перапады на-строю, маладосць і смутак прадчуваньняў.

Той час менш за ўсё прымаў арыгінальнае. Мастак-наватар ня меў права разьліцца пытаньне: кінуць маляваць або паўтарыць лёс многіх, працуючы толькі на будучыню?

Алошніе яму таксама не падабалася.

— Строіць зь сябе непрызнанага гэнія? Лухта. Ну, знойдзецца потым жаваы журналіст, накрэмэза які артыкул... Маўляў журналіст

дзівак мастацтва... Нікому гэта ня трэба. Наогул, цяпер жывапіс... Ведаеш, як працуе большасьць пейзажыстаў? Маюць фотаапараты й робяць каляровыя здымкі. Потым перамалёўваюць. А што авангард? Разьнялі ўсё, што можна. І сынтэзавалі ўсё. Няўжо людзям не надакучылі іхнія «суб'ектыўныя пагляды» на сьвет? Сківіцы ломіць. Усе яны настолькі «суб'ектыўныя», што мастакі адзін да аднаго ў майстэрню зайсці ня хочуць. Мабыць, я б мог яшчэ нешта накіштаць калажаў рабіць, нешта супэрсучаснае, але ж яно павінна жыць сёньня, ня ў будучыні. На Захадзе так працуюць, а ў нас гэта не пускаюць. Справа не ў цензурцы нават — жыцьцё архаічнае, слабыя сувязі з цывілізаванымі краінамі... Цяпер міты кожны дзень нараджаюцца й кожны дзень паміраюць. Хацелася б некаторыя асэнсаваць і зьберацьчы... Сваёасаблівыя стэрэатыпы мысленьня. Іх можна аб'ядноўваць, камбінаваць зь іх...

Аднак заканчваў гаворку ён звычайна:

— Нікому гэта ня трэба.

Тады што яму заставалася? Удзень — афармленьне газэты, у рэдэкцыі якой мы працавалі, розныя халтуры дзеля грошай, увечары — багемная кампанія.

У тая гады я шукаў у жывапісе блізка мяне фарбы, настроі. Знаходзіў, напрыклад, у Вітала Цьвіркі. Мастак нарадзіўся зусім блізка ад маёй Харошаўкі — у вёсцы Радзеева. Раней за мяне, але ж... Ці не адны лясны над намі шумелі, ці не адны рэчкі ад нас сплывалі ў акіян? Нават ня ведаю, дзе ён намаляваў «Блакітны дзень» ці «Ля млына», «Лясную прагаліну», а мне яны блізка, як тое, што асьветлена дзяцінствам.

Менавіта такім, як у Цьвіркі, запамінуў я зь дзяцінства восеньскае трымценьне лісьця, знаёма кладуцца на сьнег цені, знаёма ахуваюць прычэпкі лясны.

А гомельскае Надсожа для мяне — у карціне Дзьмітрыя Алейніка «Вясна. Порт». Я пазнаю гэты пагляд на раку з вышнімі гарадзкіх пагоркаў, калі зь вяршыні прыбарэжных дрэў апынаюцца перад вачыма, калі па-вяснавому кантрастуюць бурая трава на схілах і сьветласць вады, бязладзьдзе крыг. Пахне халоднай сожскай вады.

Я сам усё жыцьцё хачу напісаць пра пах сожскай вады.

Некалі ў Гомлі накрэмэзаў у нататніку: «Яшчэ адно жыцьцё пранеслася». Фраза прасякнутая імрэсіянізмам. Слова «жыцьцё» — ужо чарада непаўторных імгненьняў, адценьняў, колераў, мільгаценне падзей і твараў. Узмацненне м'ямалётнасьці: адно жыцьцё. Хоць наогул нас шмат, таму слова «яшчэ»: яшчэ адно жыцьцё. «Пранеслася» — чысты імрэсіянізм, бо ён і народжаны ў мастацтве ад зьменлівасьці й шпаркасьці.

Фраза зіхацела зьбікімі блікамі на вадзе.

Мы сядзелі з Баброўскім на дэбаркадэры. Той дэбаркадэр быў пафарбаваны пераважна белай і блакітнай алейнымі фарбамі, парэччы, борцікі — вохрай, паўсюль віселі чырвона-белыя выратавальныя кругі. Мне ўсё тады падабалася — ад блакітна-шэра-сонечнай ракі да высокага зь белымі аблокамі неба. І тое, як рыпелі-церліся напятыя канаты, што ўтрымвалі дэбаркадэр каля прычалы, і як яны пахлі пнякой і смалой, і трохі неспрыемна пахла застойная вада ў трумах. А яшчэ — кісла — «Алігатэ», яшчэ — вуглі, прыпаленае мяса й воцат.

Хто палюбіў паветра, ваду, зьменлівасьць асьвятленьня, той абавязкова цэніць імрэсіянізм, таму прыемна глядзець і на зялёныя схілы пагоркаў, і на набярэжную зь людзьмі натоўпам, і на раку зь белымі кацерамі, і на бясконцы заліўныя лугі за ракой. Кідкія фарбы, каляровыя цені... Амаль няўлоўная вібрацыя паветра.

Дэбаркадэр трохі гайдала сожская хваля. Калі мы састаўлялі разам фужэры, яны пазвоньвалі. Разьлівалася на абрус бледна-залатое «Алігатэ». Сьмяяліся нашы дзяўчаты ў пярэста-яркім шоўку.

Я ўсё прадбачыў і напісаў: «Яшчэ адно жыцьцё пранеслася».

АКВАРЭЛЬ НА ШКЛЕ

У лютым 1982 году зьявілася ў «Гомельскай праўдзе» мая рэцэнзія на спектакль Трухана ў драмтэатры. Гаворка ў ёй ішла пра тое, што «адзін за адным эпізоды спектакля ўзмацняюць тэму роднай зямлі». Яшчэ некалькі падкрэсьліваньняў нацыянальнай сутнасьці й афарбоўкі спектакля скарацілі тая, хто рэдагаваў рэцэнзію.

Працяг на старонцы 10

Алег Мінкін

Сярод нятуліцы дабітых і бязьлікіх
Усходніх нашых гарадоў і гарадоў
Ты, Гомель, мо адзіны з панталыку
Зьбіваў сваёй красой здзічэлых зелсякоў

Камандыровачных і ўсіх, хто выпадкова,
Выходзіў зь цягнікоў на прывакзальны пляч,
Дзівіла старасьвецкая Савецкай забудова,
І парк ангельскі, і з гадзіннікам палац.

І сам я ў парку між дзівоснай флэры
Упершыню ў жыцьці са здзівам назіраў
З мастка над сажалкай, як лебедзь белапёры
Бяз страху хлеб з рук чалавека браў.

ПАЛАЦ

Працяг са старонкі 9

Гомельскі тэатар рускі, акрамя таго, абкам, гаркам і райкамы кампартыі пільна сачылі за «інтэрнацыянальным» выхаваньнем гомельцаў і за тым, каб нідзе не было «праяваў нацыяналізму».

Той спектакль быў на роднай мове і як бы ўваскрашаў затаптаную чужынцамі беларускую гісторыю. Тады, у пачатку 80-х, інсцэніроўку «Ладзьдзі Роспачы» Трухан зрабіў сам, а Караткевіч яго падтрымаў.

Партбонзы добра адчувалі ўсе ідэалгічныя нюансы, таму «Ладзьдзі Роспачы» Трухану удалося паказаць следчачам усяго некалькі разоў, а ў лістападзе таго ж 1982 году мне ўжо давалася пісаць артыкул у абарону рэжысэра. Яго паспрабавалі звольніць... па скарачэньню штатаў. У тэатры гаспадарыў В.Кручоў — рэжысэр, запрошаны з Масквы, які нават маскоўскай прапісці не хацеў страчваць. Беларуськае было яму чужое. І я абараняў Трухана, нападаючы на Кручова. Але нападаў, на жаль, ня толькі за творчыя справы. Сакратар партыйнай арганізацыі тэатра паказаў мне пратаколы сходаў, на якіх Кручова крытыкавалі і за п'янку. У маім артыкуле тыя пратаколы цытаваліся...

Па скарачэньню штатаў Трухана ня звольнілі, аднак будучыні ў Гомлі ў яго не было.

— Я сам звальняюся й еду ў Менск. Спадзяюся, там удасца зрабіць нешта вартае.

У пакоі, дзе ў Гомлі жыў Трухан, не было карціны па шпугатурцы, як у Віцебску. Але й тут пастараўся мастак Лесін, які афармяў «Ладзьдзі Роспачы». Лесін пакінуў сваю думку пра будучыню рэжысэра ў Гомлі: ён намалюваў акварэллю на вакне краты.

ДОШКІ

Мы з Баброўскім дамовілі машыну ў недалёкую ад горада вёску, каб прывезці адтуль дошкі. Валодзя зьбіваў шчыты для нагляднай агітацыі. Тады многія мастакі зараблялі грошы, малюючы партрэты правядыроў ці пераносчы на шчыты розныя «дасягненьні». Называлася гэта, зразумела, халтурай.

Ехалі мы ў кузаве. Зьзяў радасны майскі дзянёк, грузавік ня дужа грамыхаў.

— Адзін стары габрэй мне раіў: не пакідай п'янку на заўтра, а дзяўчат на старасьці!

Хто з нас сказаў? Якая розьніца...

Калі піларамы Баброўскі перагнуўся за борт да кабіны, паказваючы шафэру, куды зварочваць. Тыя людзі, якія прадалі дошкі, баяліся лішніх вачэй і склалі крадзежа ў барэзніку.

Грузавік разварочваўся, а мы, саскочышы зь яго, улоўлівалі пах асакі, якая цьвіла блякла-зялёнымі каласкамі ў сырой нізіне. Пахлі й маладыя бярозавыя лісты — пакуль грузавік газавуў ня побач. Потым насунуўся ён з усімі сваімі «машыннымі» араматамі, і мы ўзяліся за дошкі, напілаваныя са смалістых сасонак. Шафэр загнуў рухавік.

— Мы як удзельнікі эстафеты ад пакаленьня да пакаленьня. Ды, на жаль, не даведаемся пра яе мэту.

Майскі ветрык настройваў на размову пра лятучы час, пра чалавецтва, якое нясецца невядома куды. Мы ўсе бегуны на пражэжывавых этапах эстафеты, канчатковага этапу няма, дакладней, непажадана, каб ён быў.

— Марыш пра неўміручасьць?

Ветрык шамацеў лістотай, у траве стракатала розная драбязя. Былі мы яшчэ ў той пары, калі словы пра канец жыцьця не працінаюць чалавека наскрозь. Мы не здагадаліся, што Баброўскаму засталася зусім мала.

Мы насілі негабляваныя дошкі і, небалуца зашкабляваючы рукі, абменьваліся ўражаннямі ад газаваньня ў бездань. Я дасяньня перакананы, што сур'ёзна думаць пра чалавецтва, пра час, жыцьцё і сьмерць — гэта зазіраньне ў бездань. У старасьці ад яго нядоўга звар'яецца.

— А табе не здаецца, што жыцьцё наша нагадвае разбаўленае віно? П'еш, п'еш, а хмелю няма. Хочацца мацнейшага чаго.

У той час я стараўся вырвацца з-пад уплыву расейскага філэзафа Фэдарова зь яго філя-

зофіяй агульнага дзела — уваскрашэньня ўсяго чалавецтва, усіх пакаленьняў, што жылі на зямлі. Фэдарова было ўласьцівае поўнае непрыняцьце сьмерці, ён усе намаганьні чалавецтва жадаў бы накіраваць на тое, каб спыніць давальню прыроды, выправіць найвялікшую несправядлівасьць, калі дзеці жыўць на касьцях бацькоў.

І Фэдару памёр у сваю чаргу...

Не скажу, што я цалкам веруў яго прадказаньням, але ў філязофіі агульнага дзела, у адрозьненьне ад іншых, прабліскае містычнае надзея. Дакладней, яна мне прымоўлялася, і я ведаю, калі: калі прачытаў думку амэрыканскага кібэрнэтыка Норбэрта Вінэра. Ён мог сабе ўявіць уваскрашэньне, калі навука атрымае пра чалавека вычарпальную інфармацыю.

Зразумела, і Норбэрт Вінэр памёр.

— Фантастыка, — уздыхнуў Баброўскі, закідаваючы ў кодаб чарговую дошку.

— І як уваскрашаць?! — выгукнуў я. — Усіх уваскрашаць? Гітлера? Сталіна? А калі ня ўсіх, то яшчэ да уваскрашэньня павінен быць Страшны Суд. Хто, акрамя Бога, яго здзейсніць? Тады трэба верыць у Бога.

Баброўскі таксама задумаўся:

— Якога мяне уваскрашаць... Маладога, з наіўнай душой? Або цяперашняга, ужо змарнелага, калі я ня веру ў тое, у што веруў раней? Норбэрт Вінэр меў рацыю: патрэбная ўся інфармацыя пра чалавека. Але ж усяго пра сабе чалавек і сам ня ведае. Пра што марыш... І як потым ставіцца да сваіх мараў! Сёньня ты адзін, а заўтра... Не.

Зноў мы грэсьліся ў кодабе. Ужо на дошках. Халтура забірала ў Баброўскага час, энэргію, таму мне ўспамінаецца так, нібыта мы везлі дошкі для труны.

Па абочыне дарогі йшла зграбная дзяўчына. Баброўскі засьмяяўся й сказаў:

— Калі прыкінеш, што праз колькі гадоў ні цябе, ні яе ня будзе... Як бы мы ні жылі!

— Ты скочваецца на банальнасьць.

— Але скочваюся.

І ён памёр у сваю чаргу.

Яны з жонкай кляліся спаць, калі яму зрабілася кепска. Ён задыхаўся, хапаўся за грудзі. Прыгажуня-жонка, маладзейшая за яго, яшчэ менш ведала пра сьмерць і пра тое, як ратавацца ад яе. Яна цягнула мужа да расчыненага балькону — там лягчы дыхаць.

Ён сказаў адзіную, напэўна, самую бяспспрэчную для чалавека фразу:

— Як страшна паміраць...

ПРЫМІРЭНЬНЕ

У майскія дні й напачатку лета я ўпіваўся паркам. Асабліва калі прыходзіў сюды на сьвятанку, раней за іншых, любуючыся нету-тэйшым трапятаньнем зары, туманамі — рэшткамі ночы, што сплывалі ўніз па рацэ. Якія цені ў няясным сьвятле мроліліся мне тут! Цароў і вяльможаў... мастакоў і паэтаў...

Узыходзіла сонца, пераліваючы золата ў нябесны блакіт і на багатую па-паўднёваму зеляніну, сьвіттанкавы вецер трывожыў дубы й грабы, вязы, клёны й ясені. Звычайныя сосны й чорныя, трывожыў ліпы, каштаны, кедры, лістоўніцы, гінгта...

Вось фантан з трыма чарамі, што стаяць адна на адной. За ярам была некалі альтанка са скіфскай каменнай бабай. Золата пралівалася на палац і сабор, на капліцу й масты.

Аднойчы ўначы на горад наляцелі майскія віхуры, насунулася залева. Усю ноч білі маланкі.

Малюнак Андрэя Скідана

Віхуры й маланкі ўскалмацілі кароны дрэў, залева прыгнула іх да зямлі. А ранак надарыўся надзіва пагодны.

З мокрых галін сыякала струмянямі вада, неба гарэла, гарэлі вітражы палаца, маляка капліцы, мокры асфальт прысадаў, вада ў каронах і — лужынамі, расой — у траве. Спужаныя птушкі крычалі пасяля наваліцы, ашалелым агнём пранеслася вавёрка. Я таксама быў нейкі апантаны тады і ўявіў сабе, што парк і палац ніхто ніколі не рававаў, што адсюль ніхто нічога не вывозіў.

Нібыта на месцах мармуровыя фігуры й бюсты старажытных філэзафаў, паэтаў, ваяроў і дзяржаўных дзеячоў — творы італьянскіх, французскіх і з той, старажытнай яшчэ, Грэцыі майстроў. На месцы манумент І.Паскевічу ў адзеньні рымскага палкаводца, бронзавая скульптура польскага князя й маршала Францыя Юзафа Панятоўскага на кані.

Пазалочаны купал палаца, мэбля зь Італіі, Францыі, венская, усходняя, мастацкая бронза — гадзіннікі й кандэлябры, мастацкае шкло з Англіі, Багеміі, фарфор з Кітая, Расеі, Нямеччыны, усходнія дываны й габелены, дарагая зброя з Блізкага Усходу, Ірана, Каўказа й нашай зямлі, калекцыі ордэнаў, манэт, абразы, старажытныя й рэдкія кнігі.

Я бачыў скульптуры Каноны й Торвальдсэна, палотны венецыянца Каналета, Крамскага, Зічы, Дж.Доў, арыгінальныя гравюры й копіі з эрмітажных калекцыяў.

Не, мастацтва не бывае варожае! Сам палац беларусы колькі разоў перабірлі па цагляне, бо неаднойчы разбуралі яго чужынцы. І паркавая зямля, кожнае дрэва, кожная кветка... Нават ня ў гэтым справа! Праўда, што чужынцы да нас часьцей прыходзілі з вайной, яны звычайна прапальвалі сабе шлях, але потым па прапанаваным шляху магло накіроўвацца рознае. У той жа Расеі заўсёды змагаліся два пачаткі.

І думалася мне: «Калі й цар зрэдку дарыў не траянскіх коней, то прызнай факты, не засланяйся ад іх».

Мікалай I ў 1850 годзе распарадзіўся прывесці Пецярбурска-Кіеўскую шасейку праз маёнтак свайго любімца І.Паскевіча. Безь яго б абмінулі... Тэлеграфная лінія Пецярбург-Севастопаль таксама прайшла праз маёнтак, пазьней праз Гомель былі пракладзеныя чыгункі: Лібава-Роменская, Палеская. Адно чыплялася за іншае.

Ад Расеі старой — звон ланцугоў, адданасьць рабскай даўніне, убоства адасабленьня ад сьвету. Ёй хапала ікананісы й ня трэба быў жывапіс, яна спынілася на гудошніках-сьністухах, не прызнаючы новай музыкі, літаратурны росквіт прыйшоў насуперак сьвецкім стараверам. Яе, старой Расеі, галоўныя творы — пакорлівасьць, беднасьць матэрыяльная і ў выглядзе адзінадумства, яна, старая, дагэтуль супрацьстаўляе веды й веру, інтэлект і духоўнасьць.

Што дала Гомлю Слабада? І какошнік для яе быў вялікай распустай. Я не хачу бесьціць Слабоду, яе прыстойнае, хоць і ня дужа вясёлае жыцьцё: людзі ўраблялі свае агароды, рыбачылі, майстравалі, маліліся Богу. Мне не зусім падабаліся чорныя хусткі жанчын і пагляды мужчын з-пад насупленых броваў, ды гэта ня важна. Хай кожны жыве, як хоча, пакуль не перашкаджае хацець і жыць іншым. Але не Слабада, а менавіта палац і парк прыцягвалі гомельцаў, хоць не заўсёды належалі ім. Адсюль упершыню данесліся гукі аркестра, тут былі незвычайныя прадстаўленьні, аб якіх гаварылі нават сяляне, адсюль узялі пачатак чуткі пра скульптуры, партрэты, карціны з гістарычнымі сюжэтамі, пэйзажы, вазы й розныя заморскія дзівосы. Дый першую вадакачальную машыну ўстанавілі пры палацы.

Колькі ўсяго нарабавана маскавітамі ў Беларусі! Гомельскі палац быў хоць малой кампэнсацыяй. Не праз Слабоду, а праз палац мы далучаліся да культуры.

Цяпер, калі імперскія клямеры аслаблі, я разумею: менавіта старая Расея знайшла на Захадзе вучэньне Маркса, хай сабе й атэістычнае, але ж менавіта такое, якое дазвאלіла пабудоваць «железныя занавес». Фанатны ў чарговы раз рашыліся на самаспаленьне.

Яны забралі ў нас усё, што здолелі — з таго дару новай Расеі. У час сакавіцкага 1919 году бунту ў Гомлі тульскіх палкоў маскоўскі эмісар Наркампросу В.Пашуканіс арганізаваў вываз каштоўнасьцяў з палацу. І тады, і цяпер, каб не паўстала пытаньне аб вяртаньні каштоўнасьцяў, распаўсюджваецца вэрсія, што ім пагражала небясьпека. Зьбераглі маскавіты! І дужа далёка схавалі.

Дарэчы, Пашуканіс (якое прозьвішча!) зьявіўся ў палацы для перавозкі ў Маскву каштоўнасьцяў яшчэ да бунту. Зь яго справаздачы: «Скарбы палаца — калія ста пудоў золата й срэбра ў манэтах, каштоўнасьцяў, вырабах прыкладнага мастацтва, у фамільных сэрвізах, у ненаўторных мастацкіх творах былі вывезеныя ў Маскву й здадзеныя ў Гістарычны музэй...»

Чамусьці частка скарбаў апынулася ва ўстановах, у прыватных кватэрах Масквы й Ленінграда.

А тое, што не падскроб Пашуканіс, вывезлі ў часе вайны з фашыстамі ды амаль нічога потым не вярнулі.

Пётар I для беларусаў не дабрадзей, але старая Расея ненавідзела й ненавідзіць яго больш за нас. Надзеўшы чырвоныя штаны, яна адабрала ў Пятрова горада імя й зрабіла яго Ленінградом. А ў нас былі адабраныя ўсе ранейшыя дары й кампэнсацыі, нашай вёсцы прызначылі калгасную галечу, нашаму гораду — дом камуны. Культуру чырвоныя стараверы хацелі абмежаваць «Лявоніхай», ручнікамі, нагляднай агітацыяй — сацрэалізмам.

Нядаўна гаварылі пра Гомель зь Міколам Труханам. Успаміналі Баброўскага й нашы даўнія размовы. Тут жа хачу згадаць толькі адну думку, якая прылігнула ў апошній гаворцы... адасобленасьць культуры можна назваць ідалапаклонскім грахам. Напэўна, кожны народ праходзіць гэты этап, кожная культура. У рэшце рэшт у кожнай культуры спалучаюцца свае арыгінальнасьць з адкрытасьцю сьвету.....

ЛЁНДАНСКИ ВІТРАЖ

Уладзімер Арлоў

На здымку: Спатканьне. Злева Уладзімер Арлоў (XX ст.), справа егіпецкая мумія (XX ст. да н.э.).

GREEN ХУТАР

Калі вы падмаецеся на борт карабля з жаночым імем Sally, які сьцілла завецца па-ангельску ferry, а па-наску паромам, на якім можна трапіць у Эўропу з сваім чатырохколавым сябрам, можна наведць маркет і мяняльню кантору, парачку бараў і рэстарцыю, а потым затэлефанаваць з аўтамату каханай жанчыне, незалежна ад таго, дзе яна цяпер — у Парыжы ці ў Ганцавічах, калі вы падмаецеся на гэтага камфартабельнага жалезнага кіта, карыстаючы зь велікоднае бя-

злюднасьці, нахабна ўладкуецца ў лёгкай бэзавай смуге салёну адмірал-клясы й кінеце разьвіталы пагляд на марскі фасад порту Ramsgate, які быццам кагадэ вымылі дажджом з духмяным шампунем, Англія можа здацца вам утульным зялёным хутарам з авечкамі на спадзістых пагорках, з квітуцьмі ў сакавіку вішнямі, «жабынімі вочкамі» і магноліямі, а таксама з тубыльцамі, што — як і належыць сапраўдным хутаранцам — глядзяць на вас трохі звысоку, дзівячыся, як гэта вы трываеце правакавы рух транспарту, і дагэтуль у сутоньлівай глыбіні душы праклінаюць 1971 год, калі іхні фунт стэрлінгаў, што раней

быў роўны 240 пенсе або 20 шылінгам, пачаў, на ўзор гэтых ненармальных эўрапейскіх валютаў, утрымліваць усяг нейкую няшчасную сотню пэнсаў.

Каб не ўгнавіць яе вялікасьць каралеву з падданымі, сьпяшаюся зазначыць, што слова «хутар», як і схаваны за ім сьвет, заўсёды мелі для мяне безагаворкава станючы сэнс. Нават тыя заняўданыя заходнебеларускія хутары, куды саветы забаранялі праводзіць электрычнасьць, каб сьсяліць іхніх старых зацятых гаспадароў у калгасы, нязьменна выклікалі ў мяне пачуцьці, афарбаваныя ў пастэльныя тоны прыхільнае зайздрысьці да іх насельнікаў, бо зь дзяцінства я падсьвадом адчуваў, што хутары — у розных сваіх іпастасях — далі чалавецтву нязьменна болей за вялікія гарады.

«МОЙ ЛИЧНЫЙ ОРГАЗМ»

Але перш чым вы назапасіце дастаткова ўражаньняў і адвагі на рызыкаўныя мэтафары й параўнаньні, вам давядзецца перажыць сякія-такія сухаземныя й марскія прыгоды — спадзяюся, што ня ў духу аднаго з хутаранцаў, Уільяма Голдынга, аўтара рамана «Уладар мухаў», зь якога ў далёкай шостаі клясе пачалося маё знаёмства з ангельскай літаратураю.

Асабіста мне дзеля гэтага давядзецца скінуць кіляграмаў пяць жывое вагі падчас афармленьня візаў; зьявіцца ўначы на менскі вакзал і ўбачыць там бадзягу ў скураных штанах, які смачна храпе на сваіх бязьмежных валізах, закрываючы прышчывы твар папулярнай у нашым народзе газэткаю «Двое» з артыкулам «Мой личный оргазм»; сесьці ў цягнік «Масква-Парыж» і праехаць палову Эўропы з чарнявым пасажырам Эдуардам, які будзе частаваць мяне чутлівымі апавяданьнямі пра ерванскага тату й марсьельскую татап уперамешку з сумнеўнымі французскімі (або армянскімі) сэнтэнцыямі кшталту: «Жанчыне трэба вельмі многа, але ад аднаго мужчыны, а мужчыну — вельмі мала, але ад вельмі многіх жанчынаў». Рэшту дарогі на роўнядзях і камяністых узвышках Бра-

банту й Фляндрый я буду бавіць з маскоўскімі праваднікамі Вовам і Колям, якія пачнуць наліваць адзін аднаму ад Берасьця да поўнае нірваны, што апануе іхнія загартаваныя істоты толькі ў прадмесьцях Брусэлю, калі Вова выкуліцца са службовага купэ ў адных сямейных трусах, падобны да каўбоя, які, прыняўшы нечалавечую колькасьць whisky, выпяўзае з салону, сядзе на каня й скача адразу ва ўсіх накірунках сьвету, а Коля, зачынўшы Вову на замок, надзею форму і, палюхаючы рэдкіх пасажыраў, пацягнецца па вагоне жабраваць, сьпяраша выдаючы сябе за аднарукага, а потым жахаючы малых немачак, што селі ў Аахене, выпягне «адарваную на фронце руку» з расшплененае шырынкі. Скончыцца тым, што на дапамогу Вову з Колям прыбяжыць іхняя калыжанка, якая, мусіць, бывала ў Абхазіі або чытала «Сандра з Чэгему» Ф.Іскандэра, бо гарэлку яна будзе любасна менаваць «нашаю валяр'янкаю».

ІРЛЯНДЗКІ ТЭРАРЫСТ

У бэльгійскім порце Астэндэ вы зможаце высветліць, што паром у ангельскі Дуўр, куды вам без усякага валаводжаньня выпісалі білет у Менску, ужо паўгода ня ходзіць, і — калі хопіць вашага красамоўства й замежнае мовы — вас усё ж пасадзяць з гэтым білетам на карабэль у Ramsgate. Крыў Божа, калі пры гэтым ваш мужны, абсьвераны эўрапейскімі вятрамі й трохі чырвоны ад валар'янікі твар будзе аздоблены рудавата-мядзянаю барадой. Тады — іду ў заклад — бездакорна ветлівы ангельскі мытнік з завушніцаю ў правым вуху адразу возьме вас на сваё чэпкае вока як тэрарыста Ірляндакае Рэспубліканскае Арміі і вас чахаюць татальныя агледзіны — ад пакамечанай кепуркі да пачочка з зубачысткамі — прычым (калі вы маеце раптам дачыненне да прыгожага пісьменства) гэтага сына альбіёну не зьбянтэжыць знойдзенае ў валізе беларуская кніжка з вашым фэйсам на вокладцы.

Трэба меркаваць, што крывапускальных шэрагах IRA пракідаюцца

й беларусы. Ніякай гіроніі тут і не начавала: гісторыкам добра вядома, што ў адрэлах генэрала Булак-Балаховіча было колькі кітайцаў і, калі аднаго зь іх схопілі чэксты, жаўтатвары ваюка на пытаньне пра нацыянальнасьць з годнасьцю адказаў: «Беларуза».

Магчымасьць зноў пабыць у шкуры ірляндзкага тэрарыста вы атрымаеце на сталічным вакзале «Victoria» — асабліва калі, як у маім выпадку, хлапцы зь IRA якраз напярэдадні, зьейшы ў суседнім McDonald's'e свае «біг-макі», акуратна апусьцяць у сьметніцы паўтузіна бомбаў, якія неўзабаве пазбавяць прысутных прыкладна такой самай колькасьці рук, ног і галоў, а таму пэроны й пачакальні ў дзень вашага прыезду будуць нашпигаваныя паліцыяй, што вынайдзе такі кардынальны сродак па барацьбе з тэрарызмам, як вываз з вакзалу ў невядомым накірунку ўсіх сьметніц.

ЦАРКВА СЬВЯТЫХ ПЯТРА Й ПАЎЛА

Наведаўшы за свае сорак гадоў некалькі сотняў царкваў, касцёлаў, кірхаў, мячэтаў, сьінагогаў, паганскіх капішчаў (і нават прытулак сьіберскага шамана, дзе пахла дарагімі цыгарэтамі й таннай гарэлкай), у некаторых зь іх — напрыклад, у полацкай Сафіі, у віленскім касцёле сьв. Ганны ці ў Спасаўскай царкве Еўфрасіньнеўскага манастыра — я сапраўды пачуваў сябе ў храме. Але — даруйце мне, храмы маёй Бацькаўшчыны ў яе этнаграфічных межах, — найглыбейшым гэтае адчуваньне было ў Беларускай грэка-каталіцкай царкве сьвятых апосталаў Пятра й Паўла на Holden Road. І рэч ня ў тым, што там пасьяла набажэства да вас не падыйдзе а. Міхаіл Уляхін і не пачне соты раз пераконваць, што Скарыну звалі Георгіем, а Іван Грозны вызваліў Полацак ад лацінскіх схізматыхаў — як у Спасаўцы; і ня кінуцца адразу некалькі заўзятараў, каб узахапы даводзіць, што менавіта ім павінен належаць сабор, які пабудавалі праслаўленыя (узарвалі на загад Пятра і таксама праслаўленыя), аднавілі ўніята, а маліліся

Працяг на старонцы 12

ВЯДЗЬМАРКА І ДОЖДЖ

Юрга Іванаўскайтэ

— Я ВЕДАЛА, ШТО НІХТО НЕ ПАЗЬБЕГНЕ ПАКАРАНЬНЯ... — прамовіла М.В., і ёй здалося, што ад усяго знямелага цела толькі й застаўся жалсны, непрыемна асіплы голас. — Ведала ад таго самага моманту, як спаткала Паўла Птушніка на сыцяжынцы сярод усеяных белымі птушкамі лугоў і азерцаў. Ніколі ня думала, што пакараньне будзе такое...

— Без сумлеву, — са сьмехам правішчала Безьмянка. — Ты спадзявалася, што кара будзе нашмат больш мэтафізычная. Нетутэйшая. Поўная жалівых таямніцаў. Ты ўяўляеш, што намі кіруе невядомы, воку нябачны сьвет, які расьсьцілаецца па той бок рэальнасьці, — магутны, цудоўны сьвет, што будзіць неспакой. Спадзявалася, што кара будзе вартая яго. Што цябе будзе судзіць сам Бог, а ня людзі, так? Але Бог пра нас зусім ня рупіцца. Зь яго вышыняў усе нашы грахі і злачынствы здаюцца такімі малымі, залішне чалавечымі. Ты спадзявалася пекла, прасякнутага фанатычнымі фарбамі, а задыхаеся ў гэтай шчыліне, ва

ўласных экскрэмантах. Ты чакала інфернальных пакутаў, апісаць якія чалавечыя словы бясьцільныя. А цябе толькі адзін за адным згваліць тузін салдатаў. І кінуць у вогнішча. І ўсяго... Сьмерць ня ёсьць ніякай брамаю ў той сьвет. Усё роўна, куды — у Рай, Пекла ці Чысьцец. Сьмерцю усё й канчаецца. Павер мне. Столькі тут прабыўшы, я мела даволі часу, каб зразумець гэта. Я ўяўляю тваё расчараваньне. Ну, можа, кароткае імгненьне, калі цябе ўздымуць на кучу ламача, прывяжучь да слупа й падпалыць, калі ўспыхнуць першыя языкі полымя, а натоўп завішчыць ад захваленьня, бо яшчэ не адчуе смуроду гарэлага цела, — можа адчуеш асалоду заслужанай, жаданай кары...

— Не, няпраўда. Усё ня так. Кара распачалася ў тое імгненьне, як ён упершыню абняў мяне. Не, яна пачалася яшчэ раней: як толькі я ўбачыла Паўла Птушніка, і мне здавалася, што ён уважліва пазірае толькі на мяне, на мяне адну.

— Ты гаворыш залішне цьмяна, шанюўная, — прасьчыла Безьмянка й вільготнымі канчавымі пальцамі сьціснула руку М.В.

— Добра. Пастараюся расказаць усё як найпасьядоўней, — сказала М.В., даромна спрабуючы вызваліць сваю далонь з учэпных абцугоў Безьмянкі. — У той самы вечар, як і абяцала, у маю кельню зайшла Рака. Яна прынесла збан віна й дзьве цяжкія гліняныя чары. Мы селі на падлогу насупраць агменю, і, п'ючы віно,

глядзелі на полымя. Але калі Рака загаварыла, я ўжо не магла адвесьці вачэй ад яе твару, падсьвечанага чырвонымі водблліскамі агню. Рака апавядала, як яна зьявілася ў кляштары восем гадоў таму, калі толькі папаўзлі чуткі пра цудатворную сілу Паўла. Яна хварала на страшную невылечную хваробу. Тады Павал быў яшчэ толькі просты манах-францішканец, хоць і меў надзвычайную сілу, а на яго далонях і ступнях ужо некалькі разоў перад Вялікаднем адкрываліся стыгматы.

— Тады яго валасы былі чорныя, як вугаль. А цяпер, бачыш — зусім пасівелі, — сказала Рака, і я зразумела, што яна ведае пра нашу сустрэчу.

Але яна больш пра гэта не ўспамінала й прадаўжала свой апавед. Сем гадоў таму Павал жыў у тым флігелі кляштара, дзе цяпер увездзена найсуровейшая кляўзура. Яго кельня пустая дагэтуль. Кожнага, хто спрабаваў у ёй жыць, ахоплівала невыносная журба, зьмяшаная з прыступамі плаксівай роспачы або вар'яцкай радасьці. Гэтыя пачуцьці бывалі настолькі моцныя, што няшчасны, або — як пачалі называць пазьней — апантаны, пазбаўляўся розуму, засільваўся, а часам проста бясьсьледна знікаў.

Толькі празь некалькі гадоў удалося высветліць прычыну згубнай зьявы. Гэта была... музыка. Яна лілася немаведома адкуль, нібы хтосьці нябачны дзьмуў у ангельскі ражок адно й тое ж сутучча: соль-ля-до-мі, соль-ля-до-мі, соль-ля-до-мі... Рака адкінула галаву й аксамітным

голосам прасьпявала мэлэдыю: соль-ля-до-мі, соль-ля-до-мі, соль-ля-до-мі... Мяне працяў жах. Яна наліла яшчэ віна й апавядала далей.

Тады, сем гадоў таму, стракатыя папугайчыкі вакол Паўла яшчэ ня лёталі. Усе яны, высечаныя з шэрага каменю, сядзелі ў храме, у ніжняй галерэі ўсходніх хораў. Але вось надыйшоў адзін Вялікдзень — быў ён асаблівы тым, што падчас цвяцення садоў выпаў сьнег... Успомніўшы, як ад сьнегавай ношы й ад квецені ламаліся галіны дрэў, Рака нават змахнула пару сьлёз. Шмат хто прарочыў, што такія нябэсныя знакі сьведчаць не пра што іншае, як пра набліжэньне голаду, а таму сабраныя ў храме людзі маліліся асабліва гарача. І як тут словамі пераказаць страшлівую, проста невыносную ліхаманку, што скаланула целы малельнікаў, калі брат Павал, які кленчыў насупраць алтара, раптоўна прыўзняўся на добрую пядзю ад зямлі?! У храме стаяла незвычайная цішыня. Толькі дзёнідзе чутныя былі глухія ўдары — падалі непрытомныя кабеты.

Здавалася, што ўжо ніколі ніхто ня зможа вызваліцца ад гэтай гнятлівай зьявісьці малітоўнай цішыні. Нечакана загрымеў яшчэ адзін гук — востры й пранізлівы. Нейкія зялёныя, жоўтыя й блакітныя аскепкі пасыпаліся на схіленага ў малітве Паўла. Рацэ здавалася, што рассыпаліся вітражовыя шыбы, бо напружаньне ў храме было проста невыноснае, як у гіганцкай галаве, калі ад мітусьні або

Працяг на старонцы 12

ЛЁНДАНСКИ ВІТРАЖ

Працяг са старонкі 11

ў якім перад яго закрыццём рыма-католікі — як у Сафііцы. І ня ў тым, што там заўсёды — і ў літургіі, і ў казанні — гучыць свая, а не чужая мова — як над гатычнымі нэўрамі сьв. Ганны, дзе нашае слова ня будзе прамоўлена з амбону ўжо ніколі.

Прычыны адчування такога сумоўнасьці з храмам наўрад ці наогул можна растлумачыць, гэтаксама як немагчыма зразумець, чаму, калі я пераступіў яго парог, з дна памяці залаціста-зялёна рыбіна ўсплыло выслоўе Ляона Блуа пра тое, што гісторыя — бясконцы літургічны тэатр, дзе ёсьць і кропкі маюць ня меншую значнасьць за вершы або цэлыя разьдзелы, хоць сэнс адных і другіх нікому няведаны і схаваны за сямю пячаткамі.

Каб вы маглі згадзіцца альбо не згадзіцца са мною, зычу вам калі-небудзь памаліцца ў лёнданскай беларускай царкве самім — тады і вы будзеце захоўваць сярод сваіх папераў расклад набажэнстваў Вя-

лікага тыдня, а сярод небуцьвельных успамінаў — згадкі, як несельі плашчаныцу або як прылеглі перад усюночнай падрамаць у пакоі з галіярафічным укрыжаваньнем і, расплюшчышы вочы, на хісткай кладцы паміж яваю й сьненнем убачылі, як на выклеснай бледна-блакітных ішпалерамі сыяне пераліваюцца ўсімі колерамі зьменьлівыя ўзоры дзіцячага калейдаскопу.

АЙЦЕЦ АЛЯКСАНДАР

Калі вы ня ведаеце, што такое шчыры перадвелькодны пост, вам трэба пабачыць, зь якой асалодаю п'е ўранні на Вялікдзень гарбату з малаком айцец Аляксандар Надсон, апостальскі візытатар беларусаў-каталікоў, рэктар беларускае каталіцкае місіі Англіі й Францыі, дырэктар музэю й бібліятэкі Імя Францішка Скарыны ў Лёндане, дзе слухцік паясоў, здаецца, болей, чым ва ўсіх музэях Беларусі разам узятых і дзе я пабачыў здымак са спробаю выцягнуць з Дзьвіны пад

Полацкам «Барысаў камень» — фатаграфію, зробленую ў той час, калі самураі яшчэ не прадавалі нам ультрасучаснае тэхнікі, а прыкідвалі, у якую ноч «перейти границу у реки»? (Потым, калі гэтая тэхніка зьявіцца, камень усё-ткі вырвуць з ягонага спаконвечнага гнязда й падымуць да Сафійскага сабору на ўсьцеку сыціпламу й невядомаму аматару даўніны, які ўначы адаб'е ад «Барыса-хлебніка» пудоуны кавалак граніту на сувэніры, а таксама на радасьць нясыціпламу й вядомаму пісаку, што прывясець гэтай падзеі чужылівы опус пра вальналюбных старажытных палачанаў, якія, каб не аддаць сямідзесяцітонную сьвятыню дзікім чынгісханаўскім ордам, скінулі яе ў Дзьвіну нямаведыма як і навошта — бо ніякіх чынгісханаўцаў тут і не нававала — без усякае японскае тэхнікі цягнулі яе пяць кілямэтраў па дзьвінскім рэчышчы.)

Як вадзіў па бібліятэцы, дзе перахоўваюцца рукапісы Купалы, Коласа й Ластоўскага, дзе вы можаце

ўзяць у рукі «Хроніку Эўрапейскае Сарматы» (1581) колішняга віцэбскага камэнданта Італійца А.Гваньіні, што беспардонна сьпісаў у свайго падначаленага М.Стрыйкоўскага, або пагартцаць ломкія старонкі выдадзенага ў 1722 годзе ўніяцкаю друкарняю ў Супрасьлі «Собранія прыпадкаў краткога...» — між іншым, адзінага цалкам беларускамоўнага выданьня на ўсё XVIII стагодзьдзе?..

КАСТУСЬ АКУЛА

Спадар Акула жыве на канадзкім беразе возера Антарьё. Ён падгадоўвае чатырох вавёрак, якія нядаўна распавялі пра дабрадзея пятай; ён называе сябе птушнікам і са скрухаю кажа, што сёлета ў Таронта памерлі ад марозу ці ня ўсе вераб'і, ён вельмі любіць сарокаў, якіх у Канадзе, як выявілася, няма, і таму тамтэйшым жыхарам яны здаюцца экзотамі накіпталчыкоў ці калібры.

Уладкаваўшыся на сваім заахіяніскім беразе, Кастусь Акула выдае часопіс «Зважай» ды піша кнігі пра заходнебеларускую вёску й пра хлапцоў зь Менскае школы камандзераў Беларускае Краёвае Абароны, што перайшлі на бок французскіх макісаў і ваявалі на Апэнінах, а таксама вясёлыя гісторыі пра жыхароў кандачкага мястэчка Сторывіл, што й ня думалі пратэставаць супраць бальшавіцкай мясарэзкі, затое, як толькі саветы запустылі ў космас сабакаў (кажуць, адзін дужа вядомы дзіцячы паэт азваўся на гэтую гістарычную падзею векапомнымі радкамі: *І доўга брахалі сабакі // Над нашай савецкай зямлёй*) імгненна зарганізавалі грамадзкае таварыства для выратаваньня чацьвераногіх касмічных вязьняў.

Раней у вольны час сп. Акула ладзіў вынаходлівыя антысавецкія акцыі, або, як сказаў бы мастак Саша Пушкін, які таксама прычыніўся да гэтага мастацкага жанру, хэпінінгі кшталту прывітальнага слова на цырымоніі сустрэчы «Краснознамён-

ВЯДЗЬМАРКА І ДОЖДЖ

Працяг са старонкі 11

цяжару думак кроў б'е ў скроні. Але здарылася нашмат больш дзіўная рэч. Каменныя папугайчыкі вырваліся з рэльефу, набылі жыццёвыя сілы, колеры, галасы і, як стракаты балдахін, павісьлі над Паўлавай галавою. І цяпер у ніжняй галерэі ўсходніх хораў усё яшчэ віднеецца мноства ямачак, нібы хтосьці страляў зь невялічкай гарматкі ядрамі велічынэй з кулак...

Велікоднай нядзелай Павал пакінуў кляштар і, надумаўшы жыць як пустэльнік, пайшоў у лес. Папрасіў толькі аднаго — чорных доўгіх шатаў з шырокімі рукавамі й вялікім каптуром. Рака за ноч пашыла тое, што ён прасіў, і раніцою у дамоўленым месцы, на камені, паклала чорны габіт. Павал ад таго часу празваны Птушнікам, не зьявіўся. Рака прыйшла на тое самае месца пад вечар, і адзежныны на камяні ўжо не было. Можна, гэта было супадзеньне, але ў той дзень ёй споўнілася дваццаць гадоў.

— Павал поўнасьцю вылучыў маю сьмяротную хваробу, — вымавіла Рака, наліваючы рэшткі віна ў сваю чару. — Але ведаю толькі адно: там дзе яго няма, я не змагла б жыць. Таму я тут. І буду тут. Адчуваю й іншае — я патрэбная яму... — і яна зазьзяла ў сваёй шырокай бяззубай усмешцы.

Мяне ахапіла крыўда й горыч. Проста гняла да зямлі рэўнасьць. А Рака голасам неапсальна шчодрэга й багатага чалавека заявіла:

— Калі хочаш, заўтра можам разам пайсьці да яго. Толькі трэба рана ўстаць. Перад уыходам сонца я прыношу яму малака. І так ужо пяць гадоў.

Наступнай раніцы Рака піха пастукала ў мае дзьверы. Тым разам мне было незразумела, чаму яна дзеліцца сваёй таямніцай. Аднак я хутка здагадалася: яна хацела падзяліць не таямніцу, а пакараньне.

Раніца была золкая й сырая. Мы йшлі моўчкі, чулася толькі, як у гліняным збане плёскаецца малако. Рака вяла мяне дарогай, якая ўсё больш рабілася падобнай да лябірынту. Адна я няздольная была б вярнуцца ў кляштар. Я некалькі разоў спрабавала завесці гутарку, але Рака зацята маўчала. Мы ўвайшлі ў лес. З дрэваў гучным шлохам зрываліся кроплі, як быццам толькі што прашумела моцная залева.

Зусім нечакана мы выйшлі на невялічку прагаліну. У зеленаватым ранішнім паўзмроку жаўцелі нечакана вялікія — як ячны жаўток — кветкі лотаці. А калі мы ступілі наперад, высюкія травы, мятліца й мяккія лісты захваліваліся, зашумелі, як бы падзьмуў вецер. На ўскрайку прагаліны тырчала вялікая рудая скала, якая ў гэтым месцы выглядала

Здымак Алены Адамчык

лужа дзіўна — быццам яе хтосьці скінуў сюды зь неба. Тут і жыў пустэльнік.

Рака адхінула заслону, сплеченую з галінак, карэньня, лісьця, і ўвайшла ў сярэдзіну скалы. Я з дрыготкім сэрцам увайшла за ёй. Мы апынуліся ў цеснай, прасякнутае водарам пахнідаў і цьвілі прасторы. Было амаль зусім цёмна, толькі слаба міргала алейная лямпа, павешаная насупраць драўлянага расьпяціця. Ніколі я ня бачыла нічога падобнага. Твар Распяцітага быў да гідлівасьці непрыгожы, вочы пукатыя, рот скрыўлены ў перадсьмяротным мучэньні. Хутка я прызвычалася да прыцемку. Заўважыла саламянае лагава, засланае дзяругай, некалькі кніг, пакладзеных на пень, што служыў сталом.

Паўла Птушніка тут не было.

Рака паставіла збан з малаком на пень, побач з кнігамі, і мы выйшлі на двор. Раптоўна зацверкалі птушкі, і прагаліну заліло ружаватае сьвятло. Узыйшло сонца.

Моўчкі мы йшлі назад. Мяне разрывалі расчараваньне й сьляпяра радасьць. Я расчаравалася, што так і ня ўбачыла пустэльніка ў ягоным прыстанішчы, але пеньшылася, што й Ракі ён не чакаў. Можна, так было й на працягу тых незлічоных

раніц на працягу пяці гадоў, якім я страшна зайздросьціла, думаючы пра Раку. Толькі адно пытаньне мяне мучыла — калі й як яна паведамляе пустэльніку імёны новапрыбылых?

Раптам затрашчалі галінкі дрэваў. Я застыла, баючыся ўбачыць якога ляснога зверу, але гэта быў ён — Павал Птушнік. Рака тут жа ўкленчыла на вільготным моху. Стала на калені й я, саромеючыся, што таго дня, калі сустрэла пустэльніка, ня ўкленчыла. Мох цьвіў драбнюткімі кветачкамі-зоркамі, а вільгаць прасочвалася ў грубую тканіну майго адзення. Птушнік падыйшоў зусім блізка. Я глядзела на ягоныя босыя ногі.

— Здаровенькі былі, мас даражэнькія, як выпаліся? — спытаўся ён такім тонам, быццам мы былі яго дачкамі.

Рака ўстала. Я таксама. Яна пацалавала руку пустэльніка. Я не адважылася.

— Ці шмат людзей прыбыло ў кляштар? — спытаўся ён і паглядзіў Рацэ галаву, так, як і мне ўчора.

Калі б я не стаяла слупам побач, напэўна б ён яе абняў. Горыч і рэўнасьць проста душылі мяне. А Рака, глядзячы Птушніку ў вочы, называла імёны новапрыбылых. І яе вочы сьведчылі зусім ня тое, што

вусны. Я бачыла. І мне рабілася невыносна сумна.

— Ці ты бачыла калі, як квітнее лясчына? — спытаўся ў мяне Павал Птушнік, калі Рака скончыла гаварыць.

Я разгубілася, бо ня ведала, што адказаць. Пустэльнік узяў мяне за руку, моцна паціснуў, і, глядзячы ўказальным пальцам маю далонь, адвёў у бок. Куст лясчыны схіляўся пад цяжарам таўкачыкаў колеру золата. Я заўсёды думала, што гэта й ёсьць яго кветкі.

— Стой, даражэнькая, паглядзі, якая пекната! — вымавіў Павал Птушнік і, далікатна ўзяўшы за карак, прыгнуў маю галаву да сьвежазьялёных, толькі што распушчаных лісточкаў. Паміж іх чырванелі маленькія, надзвычай прыгожыя кветачкі.

— О, так, — прашаптала я, — вельмі, вельмі прыгожыя. Ня ведала, што кветкі лясчыны такія чырвоныя...

Рака назірала за мной з паблажліваго ўсьмешкай. Папугайчыкі скакалі наўхола й вырвалі з моху дзівачыныя фіялетавыя пупышкі.

— Ну, даражэнькія, мне пара! — сказаў Павал Птушнік і ўхапіў абедзьвюх за валасы. Мяне правай, а Раку — левай

цырымоніі сустрэчы «Краснознаменного ансамбля песни и пляски Советской Армии», перад якім мр. Акула прамаўляў прыкладна так: «Мы сердечно приветствуем вас на свободной канадской земле и ненавидим антинародный кремлёвский режим точно так же, как и вы его ненавидите».

Найгучнейшы розгалас меў Акулаў «хэпінг» у «дзень СССР» на выставе ЭСКПО-67 у Манрэалі, калі падчас агляду першым намеснікам Касыгіна тав. Палынінскім ганаровае варты над натоўпам разьлілася магутны мужчынскі голас: «Death to Moscow murderers! Freedom for Yugoslavia! Няхай жыве незалежная Беларусь!» і ўслед узляцелі ў паветра сотні ўлётак, пасля чаго партрэт затрыманага паліцыяй беларуса зьмясьцілі ці ня ўсе канадскія газеты, а сам герой заслужыў ад судзьдзі 25 далараў штрафу пасьпеўшы пры гэтым растлумачыць аднаму з сваіх канваіраў, што яго, канваірава, прозьвішча зусім ня

нейкі там Козэл, а спрадвечнае, беларускае, — Казёл.

У адну кампанію зь ірляндзкім тэрарыстам і іншымі спадар Кастусь трапіў з тае прычыны, што ў тыя самыя дні быў у «Фінчлейскай Беларусі», як ён называе «вёсачку» з чатырох беларускіх мураванак на Holden Road.

ЯНКА ДАМІНІК

Mister Jan Dominik — чалавек замужны. Апрача слугі-гішпанца Рамона, якога ён называе лейтэнантам, Дамінік мае ў розных канцах Лёндану колькі дамоў. Над адным зь іх летась залунаў нязвычайны брытанскаму воку бел-чырвона-белы сыцяг, пад якім атабарылася беларускае пасольства.

Шкадуючы бюджэт Рэспублікі Беларусі сп. Дамінік вырашыў не прадаваць гэты асабняк. Дбаючы пра бюджэт уласнае фірмы, мр. Dominik вырашыў не дарыць яго,

каб не плаціць велізарнага падатку. Параіўшыся, mister са спадаром вырашылі здаць будынак у арэнду на 100 гадоў за 100 фунтаў. Такім чынам, гаспадар можа цяпер кожны год выпіваць за кошт Беларусі бляшанку прыстойнага піва, што мы й пажадалі яму рабіць, прынамсі, да канца тэрміну арэнды.

Ёсьць, праўда, у гэтай ідыліі адзін нюанс: нашыя паслы ў Злучаным Каралеўстве паводле катэгарычнае ўмовы гаспадара дома мусяць карыстацца беларускаю мовай. Каб ня мучылі цяжкія сны пра расейскамоўных паслоў, Янка Дамінік пакінуў сабе ў асабняку цеснаваты офіс і, кажучь, бывае страшэнна задаволены, калі візытанты маюць яд за насольскага швэйцара.

Па дарозе ў пасольства вам можа сустрацца лёнданскі бомж, які, смачна пахропваючы ў пракураныя саламяныя вусы, будзе спачываць на вольным паветры ў ахайным снім спальніку. Бесхацінец адко-

ціцца ў сьне ад сыцяны на сярэдзіну тратуру, ды гэта ані не салсуе краявіду й ня выкліча аніякага пачуцьця шкадаваньня. Гэтым лёнданскі бомж будзе прыныцова розніцца з маім знаёмым менскім бомжам Апанасавічам, што мінулай зімою, катастрафічна губляючы зрок, начаваў разам з сабакам Рэксам у калідоры перад майстэрняю скульптара А.Шатэрніка.

Прыблізна ў той самы час, калі лейтэнант Рамон будзе варыць каву й падліваць нам даўкага партугальскага віна, радзіма-маці нарэшце вызваліць Апанасавіча ад клопату пра пустыя пляшкі ды за адным разам ад ўсёй іншай жыццёвай мітусьні. Вызваленьне прыйдзе ў абліччы выцягнутага на падворак пачварна вялікага гіпсавага пагрудзьдзя Надзеі Канстанцінаўны Крускай. Ідучы з прыбіральні, Апанасавіч страціць раўнавагу і,

выцяўшыся галавою аб верную папеліну Лыча, ужо не пасьпее прашптаць ёй словы падзякі.

ІМПЭРАТАР ВАСПАСІЯН І ВОСПІ ЦАДКІН

Сустрэча зь Васпасіянам прызначаная ў адпаведнай залі Брытанскага музэю. Поруч зь імператарам, чьё

Працяг на старонцы 16

рукой. Адхіліў нашы галовы й кожную падалаваў у лоб. Рака захікала. У мяне захапіла дух. Адчула пах, які йшоў ад пустэльніка — я ўжо ведала, што ён прыпамінае мне штосьці зь дзяцінства, але ніяк не магла зразумець — што.

— Ідзіце сабе здаровыя й памятайце, што кожная раніца — добрая раніца, а кожны дзень напоўнены асалодаю...

Рака ўзяла мяне за локаць і пасьпешліва, як неслухмянае дзіця, пацягнула прэч. Зноў мы не сказалі адна адной ані слова. Патаемна я паглядвала на яе профіль з адстаўленым падбародзьдзем і нават з асалодаю адчувала, як расьце мая нянавісьць. Нечакана хутка мы абедзьве выйшлі на дарогу, па якой ужо рухаліся натоўпы пілігрымаў. Раптам я ўбачыла ў дарожным пыле штосьці бліскавае. Я нахілілася й падняла: брытва. Яе чаранок быў прыгожаны адчаканеным дзівосным арнамэнтам зь лісьця вінаграду й лісьцяў. Я адкрыла лязо, і мне ажно заняло дух — так цудоўна было заточана вастрыё. Аднак цікавей за ўсё было тое, што сярод лісьцяў і вінаграднага лісьця я заўважыла выгравіраваныя свае ініцыялы — М.В. Няздольная схаваць радасьць, я паказала сваю знаходку Рацэ. Але яна сказала змрочна:

— На тваім месцы я б выкінула гэтую штуку прэч. Гэта кепскі знак. Яшчэ накліча якую бяду.

Аднак я не паслухалася сваёй новай сяброўкі. Гэтай раніцы здавалася, што са мной — са мной адною — больш нічога ня можа здарыцца кепскага. Усе няшчасьці мяне абмінуць. Бо я хахаю, шалёна хахаю Паўла Птушніка!

Прайшоўшы яшчэ, я раптам зразумела, што натоўп рухаецца не на Паляну Надзеі, а вяртаецца назад у кляштар. Чым далей, тым больш скрываваўся, насычаны туманам прасторы нагадвалі мне лябірынт.

Я блукала па ім увесь дзень: ласы, прасекі, балота, дарогі, сьцяжынкі, папарты, прагаліны, лугі, тарфянікі, чорныя нічыйныя кавалкі зямлі. Дарэмна я спадзявалася набрысьці на сьцяжынку, што вьдзіла ў размоклых лугах з мноствам азерцаў, у якіх адлюстроўваецца неба й кішыць незлічонае мноства вострадыюбы, асьляпляльна белых птушак. Ужо пасля заходу сонца я пабрала назад у кляштар. Адчувала сябе надзвычай стомленай, расчараванай і журботнай. Бесьперастанна грызла думка, што Рака ведае, дзе й калі можна знайсці Паўла Птушніка. Мне здавалася, што ўвесь дзень яны былі разам, і, вярта было зажмурыцца, як перад вачмі, як трызненне, паўставалі прытуленыя твары пустэльніка й Ракі. Мяне разьдзіраў неспакой, і я ведала, што вярнуўшыся ў

кляштар, не знайду сабе ні спакою, ні месца.

Недалёка ад кляштару віднелася вялізная закінутая капліца, якую я заўважыла падчас прыезду. Яна была спустошаная пажарамі: бяз даху, у ваконных прагалах зелянелі малалезныя бярозкі. Чалавек, які мяне прывёз, апавядаў, што некалькі гадоў таму ў кляштар ударыў пярун, і таямнічы пустэльнік чамусьці параіў яе не адбудоўваць. Напаўразваленая пабудова так і цягнулася ў забалочаных палях — змрочная, як карабель-прывід. Ня ведаю, чаму мяне ахапіла жаданьне зайсьці ўсярэдзіну. Ля самой капліцы пасьвіліся авечкі. Яны паядалі яшчэ далікатную крапіву й толькі што зазеленелае лісьцё маліны. Убачыўшы мяне, яны спужаліся й мажачы кінуліся прэч. Званочкі на іх шыях дзынькалі вельмі мілагучна. Я здзівілася, што дзьверы капліцы лёгкія, нават бяз скрыпу, адчыніліся. Унутры, як і зьнадворку, зелянела трава, крапіва, кусты маліны, аднак сьцежка, што вяла да алтара, была не кранутая ніякай расьліннасьцю. Разьмешчаныя ў шахматным парадку пліткі чорнага й белага мармуру блішчэлі як толькі што вымытыя. Ля алтара міргала чырвоная лямпка з такою ж срэбнай акоўкай, як і ў жытле пустэльніка. Алтар быў драўляны. Зь яго глядзела вялікае вока творцы, клубілася перасечаная маланкамі аблок, анёлы дзьмулі ў трубы, а нябачаныя двухгаловыя істоты размахваў мячамі й шчытамі. Фарбы змыў дождж, а на шэрым патрэканым дрэве павытыраліся дробныя жоўтыя кветчкі й віўся дзікі вінаград. Я перахрысьцілася й, укленьчыўшы, пачала маліцца.

Тут я адчувала сябе нашмат лепш, чым у вялікім храме, на калёнах якога сядзелі каршуны зь немаўляткамі ў дзьобах. Я пачула, не, хутчэй адчула, што хтосьці набліжаецца да мяне. Мяне бы абсыпалі жарам. Я ўжо ведала, што гэта ён — Павал Птушнік. Я павярнулася да яго й паспрабавала ўсьміхнуцца. Разгубілася, зноў не ўсьведамляючы, як належыць паводзіць сябе. Можна нельга было ўваходзіць у гэтую капліцу? Павал Птушнік, ня мовячы ні слова, падыйшоў бліжэй і паклаў руку мне на плячо. Яго далочна была цяжкая й гарачая. Мяне пачала біць ліхаманка. Я павярнула галаву й зрабіла, як Рака — падалавала гэтую прыгожую скульптурную руку. Пустэльнік пальцам правёў мне па вуснах. Я чула, як за маёй сьпіной, па мармуровай дарожцы, цокаюць авечыя капыткі й дзынькаюць званочкі. Раптам указальны палец Паўла Птушніка растуліў мае вусны, і, пранікшы ў рот, пачаў лашчыць язык. Мяне ахапілі асалода й страх. Але страх быў мацнейшы, і я, хістаючыся, паднялася. Пустэльнік далонямі сьціснуў мне шчокі й адхінуў галаву. Неба было зусім залатое.

Я зажмурылася. Ён палаваў мяне гарача й пажадліва. Чамусь я адчула сябе як малое ластаўчынае птушанятка, якога бацька корміць зь дзьобы ў дзьобу. Мне хацелася, каб гэта ніколі не сканчалася. Але я вырвалася ад яго, закрыла твар рукамі й вымавіла слова, навізну якога адчула ў роце, як смак ніколі не каштаванага плода:

— Гэта грэх. Але ж гэта — грэх!

Мне здаецца, такі ж неапсалны — салодкасьці, горчы, крыві, малака — смак — рбце адчувала няшчасная Ева, адкусіўшы ад Забароненага Плода. Павал Птушнік адной рукой абняў мой стан, а другой пяшчотным, але загалым жэстам адарваў мае рукі ад спалохнага твару. Нашыя пальцы перапляліся. Я ня мела сілы яму супраціўляцца. Яшчэ нішто мяне так не палаваў. З кляштару пачуўся гул званой.

— Табе трэба вярнуцца ў сваю келью, мая дарагая, — сказаў ён, выпускаючы нарэшце мае рукі, якія трымаў моцна сьціснуўшы, бы вяртоўкамі зьвяззавшы за сьпінаю.

Капліца зноў пустая, а можа цоканьне авечых капыткаў мне толькі прымроілася. Калі я йшла на двор, празь дзьверы ўбегла белая котка і, мяўкаючы, паплялася па мармуровай дарожцы ды зьнікла ў малініку каля алтара. Павал Птушнік не выганяў яе прэч.

Я выйшла. Зацёхкалі салаўі. Я ня ведала, куды мне лепш дзецца — вярнуцца ў сваё келью, брысьці на малітву, ці зноў кружыцца па вечаровым лябірынце. Неба ўсё яшчэ было цёмна-жоўтае, як залатая пласцінка, зь якой вычаканьваюць шаты для сьвятых абразоў Дзевы Мары.

Я не хацела нікога бачыць, таму вярнулася ў сваю келью. Адрозь ж заўважыла, што сямейка ластавак пакінула сваё гняздычка. Не магла знайсці сабе месца: то клалася ў ложак, то кідалася да «Бестыярыому», то кленчыла перад Распяцьцем, то пазірала ў агмень. Толькі аднаго хацела: думаць, думаць і думаць, як ён мяне палаваў, як песьціў... Нарэшце падыйшла да люстра й лоўга ўзіралася ў свой адбітак, як бы шукаючы нейкіх асаблівых перамен пасля таго, што здарылася. Ведала, што я прыгожая. Усё яшчэ адчувала пацалункі пустэльніка. Варта было заплосчыць вочы, і зноў патанала ў іх. Не ўсьведамляючы, што раблю, я прытулілася да люстра й палавала свой адбітак у вусны. Шкло запацела. Зноў адчула пякучы страх, які ўжо даваў пра сябе знаць у капліцы. Я закрыла твар рукамі. Увайшла Рака.

— Увесь дзень нідзе цябе ня бачыла, — сказала яна, згортваючыся ў клубок на падлозе насупраць агменя. — Дзе ты прападала?

Рака зноў прынесла збан віна й дзьве гліняныя чары. Першае, аб чым я падумала, паглядзеўшы на яе — ці пустэльнік яе палаваў? Ці ён пранікаў у гэты бяззубы рот, ці іхныя языкі зьвіваліся ў такім жа вільготным, пяшчотным, вар'яцкім танцы, як і ў нас абаіх? Рака ўсьміхалася, чакала, што я ёй усё раскажу.

— Ці ты думала калі, што ёсьць рэчы, пра якія няварта апавядаць на споведзі? — спыталася яна. — Бог усё бачыць. А сьведнікі могуць быць, як тыя пісьманосцы, якія зь цікаўнасьці ўскрываюць чужыя лісты, а пасля, спужаўшыся свайго ўчынку, выкідаюць іх у дарожны пыл. Тады нават найпатаемнейшыя рэчы можа прачытаць хто толькі хоча. Я ніколі ня йду да споведзі ў храме. Усё апавядаю Паўлу. Ён папраўдзе бліжэйшы да Бога, чым усе ксяндзы, манахі й навіцыянты гэтага кляштару разам узятыя.

Я нічога не сказала й прысела каля яе. Віно было вельмі кіслае. Азмова ня ладзілася й толькі выпіўшы болей, мы нарэшце знайшлі спосаб паруніць няёмкую ішчыню. Але пра што мы размаўлялі, цяпер ні за што ня ўспомню. Калі Рака выходзіла, я адважылася спытацца:

— Ці панясем малако яму й заўтра?

— Не. Ён прасіў, каб заўтра прыйшоў брат Пій. Гэта ўлюбёны вучань Птушніка.

За ўсю ноч я амаль не змыкала вачэй, бо баялася праспаць золак. Я вырашыла з самага ранку йсьці ў лес, знайсці ў лябірынце прагаліну зь велізарнымі кветкамі лотаці і, спаткаўшы пустэльніка, прыкінуцца, што гэта здарылася зусім нездаром.

Так я й зрабіла. Сьцяжынкі, па якой мяне ўвяла ў лес Рака, у зроку я, вядома, не знайшла. Блукала паміж гонкіх дрэваў, прадзіралася праз густа сплеченыя кусты, мітуслася па імглістых прасеках, і мне ўсё здавалася, што рудая скала пустэльніка зусім блізка.

Кувала зязюля. Я спрабавала падлічыць, колькі яшчэ гадоў мне гэтая птушка прарочыць. Лічыла й страціла лік, як бы яна хацела накуваць цэлую вечнасьць. Пачало днець, і я зразумела, што заблудзіла. Лес гуляў са мной, нібы кошка з мышкай. Сонца было ўжо высока, а я ўсё кружыла ў зачараваным коле сярод стогадовых ялінаў і дубоў, чые камлі яшчэ захоўвалі таямнічыя знакі сьвятасьці. Птушкі чырыкалі, цырквалі, цмокалі, ічбяталі, шчоўкалі, гагаталі, клекаталі, вухалі, вішчэлі так гучна, што мне пачало зьвінець у вусах. Ад наплыву веснавых пахаў круцілася галава. Сям-там вісела то жоўтая, то чырванавата-фіялетавая імгла, і калі я трапляла ў яе, мне здавалася, што я зараз страчу прытом-

Працяг на старонцы 14

Жалезныя абдоймы братэрства

Зь літаратурнага жыцця Босніі й Герцагавіны

Ваенны зьезд пісьменьнікаў Рэспублікі БіГ праходзіў пад назвай «Пісьменьнік і айчына». Няцяжка даўмецца, што дэвіз гэты стаў нагодай для крыку людзей прыніжаных і здраджаных, поўных горычы й разгубленых у новай сыстэме вартасцяў. Можа быць, толькі наступныя пакаленьні здолеюць выгукнуць гэты крык па-мастацку. Але гэта наш крык — сказаў адзін з удзельнікаў зьезду.

У сваёй Дэкларацыі пісьменьнікі пацвердзілі, што адзіная айчына для іх — мова, а таксама ўсё, што ў іх «цераз гэтую вайну адбіраюць ці намагаюцца адабраць».

ДА ЧЭТНІКАЎ ЦІ ДА ЎСТАШОЎ

Парадзелі шэрагі Таварыства Пісьменьнікаў БіГ. Некаторыя пайшлі да «чэтноў», іншыя — да «ўсташоў» і «са школьных чытанак страляюць сёння ў сваіх вучняў». Некаторыя

папросту пакінулі Сараева. Некалькі памерлі ў жорсткіх ваенных умовах, сярод іх Міодраг Заліца... Ксэраграфічны адбітак з тэкстамі прамоваў на зьездзе — белы ў чорнай рамцы — мусіць асацыявацца з нэкралёгам.

З трохсот сяброў Таварыства засталася няпоўных пяцьдзесят, між якімі найбольш баяныя, а таксама харваты й сэрбы, адзін албанец і адзін чарнагорац. Пад баяныя ўжо даўно разумеўся мусульмане, хоць гэтая назва афіцыйна была прынятая толькі сёлета. У Дэкларацыі гаворыцца пра вайну супраць «басняцкага, мусульманскага народу», але ў наступным абзацы — пра вартасці, якія «зрабілі БіГ прасторай шматкультурнай, шматнацыянальнай і шматрэлігійнай».

Як жа змяніліся на працягу двухгадовай вайны баснійскія пісьменьнікі. Змяніўся й Ізэт Сарайліч, сябра Парыжу й Масквы, якога цёпла прымалі на пісьменьніцкіх зьездах у

Бялградзе і ўсёй былой Югаславіі. Расчараваны Сарайліч не здзіўляецца, што «пад штандары фашызму» падаўся ягоны стары прыхільнік, сэрбскі паэт Райко Петров Ного, які «нават у Месяцовай Санаце чуў гусьлі», але «ніколі не зразумеў», як выдатная й блізка яму сэрбская паэтка, пажылая Дэсанка Максімавіч, «магла да сьмерці сядзець у першым шэрагу й пляскаць у ладкі забойцам». «Не патрэбныя мне ўжо ні Парыж, ні Масква, ні нават Гельсінкі, — сказаў на заканчэньне паэт. — Няхай мне толькі зноў будзе вольна перад засынаньнем, пры святле начной лямпы, у чыстай пасьцелі, прачытаць кагосьці з улюбёных пісьменьнікаў».

КАМА-СУТРА ПА-СЭРБСКУ

Горш, калі поўныя горычы пісьменьнікі, асабліва мусульманскія, прамаўляюць чорна-белаю мовай нянавісьці. Кама — гэта гатунак

нажа, стылета, якім паслугаваліся між іншым усташы падчас II сушветнай вайны. Паводле Мірка Ковача, прэзыдэнт Мілошавіч выкарыстоўвае цяпер нашчадкаў ахвяраў усташоўскай камы як забойцаў. На гэтым, — дадае адзін на зьездзе, затое востры чарнагорац, паэт Марко Вэсовіч, — засноўваецца «сэрбскае мастацтва гвалтаваньня й мардаваньня ў сямідзяці дзвух паставах», згодна зь лёзунгам: Кама-жуце, кама-данас, кама-сутра (Кама-ўчора, кама-сёння, кама-заўтра).

Хваля нянавісьці спляжае вобраз мінуўшчыны. Мы былі істотамі двухабліччымі, — кажуць некаторыя пісьменьнікі, — у імя заплыванага экспэрымэнту разводзілі красамоўства, заключалі згоду хутчэй для выгады, чым ад любові. А калі й ад любові, то ад «любові да страўніка». Хлусьні было больш, чым праўды. Мы пакарліва жылі ў сьвеце аблуды. Цяпер, пасля скіданьня масак, ужо вядома, што ў нас няма братоў.

ВЯДЗЬМАРКА І ДОЖДЖ

Працяг са старонкі 13

насыць. Зь лесу я выбралася толькі каля палудня. Апынулася сярод тых неабдымных лугоў з азерцамі, у якіх адлюстроўваецца неба, дзе ловяць жабаў буслы й кішаць белыя вострадзюбыя птушкі.

Дзень нагадваў кашмарны сон. Я прапусьціла ранішняе спатканьне з Паўлам Птушнікам на Паляне Надзеі. Не пасьпела ні на адзін перадпалудзенны малебен. За полуднем не змагла праглынуць і кавалка, бо саму мяне захлынала рэўнасьць: я нідзе не сустрэла Ракі і не магла адбіцца ад думкі, што яна цяпер якраз з Паўлам Птушнікам. Пасьля абеду, як апантаная злым духам, я зноў пацягнулася ў лес. Гэтым разам я аглядзела многа лужкоў зь вялізнымі, нібы яечны жаўток, кветкамі лотаці, але ні на адным не віднелася скала пустэльніка. Аднойчы згледзела сярод жоўтых кветак лотаці сем белых котак, што граліся на сонцы. Заўважыўшы мяне, яны падскочылі, натапырыліся, выгнулі сьпіны, мяўкалі й пабліскавалі незвычайна блакітнымі вачыма так, бы зьбіраліся кінуцца на мяне. Мне было неспакойна, сумна, сумленне грызлі папрокі, а ўсю істоту — жахлівая рэўнасьць. Пасьля заходу сонца я ўцерлася ў натоўп, што сьпяваў малітвы на Паляне Надзеі, але была як заклятая: шукала й шукала Раку. Дарэмна.

Я магла суцяшаць сябе тым толькі, што прызначаны мне позірк Паўла Птушніка гэтым разам быў асабліва доўгі, уважлівы, проста пяхучы. Але гэтага ўжо было недастаткова. Зусім недастаткова!

Рака не зьявілася нават падчас вячэры. Я адчувала сябе нібы ў яме з распаленым вугольлем. Не пайшла маліцца ў храм, затое наведла разбураную капліцу. Авічак не было відаць, аднак ля дзьвярэй віднеліся палеглыя паўколам белыя кошкі. Я баялася прайсьці паўз іх, каб зноў не пачалі тапырыцца, выгінаць сьпіны, шыпець, бліскаць блакітнымі вачмі. Калі нарэшце я адважылася, яны пачалі пяшчотна туліцца мне да ног, муркаць і лашчыцца. Я забавілася зь ветлымі зьвяркамі, хоць па праўдзе чакала прыходу Паўла Птушніка. Як і мінулага вечару, неба было колеру золата.

Я зайшла ў капліцу. Раптам маё сэрца пачало шалёна біцца. Ля алтара гарэла некалькі сьвечак, а на яго ўзьлезла Рака й абрывава дзікі вінаград ды жоўтыя кветкі. Яе фіялетавае спадніца была падкасаная, і я з зайздасьцю ўтаропілася на яе доўгія, тонкія, дзівосна белыя ногі. Адчула пах фарбы. Зрэнка Вока Творцы была раскрытая й чорная, абалонка — смарагдавая, а бялок зьзяў, як першы сьнег. Яно пазірала з трохкутніка, вымаляванага чырвонымі вогненнымі языкамі. Я падышла яшчэ бліжэй. Лыткі Ракі былі абпырканыя фарбай. Яна паглядзела на мяне дапытліва й са зьдзекам, але сказала як нічога ніякага:

— Можна, дапаможаш мне?

Я пачала вырываць, колькі магла дацягнуцца, сплеченыя вінаградныя лозы з фіялетавамі, высахлымі леташнімі ягадамі й сьвежымі ружовымі пупышкамі. Залезці на алтар я не адважылася.

Здымак Алены Адамчык

— Табэрнакул пусты. У ім няма Сакраманту. Цяпер гэта такі ж стол, як і ўсе іншыя. Сьмела можаш узлезці, — сказала Рака.

Але я ўсё адно не адважылася.

— Дзіўна ты выбіраеш, што сабе дазволіць, а чаго — не... — засьмяялася Рака.

Наступнай раніцы, занёсны малако й пакінуўшы яго ў пустым жылле пустэльніка, мы зноў прыйшлі ў капліцу.

Паўла Птушніка мы не сустрэлі. Я была ўпэўненая, што Рацэ ня столькі патрэбна мая дапамога, колькі яна імкнецца ня зводзіць зь мяне вачэй. Увесь дзень мы фарбавалі маланкі й хмары. Мы не размаўлялі. У капліцы было ціха, і мне пастаянна мроіліся крокі Паўла Птушніка. Я ўжо не баялася ўзьлезці на алтар. Нават палуднавалі мы, седзячы на ім: цяпаючы голымі нагамі, елі белы сыр, чорны хлеб і запівалі чырвоным віном. Нашы хмары выглядалі, як у самы разгар

буры: чорныя, цёмна-сінія, шэрыя, зелянаватыя, фіялетаваыя, а там, дзе іх расьсякалі залатыя маланкі, — жоўтыя, аранжавыя й чырвоныя. Пад вечар мы ўзяліся фарбаваць дзіўных шматгаловых істотаў. Тым разам я так і ня ўбачыла Паўла Птушніка. Назаўтра мы фарбавалі анёлаў, але пустэльнік зноў нас не наведваў. Так прайшоў цэлы тыдзень. Я адчувала сябе ўсё больш самотнай. Усё больш і больш пакінутай.

Паўла Птушніка я цяпер бачыла, як і іншыя пілгрымы, — раніцамі й вечарамі на Паляне Надзеі. Лавіла яго позіркы й адчувала сябе, як калекцыянэр рэдкіх матылькоў. Аднак Рака зноў прыдумляла якую-небудзь працу й старалася перашкодзіць нават гэтым спатканьням. Калі ж яна сама сустракалася з пустэльнікам, будучы ўвесь час са мною?!

Часам здавалася, што ў гэтым чалавечым мурашніку толькі мы дзьве й маем рукі й таму павінны зрабіць усю ўсеньскую работу. Мы плялі з дубовых лісьцяў даўжэзныя гірлянды для аздобы скляпеньняў храма, чысьцілі пяском сотні срэбных падсвечнікаў, збаночкаў для віна й сьвечанай вады, кадзілаў, паціраў, вышывалі ладанкі, влі й выварвалі вярочкі, якімі манахі падпярэвалі свае габіты, у малых ступках расьціралі разнастайныя прывезеныя з-за мораў смолы й карэньні, старанна ўзважыўшы ўсё на вагах, зьмешвалі пахнідлы, перапісвалі цынобрам загалюныя літары ў старых імшалах і золатам абводзілі німбы над галоўнамі сьвятых у струклелых манускрыптах...

Так праляцеў месяц, і настаў час мне вяртацца дадому. Але я гарэла жаданьнем яшчэ хоць раз сустрэцца з Паўлам Птушнікам не ў натоўпе, а вочы ў вочы. Зноў распачаліся мае блуканьні ў лябірынце дарог і сьцяжынак, лясоў і прагалінаў, папараў і лугоў. Часам здавалася, што ад бязьмежнага жалю, ненасычнага жаданьня, неапісальнай трывогі проста звар'яцею! Тады я зраумела сэс нашых з Ракой незьлічонах працаў. Яны нам дапамагалі забыць саміх сябе і гэтак ня страціць розум.

У апошні дзень я адважылася спытаць Раку:

— Скажы мне, дзе б я магла яго знайсці? Хачу развітацца, бо заўтра ад'яжджаю.

— Магла б развітацца й на Паляне Надзеі, у натоўпе. Амаль усім гэта ўдаецца, — сказала Рака, не падымаючы на мяне вачэй, бо фарбавала драўляную статуэтку караля Меркеля, а наўкола яе шыхтаваліся яшчэ мноствы батлеечных фігурак. — Але, калі хочаш, можаш заўтра пайсьці да паганскіх каменяў. Такой парой года ён любіць там слухаць глушчоў. Цяпер час іхняга вясельля. Сьпэвы гэтых вялізных птушак вельмі дзіўныя. Мяне заўсёды аж дрыжыкі бяруць...

Рака падняла галаву й расплылася ў сваёй бяззубай усмешцы. Я зноў здрыганулася ад зайздасьці: яна ведала пра Паўла Птушніка ўсё!

Усяго некалькі людзей пара выступілі ў абарону шматнацыянальнай, плюралістычнай Босніі, «старадаўняга эўрапейскага дому талеранцыі». У Босніі чатыры твары, чатыры жывыя арганізмы ў адзіным целе, — нагадвае Мірко Мар'янавіч, харвацкі празаік. «Калі цыннічы сьвет падзеліць Боснію на часткі, — дадае драматург Златко Топчыч, — то створыць эмбрыён дзяржавы, пра якую невядома як доўга мы будзем марыць у глыбіні сваіх душаў». Гэты мусульманскі пісьменьнік згадвае таксама пра нейкае заклітае кола: ягоны бацька, зняволены падчас II сусветнай вайны ў харвацкім лягэры Ясенавац, быў выменаны на ўстапоў, а сын, пасаджаны празь пяцьдзесят гадоў у сэрбскі лягэр, — на «чэткаў». Топчыч выступае супраць «інфэкцыі фашызму». «Басьянская дзяржава будзе дэмакратычная альбо яе ня будзе наогул», — кажа ён у канцы.

УРБІЦЫД

Гэтая вайна знішчыла ўсё адзінкавае й супольнае, нішто ўжо ня будзе такога, як перад тым. Усё яшчэ «нямае й здранцьвелае», неадознае. Усё трэба пачынаць нанова. Побач з генацыдам вораг праводзіць «урбіцыд» — абы знішчыць горад і ўсіх, хто ў ім жыве. Знішчыць культурную тоеснасць, супольную памяць пра мінуўшчыну (спальня Ратуша, Нацыянальная бібліятэка, Інстытут Арыенту), а таксама будучыню — праз этнічны чысткі, падзел сем'яў і забойства дзяцей, — пералічвае празаік Твртко Куленавіч, які сам — зь «мяшанага» шлюбу. Ён ня ўпэўнены адносна лёсу бежанцаў: яны выгнаннікі, а ня людзі, невядома, ці хтосьці ім дапамагае; у Швэцыі гэтакім жа чынам прыстанцы высылаюцца ў палярную зону...

Іншыя пісьменьнікі востра асуджаюць «вычакачоў і ўцекачоў». Тыя, што ўцяклі —

здраднікі. Для здраднікаў няма ўжо месца ў Сараеве, дзе перад усімі павінны былі застацца пісьменьнікі. Так наказвае гонар і прыналежнасць да прафэсіі.

ХТО РОБІЦЬ ЗЛО?

Месца пісьменьніка там, дзе церпяць, галадаюць, марнеюць і гінуць невінаватыя людзі. Хочучы бараніць гуманістычныя каштоўнасці, пісьменьнік павінен сьведчыць пра дэградацыю чалавека. Каб пісаць пра рэчаіснасць, ён мусіць уласным жыццём датыкнуцца да пекла, якое пануе на зямлі.

Пісьменьнік патрэбны айчыне, якая пакутуе, таму што найлепей можа выказаць яе пакуты. Ён павінен перадусім казаць пра сваіх, якія чыняць зло. Айчына ня можа быць абгрунтаваннем зла. У імя айчыны пісьменьніку нельга хлусіць, ненавідзець, разлучаць, пе-

расьледаваць, забіваць, — пералічвае Мірко Мар'янавіч. — Падпарадкаваньне ўсяго ёй і нацыі — гэта фанатызм, які прыводзіць да нацызму й фашызму.

Гэтыя словы сьведчаць, што некаторыя ўдзельнікі зьезду здолелі, на шчасьце, запанаваць над эмоцыямі і захавалі здаровы розум. Толькі б такіх было болей.

«Наш зьезд — гэта можа і ўтопія, — закончыў сваё ўступнае слова Златко Топчыч. — Аднак без утопіі мы не былі б сабою...»
«Polityka»

Усю ноч ліў дождж. Але ранак быў напоўнены вясёлкавым зьяўленьем. Павал Птушнік на Паляне Надзеі гаварыў да грамады пра радасьць:

— Госпадзі, надзялі нас радасьцю, якую Ты празь свайго адзінага Сына абяцаў нам! Бо сьведчыў Ён: Прасіце і атрымаеце, каб для вашай радасьці было дастаткова ўсяго! Госпадзі, аб твайёй радасьці мысьліць мой розум, гаворыць аб ёй мой язык, яе кахае маё сэрца і аб ёй вяшчаюць вусны. Згаладалася па ёй мая душа, прагне цела і мроіць аб ёй уся мая істота...

Не дачакаўшыся канца, я пабегла да старых паганскіх камянёў, бо, паводле Ракі, Птушнік прыходзіць сюды проста з Паляны Надзеі. Дарогу я ведала цудоўна, але ўсё роўна баялася зблудзіць, трывожылася, што лябірынт зноў злосна пакпіць зь мяне й зноў я апынуся ня ў тым месцы, на якое спадзявалася. Але я ўжо здалёк пачула клікат глушцоў. Ён напамніў мне жудасны гук трашчотак, які грміць у храмах перад Вялікаднем замест мэлядычнага гуаньня званоў.

Паганскія камяні, пакладзеныя сямю канцэнтрычнымі кругамі, віднеліся на высокім кургане, зарослым асінамі. Гэта былі белыя, у рост чалавэка стэлы зь нечытальнымі надпісамі, рунамі, якія штогод аднаўляла нябачная рука: фарбавала ў чырвоны й чорны колер. Пасярод цэнтральнага круга ляжаў пляскаты, прызначаны калісь для ахвярапрынашэньняў камень. На яго чорнай, паліраванай, усё яшчэ бліскучай паверхні глыбокімі равоцкамі кружыліся 77 свастык. Здавалася, што яны напоўненыя сьвежай крывёй, бо прыгнятальна-яскравай чырвані ня здолеў аслабіць ні вецер, ні дождж, ні час. Людзі казалі, што гэты дзіўны камень укрывае браму ў Пекла, а калі адваліць яго, зямлю заліюць няшчасьці, пра якія сьведчыць Апакаліпсіс. Іншыя сьцьвярджалі, што пад каменем пахаваныя бізантыйскія манахі, якія чамусьці скопчылі жыцьцё самагубствам, тыя самыя, што сканструявалі ў храме цудоўны арган. Калі вятры дзьмуць ад кляштару, таямнічыя парывы пераплятаюцца сярод белых камяняў, і здаецца, нібы гучыць арган... Трэція даводзілі, што гэта не маглы самазабойцаў мніхаў, а чырвоनावалосых гігантаў, прыбылых з поўначы. Яны памерлі ў гэтых мясцінах ад тугі, і ад тугі пяюць іх велічныя душы, і калі падзьме паўночны вецер, каменні завываюць змрочнымі мэлядычнымі галасамі. Як бы там ні было, але паганскіх камянёў усе пазьбягалі.

Калі я ўбачыла чорных глушцоў, што клекталі й скакалі сярод белых камянёў, мяне працяў жаж. Я не адважылася падыйсьці бліжэй, а бадзьялася наўкола кургана, і раптам убачыла Паўла Птушніка. Ён стаяў на самай вяршыні кургана, склаўшы на грудзях рукі, і глядзеў на скаклівых птушак. Папугайчыкі кудысьці зьніклі — можа, нават іх страшыла гэтае месца? Ніякай сьцяжынікі не было, таму я ўзбралася наверх па сьлізкай з хмялёвым пахам траве. Зьдзівілася, бо зусім побач, нібы цёмна-зялёная

сьцяна, вырас лес. Я падбіралася на кончыках пальцаў да пустэльніка, але ён адчуў маё набліжэньне, павярнуўся й заўсміхаўся.

— Я сёньня зьяжджаю, — прамармытала я.

— Няўжо? — прамовіў ён.

І мы кінуліся адно аднаму ў абдымкі! Раней я думала, што так здарэцца толькі ў баялах мэнастрэляў. Я прышкласяся да Паўла так моцна, бо хацела пранікнуць у яго.

— Ці ведаеш, чаму людзі добра адчуваюць сябе абдымаючыся? — спытаўся ён, песьцячы языком маё вуха.

— Не...

— Яны ўсё жыцьцё падаюць. Падаюць і падаюць. І толькі абняўшы адзін аднаго, спыняюцца. Перастаюць падаць, — ён усё больш гарача цалаваў маю шыю.

Пасьля пустэльнік схпіў мяне за руку й вялікімі крокамі пабег ў бок лесу. Талак талак талак — клекталі глушцы. Штось пагрозьліва шаптлілі пісьмёны рунаў. Усё хутчэй і хутчэй кружыліся свастыкі на чорным ахвяравальным камяні. Палзьмуў вецер, і пракацілася хваля прасякнутага нечалавечым жалем гуку — бы сьпеў памерлых папугайчыкаў, бы арган...

Подбегам, патанавы ў мяккім імху, чапляючыся адзеньнем за сукі, я ляцела за Паўлам Птушнікам. Празь некалькі імгненьняў мы ўжо былі ў ягонай пячоры.

Папугайчыкі віднеліся пад самым скляпеньнем і здаваліся ў паўзмроку зусім шэрым, нібы высечанымі з каменя.

Павал Птушнік разбэрсаў мой гарэст і цалаваў грудзі, прагна смочучы й пакусваючы смочкі. Дрыготкімі рукамі я сьціскала яго галаву. Здавалася, што яго ўспацелі лоб праломіць маю грудзіну, а мае ненасытныя пальцы прабоўць яго чэрап, і мы абліемся гарачай ліпкай крывёю.

Пасьля ён уклечыў перада мной, і падняўшы цяжкі аксаміт сукні, цалаваў ступні, лыткі, сьцёгны. А я, нават акунаючыся ў найвялікшую асалоду, успомніла голыя ногі Ракі, што стаяла на алтары разбуранай капліцы.

— Гэта я, гэта я павінна клечыць перад Вамі, — зашаптала я нібы трацячы прытомнасьць. — Я, а не Вы перада мною...

Я ўклечыла й адчула, быццам гарачая чырвоная імгла ахутала мяне. Нейкае імгненьне мы клечылі, гледзячы адзін на аднаго затуманенымі вачмі. Пасьля ён мяне абняў і без усякіх намаганьняў перакуліў на зямлю. Узлёт усім цяжарам свайго вялікага цела, і мне гэта незвычайна спадабалася. Ён нібыта распаліў мяне — я гарэла, дрыжала й зьвівалася, як ахопленая полымем. Талы гэты чалавек як бы трохі ахаладнеў, уклечыў, асядлаўшы мае голыя ногі й сказаў хрыплаватым, загадным голасам:

— Распраніся!

Я распраналася, гледзячы, як ён сочыць за мной. А зьверху, схіліўшы галовы, на нас глядзелі паўкаменныя папугаі. І я тады нібы аддзялілася ад свайго цела, і, павіснуўшы высока над скляпеньнем, зьцікаўнасьцю назірала на падлозе за шалеючай у абдымках мужчыны кабетай, якая крычала зусім незнаёмым мне голасам.

— Дарагая мая, — загаварыў Павал Птушнік, гледзячы, як я апранаюся, — зразумей, я хачу зразумець самую сутнасьць прыгажосці, і колькі я ні шукаў яе, не знайшоў нічога прыгажэйшага, чым цела жанчыны. Як пісаў Альбрэгут Матус у сваім творы «De Divinis Nominibus», у разьдзеле «De Pulchroet Bono»: «Для прыгажосці, як і для цела, патрэбныя адпаведныя пекныя прапорцыі і цудоўныя колеры... Таму ўжо сама ўнівэрсальная прырода прыгажосці патрабуе, каб існавалі агульныя прапорцыі паміж усімі рэчамі ды іх падзелам і асновамі, і каб яны былі цудоўныя чысьціней сваіх формаў...» Ах, дарагая, ты ёсьць само

ўвасабленьне прыгажосці, яшчэ не спытайся, не апранайся, дазволь майму воку пацешыцца...

Я адчувала, як Павал Птушнік няўмольна аддаляецца ад мяне, і таму сьпяшалася апранацца.

Калі я вярнулася ў сваю келью, я ўжо ведала, што ніколі й нікуды з гэтага кляштару не пасду. Увесь сусьвет здрыгануўся, затрымцеў і знік, быццам яго паглынулі воды вялікага патоку. Застаўся толькі адзін-адзіны карабель. У яго зьмясьціліся храм, кляштар, прытулак пілігрымаў, капліца, у якую лягнуў пярун, лугі з вазэрцамі, балоты, дарогі й сьцяжынікі, сплеченыя ў лябірынт, чорны лес, прасека, рудая скала... На гэтым караблі плыла й я.

Усё астатняе засталася дзесьці там. Застаўся муж, пячотны, трохі сярдзіты, з вачмі, заўсёды поўнымі зьдзіўленьня, якія, здавалася мне, я кахала і баялася страціць, чыйго каханьня й дзіцяці я прыехала прасіць да Паўла Птушніка... Застаўся мой дом, поўны сьвятла й ценяў, цышні й мэлядычных гукаў, люстраў і мноства прыгожых рэчаў, да якіх я любіла дакранацца, бо гэта пацэўваўдала маё быцьцё. Засталася вялікая аранжэ-рэра, дзе ў цёплым вільготным павестры прарасталі, мацаваліся, разрасталіся, віліся, распускаліся, цвілі, вавязвалі й сьпялілі плады найдзівоснейшыя расьліны. Кветкі адных зьвінелі блакітнымі званочкамі, другіх зьзялі найяснейшымі зорачкамі Млечнага Шляху, трэція пазіралі празь лістоту нібы жоўтыя зьвярыныя або блакітныя вочы анёлаў, чацьвертыя ківалі ружовымі пальчыкамі, плямкалі вішнёвымі губкамі, шчэрылі беласьнежныя зубы, вытыркалі фіялетаваыя языкі, біліся, як аранжавыя сэрцы або сачыліся чырвонымі, як кроў, кроплямі. Спляталіся сьцяблыны й сьцяблінкі: то з далікатным пушком, то гладкія, нібы змеі, што вылазяць са скуры, блыталіся гаранкі, усыпаньня каралямі насеньняў або наёршаньня злавеснымі шыпамі; уздымаліся ствалы: стройныя, нібы струны арфы, шьвэрдныя, нібы калёны катэдры. Непісальнай сакавітасьцю выдзялялася лісьце: і жоўта-зялёныя, амаль празрыстыя, як вітражнае шкло, і тоўстыя, бліскучыя, ледзьве ня чорныя, бы адлітыя з мэталу. Часам я адчувала сябе там як у райскім садзе перад грэхпадзеньнем Евы, дзе не вядомыя ні дабро, ні зло, ні грэх, ні пакараньне й нават сьмерць...

Усё гэта засталася дзесьці там. Я сашкрэбла са сьцены сваёй кельі плесню і ўкінула белы ліпкі пух у агонь. Лягла ў ложка, хоць пасьцель была такой вільготнай, што хоць выкручвай. Зьвінелі званы, і зычны звон балюча біўся ў мае скроні. Празь імгненьне здавалася, што ўсё, што са мной адбываецца, усяго толькі сон, і я хутка прачнуся.

Гледзячы, як спакувала гусьцее змрок, я думала: хто ж мне засылае гэтае выпрабаваньне — Бог ці сатана?

Пераклаў зь літоўскай Алег Аблажэй

ЛЁНДАНСКИ ВІТРАЖ

Працяг са старонкі 13

й Сэнтымій Север. У Васпсіяна важыць табуку няма чым — мармуровы орган ніоку застаўся недзе на берагах Тыбру, хоць гэтага, прызнаем, больш заслугоўваў той самы ворган ягонага сына, які, пачуўшы, адкуль бацька бярэ грошы, няўдзячна круціў носам перад антычнаю публікай, у чые шэрагі ўплішчылася пара пісакаў, што ліхаманкава занатавалі сямейную сцэну дзеля напчадкаў.

Этрускія аздабленні й фрэскі прыводзяць на памяць рыфмы першакурсніка Віцэса Мудрова: дакоры — нарыхтанторы, этрускі — беларускі.

Калісьці ля гэтых фрывольных сонечна-блакітных фрэсак прастойваў, успамінаючы яшчэ не закаламучаную вялікай хіміяй агульную раку нашых дзяцінстваў, п'яны ад голаду Восіп Цадкін. Наступныя ягоны прыпынак будзе пры вуштых стодах з высты Вялікадня, каля якіх Цадкін, адолёўшы прыступ галавакручэння, наважыцца купіць сёння замест тварожнага пудыngu яшчэ адзін разец, што потым будзе разам з усімі астатнімі прывезенымі з Лёндану рэчамі зламаны аб прыцягнуты ледавіком пад Віцебск гранітны валун.

А калі напрыканцы Клію завабіць вас да паліцы з інкунабуламі, у вас зьявіцца шанец пакінуць Брытанскі музей з стрэмкаю ў сэрцы, бо вы прыгадаеце, што яшчэ да пачатку XV стагоддзя друкарні, якія існавалі ў 260 эўрапейскіх гарадах (у адной Венецыі іх было роўна ў два разы больш, чым старонак у першай кіжцы І.Бабкова), ня надта напружваючыся, выдалі больш за 40 тысяч кнігаў накладам 10 мільёнаў асобнікаў. У атачэнні гэтых лічбаў прыярэт Скарны перад Фёдаравым, шчыра кажучы, будзе слабой сучасна. Нацыянальнае самалюбства здолее трохі акрыяць адно тады, як вы даведзецеся, што першым друкаром, які пасяліўся ў лёнданскім сьці ажно ў 1480 годзе, быў нейкі Jon Letton, або папросту ян Ліцьвін — гэта пацвердзіць першы-лепшы ангельскі гісторык.

СУХОЕ ВУХА

Пра Яна Ліцьвіна распавядзе вам нехта падобны да Карлсана, што ўжо пераступіў тую мяжу, за якую левітацыя робіцца нязбытнаю марай. Але як толькі готы чалавек ухопіць за аброч свайго коніка, што завецца беларускай мінуўшчынай, адразу зробіцца відавочным, што лёнданскі Карлсан яшчэ здатны падымацца вышэй за каміны.

Гісторыя кожнага адметнага жыцця зазвычай і пачынаецца з нечага адметнага. Гэтая гісторыя пачалася з сухога вуха.

Вуха, або — як кажа ягоны спадкамец спадар Гай Пікарда — «вуша» належала французам, якога звалі Франсуа Абрагам Разье. Франсуа ўхапіў матчыню цыцу ў 1793 годзе, а таму ягоная служба ў маршала Даву выглядае цалкам натуральнаю. Няцяжка ўявіць і раскладзенае ўвосень 1812-га недзе на беларускіх абшарах Смаленшчыны вогнішча, пры якім кавалерыйскі лейтэнант Разье ладзіцца нанач, неабачліва адсунуўшыся «трошчкі далёка ад агонь».

У чытальнай залі выяўна, да прыкметнага цёглага казытаньня ў носе цягне дымок пачатку мінулага стагоддзя, і задаволены трансцэндэнтным эфектам сп. Гай доўжыць свой халерычны аповяд аб прадзеде.

«Уначы прапала тэмпература.» — унікліва кажа ён і, выкакаўшы неабходную пярэву, цешачыся з такой відавочнай прычына-выніковае сувязі падзеяў, урачыста дадае: «А ўранні прапала вуша!»

Праўдзівей, «вуша» не прапала, а проста адвалілася. А паколькі Франсуа быў чалавек ашчадны, адма-

рожаную частку свайго цела ён не зашпурнуў у хмызьняк, а любоўна высушыў і забраў з сабою ў Парыж.

Па часе табакерка з вухам, што ўжо ператварылася ў фамільную рэліквію, трапіла на вочы спадару Гаю, гадаванцу юрыдычных факультэтаў Сарбона й Оксфарду. Ён знайшоў на мапе Смаленск і Менск, па вуліцах якіх гарцаваў зухаваты кавалерыйскі лейтэнант, пасля завітаў у беларускую царкву, захапіўся беларускай гісторыяй і ўніжкімі сьпевамі і ўрэшце, памяншышы адвакацкую практыку на навуковыя студыі, пусціў карані ў «Фінчлейскай Беларусі».

Таго вечару, дзякуючы вуху, мы найбольш гаманлілі пра расейскую кампанію Напалеона. «Вы чулі пра Банарту і беларускі бабушка?» — бліскаў вачыма мой суразмоўца. — Банарту пытаецца ў беларускі бабушка, як яна жадае: каб французы пагналі рускіх далей, або каб рускія пагналі рускіх назад? Напэўна, і вы адчуеце да невядомае «беларускі бабушка» сымпатыю, бо наша мудрая старая адказала валадару Эўропы так: «Няхай французы гоняць рускіх так далёка, каб не вярнуліся ні рускія, ні французы».

Я даведваюся й шэраг іншых звестак, яшчэ не спраўджаных у гістарычных крыніцах. Напалеон, напрыклад, сьлужаў беларускаю гаворку й з падколкаю казаў паякам з свайго почту, што гэта ня польская мова і тут ніякая ня Польшча.

А Кутузаў нібыта штодня спаў па чатырнаццаць гадзінаў.

НЯЧЫСЬЦІК

Ад брытанскага падданага Пікарда вы можаце пачуць яшчэ аб адным адметным лёнданцы, які за свой тутэйшы побыт пасьпеў выпусціць трыма выданьнямі ўласную беларускую паэму «Нячысьцік» — пра селяніна Мікіту, што «імеў жонку, як зьямаю». Апрача жонкі-зьямі Мікіта гадаваў парсочка, якога собіла ж гаспадару забіць на каўбасы акурат у Вялікі пост. Пакуль жонка лётала да жыда па гарэлку, нячысьцік скраў каўбасы й рэшту парсочка. Жончын маральны кодэкс не замінаў ёй пададаць Мікіту сьмерці, што з дапамогаю інфернальных сфэраў адразу ж збылося. Мараль сувора, ды справядліва: ня еш у пост скораміны.

Аматары роднае літаратуры ўжо ўспомнілі, што гэты жаласны сюжэт апраўду ў нумудрагелістыя рыфмы прыдзьвінскі шляхціц Аляксандар Рыпінскі, які пасля паўстання 1830 году ратаваўся на чужыне, пражыўшы дзесяць гадоў у лёнданскім прадмесці Тотэнгам, дзе рэкамэндаваўся мастаком, фотографам і настаўнікам французскае ды нямецкае мовы й малываньня. (У Тотэнгамскім музеі дагэтуль перахоўваецца пара гравюраў з яго карцінаў.)

Паколькі дом Рыпінскага ацалеў, гісторыя прадпрымальнага сына Прыдзьвінны мела працяг. Гавораць, нібыта ў пабе паблізу ад таго дому аднойчы выпіваў доктар Адам Мальдзіс. Пачуўшы, што наведнік з нейкае там Беларусі, мурын-афіцыянт застаўся зусім абыякавы: праблемы Каморскіх выспаў ці Заходняга Самаа абыходзілі яго нязьмерна больш. Тады д-р Мальдзіс як быццам зазначыў: калі б павесіць на будынку мэмарыяльную табліцу, што сюды заходзіў куляныцкі кілішак пэат А.Рыпінскі, кожны беларус, трапіўшы ў Лёндан, ушаноўваў бы гэтае месца ня меншай, а верагодна (бо ські-такі поступ цывілізацыя ўсё ж зьведала) значна большай колькасцю кілішкаў віскі або кукляў добрага цёмнага піва Guinness. Замест мурына перад столікам імгненна вырас гаспадар пабу з нататнікам у руцэ. Першым яго пытаньнем было: колькі на сьвеце беларусаў?

UNDERGROUND

Дзякуючы інструктажу я без праблемаў перакладаю ў падземцы пагрозліваю тэраду чорнакурага дзяжурнага. Ён гаворыць: «Ня трэба ля-ля-ля». На шчасьце, я зьяўляюся ня ўдзельнікам, а глядачом. Тры суразмоўніцы ахоўніка парадку лапачуць па-польску. Сьтуацыя досыць банальная. Аватурная польская прадпрымальнасць зноў сутыкнулася з адмысловай ангельскай прадбачлівасцю.

Рэч у тым, што на шмат якіх станцыях лёнданскага андэрграўнду вы прасьцей простага можаце сесці ў вагон без усякіх жэтонаў, праязных квітоў, турнікетаў і праяваральшчыкаў. Але ваш сум па турнікетах ня здоўжыцца. Яны сустраюць вас на выхадзе і — у адрозьненне ад айчынных, якія зазвычай мерацца спотайку выцяць вас па якім-небудзь далікатным месцы — усяго толькі запатрабуюць засунуць ім у нутро ваш ticket з датаю, коштам, указаньнем зоны етс. Пасьля гэтага перад вамі адкрыюцца два шляхі. Адзін з іх будзе ўвасабляць звычайна цёмнаскуры мацак з пачкам квіткаў на штраф, роўны палове сярэднемесяцовага заробку грамадзяніна РБ. Другі варыянт падрабязна разгледжаны ў навазе Хуліё Картасара «Нататкі з блякноту».

ЭЖЭН ЁНЭСКО

Самавіта й паважна, пасылаючы тым, хто застаецца на беразе, развіталыя фантаны мэмуараў і фантанчыкі інтэрвію й запаветаў, адпываюць у вечнасць літаратурныя левіяфаны XX стагоддзя. Сымбалічна й сьцешліва, што пра гэта вы даведзецеся ўжо ня з купленай на аўтастанцыі ў Лепелі «Советской Белоруссии», а з набытага на Ріскадзілі кіляграмавага выпуску «The Guardian», адкуль астатні раз усміхнецца вам сканалы ўчора ў Парыжы Эжэн Ёнэско.

Не выключваю, што якраз такой эфэктнаю фразай вам захочацца завяршыць нататкі, зьольшага накідаўня ў вагоне «Астэндэ—Масква», які недзе ў Брусэлі ці Аахене падчэпаць да міжнароднага экспрэсу «Парыж—Масква». Але жыццё зноў давадыце сваю зьвержэнска над літаратураю й літаратуршчынай, змусіўшы вас на пастскрыптум.

ІНСТЫТУТ КУЛЬТУРЫ

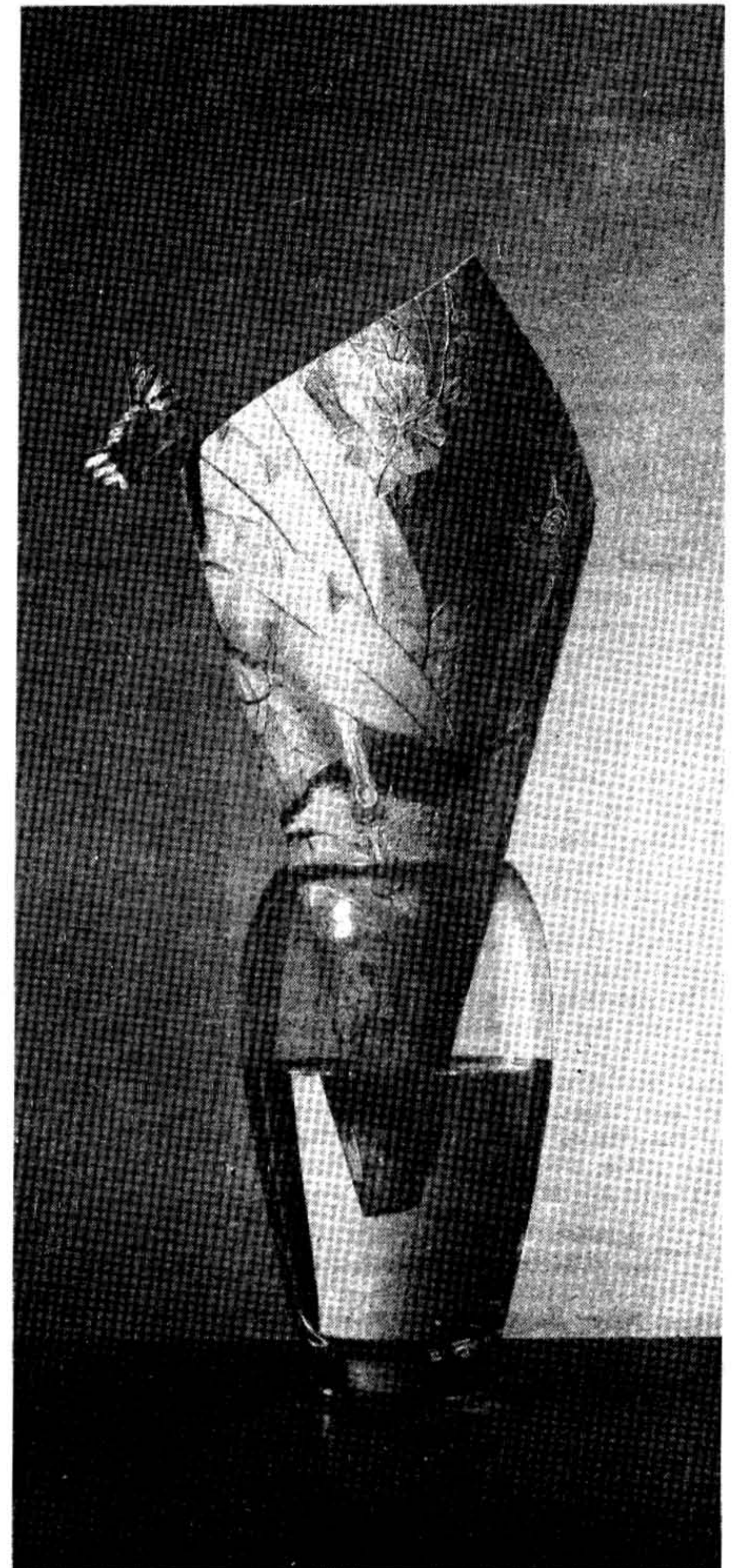
Парыскі цягнік прыбудзе апоўначы на станцыю «Інстытут культуры». Некультурны маскоўскі праваднік доўга ня будзе адчыняць дзьвярэй, ня верачы, што за цёмнымі вокнамі — сталіца незалежнае Рэспублікі Беларусі. Нарэшце зь непрысьветнае цёмры ў вагон пачнуць ламацца сустрачалнікі. Хтосьці будзе падсвечваць ліхтарыкам плякацік, адрававаны дэлегатам нейкага міжнароднага кангрэсу.

На вагонных прыступках вы моцнамоцна заплюшчыцеся, каб на імгненне зноў адчуць пах лёнданскіх вішняў і нарцызаў, і скочыце на нябачны друз, што здрадлива папаўзе ў вас пад нагамі.

— Is it Minsk? Is it Minsk? — будзе разгублена пытацца якісьці гаротны дэлегат міжнароднага кангрэсу, што праз хвілю разам з валізамі абрынецца вам на голаў.

Нехта невідочны зычліва, з традыцыйнай беларускай гасьціннасьцю адкажа зь цямрэчы голасам верагоднага кандыдата ў нашыя прэзыдэнты:

— Мінск, Мінск, ё... тваю маць... Красавік, 1994.

НЯМЕЦКІЯ ШПАЛЕРЫ **Henkel** У КРАМАХ ВАШАГА ГОРАДА

ШТО ПІШУЦЬ?

Доўга б яшчэ не сабраўся напісаць у «Нашу Ніву», калі б ня тая, бадай, традыцыйная непавага да саміх сябе, якая купінай на роўнядзі ўплішчылася ў вандроўныя нататкі «Promenade» ў нумары 5 газэты сёлета. Так мы ўжо, відаць, прывучаныя, што, як убачым нешта вартае ўвагі ды захаплення, то адразу ж пачынаем шукаць сьведчаньне замежнага паходжаньня. Можна дапусціць, што аўтар напісанага скарыстаў сьведчаньні слонімцаў, калі «падарыў» польскім рэстаўратарам работу, якую «з велькім піэтэтам і вельмі эстэтычна», ад сябе дададэем, у найкарацейшыя тэрміны выканала ў слонімскім касьцёле сьв. Андрэя вядомае ў сфэры беларускае рэстаўрацыі прадпрыемства «Сант» Сяргея Казлова. Рэстаўрацыя жывапісу на вэртыхальных пляшчызнах муроў у інтэр'еры зроблена рукамі мастакоў-рэстаўратараў з АП «Менскрэстаўрацыя». Дзеля справядлівасці трэба сказаць, што частку жывапісу на столі адрэстаўравалі польскія спецыялісты. Але іх работа складае каля пяці адсоткаў агульнага аб'ёму рэстаўрацыйных работ у касьцёле.

Ігар Чарняўскі

ФУНДАТАРЫ «НН»

Робэрт Аляксандар Пухоўскі з ЗША — Сарваку (Малайзія) Robert Alexander Pochowski, USA — Sarawak (Malaysia) — \$ 100

Вялікі дзякуй!

ПАШТОВАЯ СКРЫНКА

В.С. зь Веццебску. Вашыя матэрыялы дарэчы. Ці не рабілі б Вы адразу да публікацыі аглядныя тэксты, інфармацыйныя падборкі?